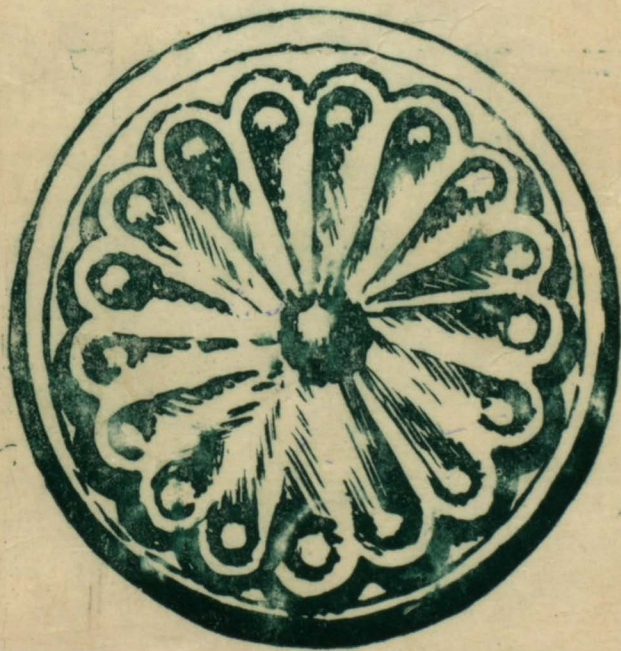

ՀԱՎԱԽԵՐ
ԳՈՒՍԱՆՆԵՐԻ
ԵՐԳԵՐ

ՀԱՎԱԽՔԻ ԳՈՒՍԱՆՆԵՐԻ ԵՐԳԵՐ

Դիմիկ Բազրատունին տասնյակ տարիների
 ընթացքում մեծ ջանասիրությամբ զբաղվում է
 Զավախքի հայ աշուղների կյանքի ու ստեղծա-
 գործության ուսումնասիրությամբ: Նա վերջերս
 լույս բնծայեց «Աշուղ Թիֆլիս» (1982 թ.) և
 «Զավախքի ժողովրդական երգեր» (1985 թ.),
 որոնք ընթերցողի կողմից ընդունվեցին մեծ սի-
 բով ու անմիջապես սպառվեցին: Աշուղական
 երգեր սիրողներին ներկայացվում է Դ. Բազրա-
 տունու՝ «Զավախքի աշուղների երգեր» նոր ժո-
 ղովածուն:

Գրախոս՝ ԷՄՄԱ ԱԽՏՅԱՆ

Կազմեց, առաջարանը և կենսագրու-
 թյունները գրեց՝ Դ. Վ. ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻՆ

4702080100—149

Սր. 1/36 1987 ց.

М 604(08)-87

6637-87

© Издательство «Мерани» 1987 г.

Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Ջավախքում աշուղական արվեստը սկսել է բուռն կերպով զարգանալ 19-րդ դարի երեսունական թվականներին: Այդ տարիներին թուրքական լծից ազատագրվելու նպատակով Կարինի, Արդահանի և Խնուսի գավառներից տասնյակ հազարավոր հայեր գաղթեցին, և նրանց մեծ մասը բնակություն հաստատեց Ջավախքի գյուղերում ու գավառի կենտրոնում (Ախալքալաքում):

Աշուղները սերված են աշխատավորական ընտանիքներից: Ներսիս աղքատ գյուղացիներ են կամ արհեստավորներ: Համարձակ են եղել աշուղները, ազատախոս, արձագանքել են աշխատավորներին հուզող հարցերին, բոլոր անցուղարձերին, նշանավոր դեպքերին, հորինել են խրատական երգեր, քննադատել շահագործողներին, հոգևորականներին, դեմ են եղել պատերազմներին: Բազմաշարժար հայ ժողովրդի փրկության հույսերը աշուղները կապում էին ոուս մեծ ժողովրդի հետ:

Գուսանների ստեղծագործությունների մեծ մասը սիրային երգերն են: Առանց սիրերգի աշուղ չի եղել: Այդ երգերում արտահայտված է ազատ, անշահախնդիր ու անդավաճան սիրո գաղափարը:

Իրենց գործունեության առաջին շրջանում գուսանները ելույթներ են ունեցել հայրենի գյուղերում, բայց երբ արդեն անուն են վաստակել, որոնք են լայն ասպարեզ: Շրջագայել են գյուղից-

գլուղ, քաղաքից-քաղաք, իսկ ամբիլի առաջագոյնները՝ հասել են մինչև կենտրոնական քաղաքները:

Ջալալաբադում աշուղական ելույթները, հատկապես մրցութիւնները, միշտ էլ կրել են ինտերնացիոնալ բնույթ և զրանք ամրապնդել են եղբայր ժողովուրդների մշակութային կապերը: Շատ երգեր հորինվում ու երգվում էին երեք լեզվով՝ հայերեն, վրացերեն և թուրքերեն: Այդպիսի մի երգ զրի է առնված վրացական Կոթելիա գյուղում աշուղ Սեֆիլ Լադոյից: Ահա մի քառյակ այդ երգից.

Մի լա. սիրեկանս, մի լա,
Յունախլաւոն բունգզար գյուլա
(Այտերդ նման են վաւդի),
Ջափխուլիս բոժղինվալե դիլա
(Ամառվա պայծառ օրը),
Շիտակ սաւսան գեւաջվալե
(Ճիշտը դու ես, հոգւոյ մեռնեմ):

* * *

Այս ժողովածուն կազմելու միտքը վաղուց էր հղացել, բայց կային բավականին լուրջ խոչընդոտներ: Ջալալաբադի գուսանների մի մասի վերաբերյալ գրավոր ոչ մի տեղեկութիւն չկար, զրի չէին առնված նրանց երգերը, իսկ մարդկանց հիշողութիւնն մեզ պահպան վածների մեծ մասը թուրքերեն էր: Մեզ մնում էր բազմիցս լինել աշուղների ծննդավայրերում, գրուցել տարեց մարդկանց հետ, ունկրնդրել երգեր կատարողներին և զրի առնել, վերջապէս նամակներով դիմել նրանց հարազատներին ու բարեկամներին, որոնք ապրում են հեռավոր վայրերում:

Կատարելով այս գործը, մեր նպատակն է եղել լույս աշխարհ հանել Ջալալաբադի այն գուսաններին, որոնց մասին քիչ տեղեկութիւններ կան կամ բոլորովին մոռացութիւն են մատնւել: Ծիշտ է, Զիվանին և Հալասին իրենց երգերով ծանոթ են չայն հասարականութեանը, սակայն Սիալին, Մաթինը, Ֆիրադին և Սուխանին մրնացել են անհատ: Թիֆլին, շնայած Զիվանու ժամանակակիցն էր,

րայց նրա երգերի փոքրիկ ժողովածուն լույս տեսավ միայն վերջերս: Ժամանակակից սերունդը այս գուսանների երգերին ծանոթ չէ:

Ջավախքում եղել են ու հիմա էլ կան «աշուղի համբավ վաստակած» երգիչներ, քայց նրանք այդ մակարդակին չեն հասել: Արժե հիշատակել նրանցից մի քանիսին՝ Սեդրակ Հախվերդյան, Շավարշ Կարախանյան, Գարեգին Մուքոյան, Փիլոս Դավթյան, Արտաշես Սարուխանյան, Բարսամ էլբակյան, Խաչատուր Արրահամյան: և այլն: Այդ կարգի ստեղծագործողները համարվել են կոլտնտեսային բանաստեղծներ, որոնց երգերը մտել են ժողովրդական բանահյուսության գանձարանը: Դրանց երգերի լավագույն նմուշները տպագրվել են մեր կազմած «Ջավախքի ժողովրդական երգեր» գրքով (Մերանի» հրատարակչություն, Թբիլիսի, 1985 թ.):

Ժողովածուի նյութերը հավաքելու ժամանակ մեզ օժանդակություն ցույց տալու համար շնորհակալությամբ ենք հալանում Արսեն Կարապետյանին, Արամ Մաթևոսյանին, Ալյոշա էլբակյանին, Գալուստ Սմոյանին: Ուզում ենք հիշատակել նաև հանգուցյալ Վահագն Մկրտչյանին, որը մեր տրամադրության տակ դեռ գուսան Բիթլիու իր գրի առած երգերը:

ԴԻՄԻԿ ԲԱԳԲԱՏՈՒՆԻ

1846 թվականին Կարգախ գյուղում, Բանգոյենց Ստեփանի ընտանիքում մի մանուկ ծնվեց, պայծառ մի մանուկ, որը հետագայում լուսատու աստղի նման շողշողաց հայ աշուղական գրականության երկնակամարում: Դա Սերոր Բանգոյանն էր՝ ապագա աշուղ Զիվանին:

Դառն են եղել Զիվանու մանկության և պատանեկության տարիները: Հայրը մահանում է երիտասարդ հասակում, իսկ մայրը ամուսնանում է հարևան Դա-

դեշ գյուղում: Սերորը և նրա երկու եղբայրները՝ Քերոբն ու Փիլիփոսը, զրկվում են մայրական խնամքից ու գուրգուրանքից: Մորից բաժանվելու վիշտը ընդմիշտ մնում է Սերորի սրտում: Եվ այդ ազդեցության տակ նա հետագայում գրում է իր հռչակավոր «Մայրիկ» երգը:

Սերորի հորեղբայրը՝ Մարտիրոսը, որը Կարգախում ճանաչված մարդ էր, իր վրա է վերցնում երեք որբուկների խնամքը:

Ժամանակներն ու պայմանները թույլ չեն տալիս, որպեսզի Սերորը կարողանա սիստեմատիկ կրթություն ստանա: Գյուղական խալիֆայական դպրոցում նոր էր գրել-կարդալ սովորել, երբ հորեղբայրը Սերորին դպրոցից դուրս է բերում և կարգում հորթարած:

Բնածին տաղանդի տեր պատանին ընկերների հետ հորթերը արոտ տանելիս շարունակ երգում էր հորեղբորից և ուրիշներից լսած, իսկ այնուհետև իր հորինած երգերը: Ահա թե ինչ է պատմում նրա ընկեր Ավետիս Պողոսյանը. «Մի խումբ պատանիներ խոզափին լճի ափին անասուններ էինք արածեցնում: Մեզ հետ էր նաև Սերոբը: Նա հազվադեպ էր մասնակցում մեր ընկերական խաղերին, շարունակ առանձնանում էր, ցածր ձայնով երգում և հետն էլ ճիպոտի վրա «նվագում»: Մի օր էլ տեսնենք սա իր հետ բերել է տախտակի մի կտոր և ձիու պոչից քաշած մազ: — Ինչի՞ համար են դրանք, — հարցրնում ենք նրան: Սա թե՛ սաղ եմ շինելու: Երբ մենք սովորականի պես սկսեցինք մեր խաղը, Սերոբը առանձնացավ: Կեսօրին տեսնենք «սաղը» պատրաստ է: Նա երգում էր հորեղբայր Մարտիրոսից սովորած մի երգ ու հետն էլ խփում «սաղի լարերին»: Ավա՛ղ, մենք ծիծաղում էինք ու չէինք ենթադրում, որ մեր դիմաց կանգնած է ապագա տաղանդավոր աշուղ Զիվանին»:

Կարգախը Ախալքալաքի գավառի մեծ գյուղերից մեկին էր: Այստեղ շարունակ աշուղներ էին գալիս և գյուղական օդաներում ելույթներ ունենում, որոնք մեծ հետաքրքրություն էին առաջ բերում երգ ու երաժշտություն սիրող կարգախցիների շրջանում:

Հորթարած Սերոբը դառնում է աշուղական երգերի ու հեթիաթների երեկոների մշտական հաճախորդը և կլանված ուշադրությամբ ունկնդրում: Ընդունակ պատանին լսած երգը անմիջապես սովորում էր և հաջորդ օրը երգում:

Աշուղական արվեստը Զիվանին սովորում է կարգախցի նշանավոր աշուղ Սիայու մոտ: Երկու տարվա ըն-

Թացքում պատանին այնպիսի առաջադիմութիւն է հանդես բերում, որ նույնիսկ դառնում է իր վարպետի մրցակիցը: Վարպետը հայրաբար օրհնում է իր սանին և անունը դնում Զիվանի:

Ներեկ աշուղի մտքերը թռիչք են գործում, նա չի ցանկանում գյուղում մնալ, ուզում է քաղաք գնալ և լայն առաքարեզ է որոնում: 1864 թվականին մի առիթով Զիվանին հորեղբայր Մարտիրոսի հետ մեկնում է Թիֆլիս, իսկ այնուհետև՝ Ալեքսանդրապոլ: Կարապետ և Հովհաննես Տալյանների սրճարանում Զիվանու ելույթը մեծ հաջողութիւն է ունենում, նրա համբավը աբսոլուտիստներ տարածվում է քաղաքում և ապա՝ ողջ Շիրակում:

Զիվանին ալկա չի կարողանում գյուղում մնալ, շրջալսած նրա համար շատ դժվար էր հարապատեկ ից ու հայրենի գյուղից բաժանվելը: Հետապնդում այդ կարոտը աղտահայտում է «Պանդուխտի երգը» բանաստեղծութեան մեջ.

Սենզավայր, երբ Բեզանից հեռացա,
Կարծես դախտից դժոխք բնեւ,
Ա՛խ, իմ երկիր, անուշ երկիր, հայրենեան,
Պապլա, մամբա, Լախնիկներխա օրեան:

Զիվանին մտերմանում է Կարգախ ժամանած աշուղ Սաղայու հետ և երկուստեղ մեկնում են Թիֆլիս: Ելույթի համար ընտրում են Կարապետ Սանոսյանի սրճարանը, ուր զույալ աղբյուրի նման կարկաչում են երիտասարդ աշուղների երգերը: Զիվանին Թիֆլիսում մնում է մի տարի: Այդ կարճ ժամանակամիջոցում նրա երգերը արժանանում են ջերմ ընդունելութեան: Շուտով Զիվանին Տալյան եղբայրներից հրավեր է ստանում և մեկնում Ալեքսանդրապոլ: Շիրակը իր հարուստ ֆուկլորով, պատմական հուշարձաններով գրավում է երգչին: Նրա վրա

մեծ ազդեցություն են գործում Ալեքսանդրապոլի նը-
շանավոր աշուղները:

* * *

1872 թվականին Ջիվանին ամուսնանում է սըր-
ճարանատեր Հովհաննես Տալյանի աղջկա՝ Աշխենի
հետ: Նրանք ունենում են վեց երեխա՝ երկու աղջիկ՝
Արաքսյան և Հռիփսիմեն, որդիները՝ Գարեգինը, Գուր-
գենը, Պարույրը և Լևոնը: Որդիները բոլորն էլ եղել են
նշանավոր մարդիկ, Գարեգինը ՀՍՍՀ արվեստի վաս-
տակավոր գործիչ էր, գրականագետ, արվեստաբան,
պրոֆեսոր, որն ապրեց մինչև 1947 թվականը:

Ջիվանու երկրպագուներին շատ է հետաքրքրում
սեղեկանալ նրա կենդանի մնացած ժառանգների մա-
սին: Ներկայումս աշուղի մեկ տասնյակից ավելի թու-
ներ ու ծոռներ ապրում են Թբիլիսիում, Երևանում և
Մոսկվայում: Արաքսիայի աղջիկը՝ Ռուզաննան (վախ-
ճանվեց վերջերս), Թբիլիսիում ամուսնացել էր Ալեք-
սանյը նիժարաձևի հետ: Նրանց աղջիկը՝ Գրետան, ավար-
տել է օտար լեզուների ինստիտուտը և աշխատում է ժող-
տնտեսության կարևոր բնագավառներից մեկում, ամուր
կապեր է պահպանում աշուղի բոլոր թոռների ու ծոռների
հետ: Երևանում են Գուրգենի որդին և աղջիկը՝ Վարու-
ժան և Անահիտ Լևոնյանները, Հռիփսիմեի որդին՝ Դիզ-
բեկը: Իրենց պապի հիշատակը հավերժացնելու նպա-
տակով ծոռներից երկուսին անվանակոչել են Ջիվան՝
Հակոբյան Ջիվան՝ Երևանում, Միխայլով Ջիվան՝
Մոսկվայում, կոմպոզիտոր: Մոսկվայում է ապրում
Սերգեյ Գասպարյանը՝ Արաքսու թոռը և Ռուզաննան՝
Լևոնի աղջիկը՝ Ջիվան Միխայլովի մայրը:

* * *

Ջիվանին իր խմբով շրջագայել է Հյուսիսային Կով-
կասի, Ղրիմի, Ուկրաինայի, Ռուսաստանի և այլ տեղերի
հայաբնակ վայրերում:

1895 թվականին աշուղը ընտանիքով ընդմիշտ տեղափոխվում է Թիֆլիս, որին ձոնել է մի ընդարձակ երգ.

Իմ կառողության շափ ուրբան ուր գիտեմ,
Պիտի գովեմ ես աննման Թիֆլիսը,
Կյանքիս մեջ ես վատություն տեսած չեմ,
Ինն հարգել է միշտ պատվական Թիֆլիսը:

Այստեղ ապրելու առաջին օրերին աշուղը այցի է գնում իր հայրենի Կարգախ գյուղը: Վերջին անգամ գոսանը Կարգախում եղել է 1908 թվականի ամռանը: Կարգախցիները ջերմորեն են ընդունում իրենց պանդուխտ գավակին:

Ընտանիքի նյութական դրուժյունը բարելավելու ուղղությամբ աշուղի գործադրած բոլոր ջանքերը ապարդյուն են անցնում, կարիքը դառնում է նրա կյանքի մշտական ուղեկիցը: Պարտաքատեբերին տեսնելիս նա ամաշում է: Կարգախցի կառապան Սեդրակ Միքայելյանը Զիվանուն և նրա խմբի անդամներին Ախալքալաքից պետք է տաներ Արդահան, ճանապարհը անցնում է Կարգախ գյուղի միջով: Աշուղը կառապանին խնդրում է ձիերը դանդաղ ընթացքով վարի, որպեսզի Կարգախ հասնեն ուշ գիշերին:

— Ինչո՞ւ, — զարմացած հարցնում է կառապանը:

Աշուղը հայտնում է, որ ինքը մի մեծ գումար է պարտք գյուղի քահանային:

— Ամոթ է, թող շիմանա, որ ես այս կողմերում եմ:

Ռեակցիայի տարիներին շատ է ծանրանում ժողովրդի սրտից խոսող գոսանի վիճակը: 1908 թվականի աշնանը Զիվանին ծանր հիվանդանում է և ընկնում անկողին: Անօգնական վիճակում հիվանդությունը ծանրանում է և տևում հինգ ամիս: 1909 թվականի մարտի 19 հանճարեղ երգիչը վախճանվում է:

Զիվանին երգեց ավելի քան 40 տարի, ժողովրդի համար ոչինչ չխնայեց: Նա հորինել է մոտ 800 երգ: Աշուղի անվան հետ են կապված «Աշուղ Ղարիբ», «Ասլի Քյարամ», ինչպես և արևելյան այլ սիրավեպեր: Նրա ստեղծագործությունները առանձին գրքերով լույս են տեսել 1882, 1912 թվականներին: Մեր օրերում լույս են տեսել տպագրված և անտիպ երգերի մի քանի ժողովածուներ:

Զիվանին իր երգերով հանդես է եկել իբրև մեծ հայրենասեր, առաջադիմական գաղափարների պրոպագանդիստ, անարդարության, հետամնացության դեմ անհաշտ մարտնչող: Հալածանքից խուսափելու նպատակով շատ մտքեր արտահայտել է այլաբանորեն: Այդ տեսակետից առավել բնորոշ է «Խելքի աշեցեք» հռչակավոր երգը:

Աշուղի երգերը տողորված են ինտերնացիոնալիստական գաղափարներով: Նա իր ազգը չի գերադասում ուրիշ ազգերից, սիրում և հարգում է մյուս բոլոր ժողովուրդներին:

Իս սիրում եմ մեծավորիս, բայց չեմ ատում օտարին,
Օտարն էլ ինձ նման մարդ է, ցանկանում եմ իր բարին:

Գուսանի սիրո թեմային նվիրված երգերը ունեն առանձնակի հնչեղություն և մեծ ժողովրդականություն են վայելում՝ «Նազելուս ամպ է իջել», «Պաղ աղբյուրի մոտ», «Գեղեցկուհուն» և այլն:

Հայ իրականության մեջ ոչ մի աշուղ այնպես չի սիրվել, ինչպես Զիվանին: Այսօր էլ գուսանի երգերը ամենուրեք հնչում են իրենց խոր բովանդակությամբ և հյուսիսեղ եղանակներով: Զիվանուն գիտեն բոլորը, գիտեն Հայաստանում, Վրաստանում, Ադրբեջանում, գիտեն թե մեծերը և թե երիտասարդները: Շատ աշուղներ երգեր են ձոնել մեծ երգչին, իսկ շատշատերն էլ նրա անունը հիշատակել են իրենց երգերում:

Ամեն տարի հունիս ամսի երկրորդ կեսերին, Զիվանու հայրենի Կարգախ գյուղում, մեծ շուքով նշվում է ժողովրդական երգչի օրը: Տարբեր վայրերից այստեղ են ժամանում գուսանի տասնյակ հազարավոր երկրպագուներ՝ իրենց հարգանքի տուրքը մատուցելու հայ մեծանուն գուսանին:

ԶԻՎԱՆԻՆ ԵՎ ԻՐ ԳՈՒԹԱՆԱԿԱՆ ԽՈՒՄԲԸ
(1897 թ. Ալեքսանդրապոլ)

Անթե թռչնակ է աշուղը—
 Այսօր այստեղ, վաղը՝ այլ տեղ,
 Դարձող ճախրիկ է աշուղը,
 Այսօր, այստեղ, վաղը՝ այլ տեղ:

Մերթ անսփառ, ծարավ, սպառակ,
 Մերթ անհացող, մերթ հացողակ,
 Թափառում է նա շարունակ,
 Այսօր այստեղ, վաղը՝ այլ տեղ:

Մի տեսակ լուսատրտիկ է,
 Լուր տարածող մունետիկ է,
 Հողմից հալածված ամպիկ է,
 Այսօր այստեղ, վաղը՝ այլ տեղ:

Ջուր հույսերով խարխափում է,
 Գեղեր, քաղաքներ չափում է,
 Կայծակի նման խփում է,
 Այսօր այստեղ, վաղը՝ այլ տեղ:

Ջիվան, մի տեղ դադար չունի,
 Մեղվի պես միշտ կթռչկոտի,
 Այս ընթացքով պիտի մեռնի,
 Գուցե այստեղ, գուցե՝ այլ տեղ:

Հ Ո Վ Ի Կ

Առավոտյան քաղցր հովիկ,
 Գնա դեպ երկիրն Ջավախ,
 Ունիմ մեկ ժերունի մայրիկ,
 Գնա տես ի գյուղն Կարզախ:

Այնտեղ է աղզս, երամս,
Քույր ու եղբայր, բարեկամս,
Այնտեղ մեռած պապ ու մամս,
Գերեզմանք մտած են վաղ:

Ինձանից շատ բարե արա,
Երբ դու մորս լինես ներկա,
Գնա հատկասկես Կիլերիա,
Նա է մեր գյուղի մեջ մեկ թաղ:

Այն թաղի մեջն է մեր տունը,
Քերոք է եղբորս անունը,
Ինձ համար կարել է քունը,
Մայրս արտում ու անծիծաղ:

Հովի՛կ, Զիվանուցս լուր տար,
Թե հարցնեն ինձի համար՝
Ասա թե միշտ ձեռին քնար,
Ազգի համար կանչում է խաղ:

Մ Ա Յ Ր Ի Կ

Ջուխտակ շամամներդ դրախտ ծոցիդ մեջ,
Կաթնաղբյուր են եղել ինձ համար, մայրիկ,
Տատրակի պես շատ եմ արել ելևէջ,
Կրծքիդ վրա մաքուր՝ սուրբ տաճար, մայրիկ:

Ինձ համար հոյակապ կազմդ ես մաշել,
Հրճվել, ուրախացել, վրաս ես աշել,
Մինչև մեծանալս ինչե՞ր ես քաշել,
Մնացել ես անքուն, անզադար, մայրիկ:

Փոխարենը ես քեզ ոչինչ չեմ արել,
Մոտդ չեմ մնացել, չեմ մխիթարել,

Քու սուրբ պատվերներդ ճիշտ չեմ կատարել,
Թողել եմ իղձերդ անկատար, մայրիկ:

Ջիվանին եմ, սխալմունքս զգում եմ,
Ես քու հոգուդ համար միշտ աղոթում եմ,
Ներիր քու մեղավոր որդուդ, խնդրում եմ,
Եղիր երկնքումը ինձ սատար, մայրիկ:

Ը Ն Կ Ե Ր

Բարի, գեղեցիկ, առաքինի ընկերը՝ մարդուն
Փայլեցնում է արևի պես պատկերը մարդուն,
Ինչ մարդ ունենա յուր մոտը հավատարիմ ընկեր,
Ցերեկի նման անցնում է մութ գիշերը մարդուն:

Կյանքդ նվիրես ընկերի լավին, քիչ է դարձյալ,
Այնպես է հոգեկան լուսատու լապտերը մարդուն,
Ընկեր եմ ասում, հաստատակամ, ճշմարիտ ընկեր,
Որ բարձրացնե աստիճանը միշտ վերը մարդուն:

Թշնամիները յուր վերա գալած ժամանակը,
Կտրիճ, հարազատ ընկերն է սուսերը մարդուն,
Ով որ ունենա մտերիմ ընկեր, Ջիվան աշրդ,
Զի՛ սպիտակեր ամենևին մեկ հերը մարդուն:

ՍՊԻՏԱԿ ՄԱԶԵՐ

Գույներդ փոփոխվեց, եղաք ցրտահար,
Աշնան վարդի նման, սպիտակ մազեր,
Զեր դուրս գալու տեղը իմ հոգիս դուրս գար,
Զրնկնեի այս օրվան, սպիտակ մազեր:

Կանայք երես են դարձնում ձեզանից,
Ձեր պատճառով չեն ախորժում ինձանից,
Աշխույժ երիտասարդներու շրջանից
Զրկեցիք անպիտան, սպիտակ մազերու

Ձնոտ ամսի նման շոքեցիք գլխիս,
Արես բռնվեց, տխրեցավ հոգիս,
Այդքան շուտով չէիք գտնի անբախտիս,
Թե լինեիք լավ բան, սպիտակ մազերու

Ջիվանու քնարին մեծ հարված տվիք,
Ձեզ տեսնելով ինձ չեն կանչում հարսանիք,
Իմ գործիս ահագին վնաս հասցրիք,
Ձախորդության նշան, սպիտակ մազերու

ԵՍ ՔԵՂ ՏԵՍԱ

Ես քեզ տեսա մեջը այգուն,
Ճտվտալով ինչպես թռչուն,
Սրտիս սաստիկ դուր եկար դուն,
Ա՛խ, իմ սիրեկան, անուշ սիրեկան,
Կյանքիս հատորը դու ես, աննման:

Վառա, վառա, ես վառա,
Կրակիդ ճարակ դառա,
Հանգստություն չունեցա,
Մինչ իմ կարոտս չառա:

Այն օրվանից շունիմ դադար,
Ինչ քեզ տեսա, գեղատիպար,
Իեկապես եղա սիրահար,
Ա՛խ, իմ սիրեկան, անուշ սիրեկան,
Կյանքիս հատորը դու ես, աննման:
(Վառա, վառա և այլն):

6637-82

Աչքերիցդ մի կայծ թռավ,
Թռավ սրտիս մեջը ընկավ,
Ինչ կանեմ չի հանդիւր բնավ,
Ախ, իմ սիրեկան, անուշ սիրեկան,
Կյանքիս հատորը դու ես, աննման:
Վառա, վառա և այլն:

Փափան ես ոսկեփետուր,
Աչքերիդ մեջ կցուլա հուր,
Թողութիւն ես թռչնոց հանուր,
Ախ, իմ սիրեկան, անուշ սիրեկան,
Կյանքիս հատորը դու ես, աննման:

Վառա, վառա, ես վառա,
Կրակիդ ճարակ դառա,
Հանգստութիւն չունեցա,
Մինչ իմ կարոտս շառա:

Ն Վ Ե Ր

Իմ քոս Լուսիկին

Դրախտի տունկ, խնկի ծառ ես, Լուսաբեր,
Անուշահոտ մեկ բուրվառ ես, Լուսաբեր,
Ի՞նչ անեմ քեզ, ի՞նչ անուն տամ, հոգյակս,
Ոսկուց ձուլված գեղափայլ ես, Լուսաբեր:

Մնողներիդ նոր, անդրանիկը, նուպարը,
Նրանց անգին մարգարիտը, գոհարը,
Դու աստղերու աշխարհից ես վար իջել,
Նրա համար շատ պայծառ ես, Լուսաբեր:

ս,

Պատկերդ գրավիչ, անունդ ազնիվ,
Դուն ես առավոտյան պայծառ արուսյակ,
ուշիմ, ընդունակ:

ՍԱՐԻ ՍԻՐՈՒՆ ԵՂՆԻԿ

Սարի սիրուն եղնիկ, նորահաս ծաղիկ,
Գեղատեսիլ աղջիկ, մոտս ման արի,
Լեզուդ անուշ, քաղցրիկ, բերանդ մեղմիկ,
Պար դալուդ կաքավիկ, մոտս ման արի:

Բնությունդ համեղ, ինքդ ազնիվ ցեղ,
Սիրուն, վայելչագեղ, աչքերդ կանթիղ,
Թերթիչներդ ասեղ, ունքերդ աղեղ,
Մի գնալ ուրիշ տեղ, մոտս ման արի:

Պարկեշտ, բարեհասակ, դրախտաբնակ,
Դու անմեղ հրեշտակ, շունիս նմանակ,
Ով է քեզ հակառակ, ասա, իմ հոգյակ,
Միշտ ազատ, համարձակ մոտս ման արի:

Խոստանում է դարուն կերպդ զվարթուն,
Ունիս պարկեշտ անուն, համեստ սիրասուն,
Զուգվել ես զարդարուն, աղավնյակ ես դուն,
Զհոքս բռնե, սիրուն, մոտս ման արի:

Ջիվանուս տարփալին, սրտիս ըղձալին,
Իմ հոգուս անձկալին, մտքիս պանծալին,
Մառերի պտղալին, անուշ խնկալին,
Կյանքիս զվարճալին, մոտս ման արի:

Պաղ աղբյուրի մոտը կանդնած մի աղջիկ,
Ձևորին սափոր լցրած, ջուրն էր անուշիկ,
Աչք ու ունքը դալամով քաշած, դեղեցիկ.

Մալրիկ, զարնվեցա, սիրում եմ նորան,
Մի փոքր ակնարկով արավ ինձ նշան:

Պաղ աղբյուրի մոտը, պարտիզում նստած,
Ռենկին լավ գինի, դասի խորոված,
Երդում էին, պարում էին, բոլորած.

Մալրիկ զարնվեցա, սիրում եմ նորան,
Մի փոքր ակնարկով արավ ինձ նշան:

Ման էր դալիս բնկերներով միասին,
Կարծես հրեշտակ էր, չէր նա հողածին,
Մաղերը ոսկեգույն, ճակատը լուսին.

Մալրիկ զարնվեցա, սիրում եմ նորան,
Մի փոքր ակնարկով արավ ինձ նշան:

Ցերեկը անդադար նորան եմ հիշում,
Գիշերն էլ երազիս մեջն եմ տեսնում,
Տոչորված ման կուգամ խեղճ, մոլոր, արտում.

Մալրիկ, զարնվեցա, սիրում եմ նորան,
Մի փոքր ակնարկով արավ ինձ նշան:

Ա՛խ, երանի այն ավուր, հաղար երանի,
Տեսությանը կրկին լինեմ արժանի,
Առանց նրան ես չեմ մնար կենդանի.

Մալրիկ, զարնվեցա, սիրում եմ նորան,
Մի փոքր ակնարկով արավ ինձ նշան:

Թե պիտի գաս, ո՛վ սիրելի, երեկոյան դեմ արի,
 Շատ մի ուշանալ, նազելի, երեկոյան դեմ արի,
 Յերեկը փակվիր սենյակում, մի երևար ոչ ոքի,
 Շատ շատերին չես հաճելի, երեկոյան դեմ արի:

Այ եր նախանձելով այրել կուզե քո պատկերդ,
 Զուշագիր, երանելի, երեկոյան դեմ արի,
 Նս ու դու, աստված միայն պիտենանք պիտի մեր
 գաղտնիքը,
 էլ չեմ ասում քեզ ավելի, երեկոյան դեմ արի:

Գիշերը հանգիստ, խաղաղ նստենք մի տեղ, զրույց
 անենք,
 Իմ գեղեցիկ, իմ գովելի, երեկոյան դեմ արի,
 Շողերին դուրս է գալիս յուր բնիցը վատ սողունը,
 Թունավոր օձը, գարշելի, երեկոյան դեմ արի:

Թող օղը քիչ մեղմանա, քաղցր գեփյուրը լող փչե,
 Բարձրապատիվ երեկի, երեկոյան դեմ արի,
 Տարածե բազուկներդ եղբորդ՝ Զիվանու վզով,
 Սպիտակ շուշան փարելի, երեկոյան դեմ արի:

ԱՍԻ—ԱՍԱՎ

Ասի, սիրուն, է՛ր ես տխուր,
 Ասավ՝ սիրտս վիրավոր է,
 Ասի նեկտար խմե մաքուր,
 Ասավ՝ լտվը չէ, սղտոր է:

Ասի, սիրուն, քիչ կաքավե,
 Ասավ՝ հերիք խոսիս, բավ է,

Ասի, սիրուն, մարդդ լա՞վ է,
Ասա՛վ՝ ծեր է, ալեոր է:

Ասի, սիրուն աղջիկ ես դու,
Ասա՛վ՝ խելքից պակաս ես դու,
Ասի, սիրուն, աստղիկ ես դու,
Ասա՛վ՝ ոչ, նա լուսավոր է:

Ասի, սիրուն, եկ ինձ պաշէ,
Ասա՛վ՝ ամոթ է, ամաչէ,
Ասի, Զիւլանուն ճանաչէ,
Ասա՛վ՝ ինձ ի՞նչ հարկավոր է:

ՋԱԽՈՐԴ ՅՐԵՐ

Ջախորդ օրերը ձմռան նման կուգան ու կերթան,
Վհատելու չէ, վերջ կունենան, կուգան ու կերթան,
Դառն ցավերը մարդու վերա չեն մնա երկար,
Որպէս հաճախորդ շարվե-շարան կուգան ու կերթան:

Փորձանք, հալածանք և նեղություն ազգերի գլխից,
Ինչպէս ճանապարհի կարավան կուգան ու կերթան,
Աշխարհը բուրաստան է հատուկ, մարդիկը ծաղիկ,
Որքան մանուշակ, վարդ, բալասան կուգան ու կերթան:

Ոչ ուժեղը թող պարծենա, ոչ տկարը տխրի,
Փոփոխակի անցքեր զանազան, կուգան ու կերթան,
Արեւ առանց վախենալու ցայտում է լույսը,
Ամպերը դեպի աղոթարան կուգան ու կերթան:

Ծրկիրը ուսյալ զավակին է փայփայում մոր պէս,
Անկիրթ ցեղերը թափառական, կուգան ու կերթան,

Աշխարհը հյուրանոց է, Զիվսին, մարդիկ հյուր են,
Այսպես է կանոնը բնական, կուգան ու կերթան:

Ա Ջ Գ Ի Մ

Ազգ իմ, որքան նկուն մնաս,
Սիրտս քեզանից չի դատվի,
Հաղար տեսակ շարժարանք տաս,
Սիրտս քեզանից չի պատվի:

Քեզ չեմ մոռանա հավիտյան,
Հարազատ մայր իմ Հայաստան,
Թեկուզ դրախտն էլ ինձ տան,
Սիրտս քեզանից չի դատվի:

Քեզանով եմ ես երջանիկ,
Իմ սիրելի, իմ անուշիկ,
Մոցիդ մեջը հանգչիմ, մայրիկ,
Սիրտս քեզանից չի դատվի:

Զիվանին եմ քեզ բարեկամ,
Քանի ողջ եմ, ամենայն ժամ,
Հնդկաստանին էլ տեր դառնամ,
Սիրտս քեզանից չի դատվի:

ԵՍ ՄԵԿ ԾԱՌ ԵՄ ԾԻՐԱՆԻ

Ես մեկ ծառ եմ ծիրանի,
Հին արմատ եմ անվանի,
Պատուներս քաղցրահամ,
Բոլոր մարդկանց պիտանի:

Հին ծառ եմ արեւելյան,
Զունիմ որոշ այգեպան,
Տունկերս ամեն երկիր
Ընկած են բաժան-բաժան:

Արեւելքում ինձ տնկեց,
Երբ որ աստված ստեղծեց՝
Ասաց՝ աճե, բազմացիր,
Մի այգի էլ ինձ տվեց:

Ուղարկեց մի այգեպան—
Հարավից հսկա իշխան,
Այն հսկայի անունով
Կոչվեցա ծառ Հայկական:

Զորս հազար տարվա ծառ եմ,
Արմատս սիինդ, կայտառ եմ,
Թւակետ ուժս պակաս է,
Բայց անունով պայծառ եմ:

ԽԵԼՔԻ ԱՇԵՑՆՔ

Նվեր պեմսանդրապոլցի

Պ. Հովհաննէս Խորայանցին

Անմիտ ճնճղուկը բազեի ճանկից
Ուղում է որս խլել, խելքի աշեցեք,
Կարծես ձանձրացել է գլխից ու գանգից.
Պատերազմ է մտել, խելքի աշեցեք:

Խելքին զոռ տալով է հիմա ամեն բան,
Հիմարն էլ իմաստուն կարծում է իրան.
Նիհար հավը պարարտ, մեծ սագի նման
Ուզում է ձու ածել, խելքի աշեցեք:

Ազնիվ մարդը անարգվում է գեշի հետ,
Երիվարը լուծ է քաշում էշի հետ,

Երկու տարվա հորթը ցուլ-գոմեշի հետ
Բերել կամ են լծել, խելքի աշեցեք:

Գայլը վրան ոչխարի մորթի առած,
Գառներուն պահապան հսկող է դառած.
Աքլորը քարոզչի վերարկու հագած
Ամբիոն է ելել, խելքի աշեցեք:

Ուղտը մետաքսագործ, եղը նավավար,
Գայլը հովիվ դառած կարածն ոչխար,
Աղվեսը հավնոցի դռանն հուշարար,
Ի՞նչ հսկող են գտել, խելքի աշեցեք:

Երևիսան ձեռն առած փտած, հին լարը,
Բռնել կամի դարձող ջաղացի քարը.
Գաճաճ մուկը շրջել կուզե մեծ սարը,
Կողքը դեմ է տվել, խելքի աշեցեք:

Ուրացողը խիղճ չունի ամենեկին,
Զղկալով, սպիտակ ասում է սեին,
Կույրը շտեմանելով լույսը արևին,
Աշխատում է ստել, խելքի աշեցեք:

Ավել հոգսը վնաս կուտա յուր անձին,
Ուրիշի ցավերը առնելով վզին,
Գայլը հոշոտել է մարդացեց մեկին,
Խենթը սե է հագել, խելքի աշեցեք:

Գորտը մեծ պարոնն է տաքուկ ջրհորին,
Դուրս ելավ, բաժինն է վիշապի փորին.
Իրար հետ սուտ կովել են ձին ու ջորին,
Էշը մեջ է ընկել, խելքի աշեցեք:

ժլատն աշխատելու է շատ ընդունակ.
Յուր հացը ուտելու շունի ախորժակ.
Խեղճ անձը զրկելով դիզել է ստակ,
Ուրիշն է վայելել, խելքի աշեցեք:

Հանցավոր հարուստը ուրախ խնդալով,
Մեղքից ազատվել է մեծ գումար տալով.
Խեղճ մարդը սխալմամբ մի հավ գողնալով,
Բանտի մեջ է փտել, խելքի աշեցեք:

Մարդ կա գերդաստանը պահում է ցամաք.
Կերթա դուրսը կուտն մեղր ու սեր, կարագ,
Այլոց համար կանե ձայնով պատարագ.
Իրան ժամ չի անիլ, խելքի աշեցեք:

Մի նոր քաղաք տեսա ժամի սիրահար,
Բնակիչները հայ, մոտ քսան հազար,
Իրանք սնունդ շունին ապրելու համար.
Հինգ հատ վանք են շինել, խելքի աշեցեք:

Ինչ կենդանի ուզե լինել շանսատակ,
Կերթա ու կմտնի ծանր բեռի տակ.
Նապաստակը առյուծի դեմ համարձակ
Կռիվ է սկսել, խելքի աշեցեք:

Յորենը մի անգամ լինելով տկար,
Այնպես բույս չեն գտել, որ անեն նշխար.
Կորեկ հացը իրան կարծելով հարմար
Սեղան է բարձրացել, խելքի աշեցեք:

Մեծամեծ մարդիկը հեռու են կանգնած.
Ասպարեզը համբակներուն են թողած.
Ջիվանն էլ կաղ իշով կարավան մտած՝
Բանաստեղծ է դարձել, խելքի աշեցեք:

(Ամուրին ու ամուսնացածը)

Ազապն ու կարգածը նստած մի անգամ,
 Խոսում էին իրարու հետ այս տեսակ.
 Կարգածն ազապին ասավ,—բարեկամ,
 Հերիք մնաս խեղճ ու մոլոր միայնակ:

Ազապն ասավ,—ինձ մի կարծիր խեղճ, մոլոր,
 Ազատ, անհոգ ես եմ հատուկ բախտավոր,
 Խմբով սիրունները իմս են բոլոր,
 Կնայեմ ամենին ազատ, համարձակ:

Կարգածն ասավ,—քեզի կուտամ մի պատվեր,
 Դու սուրբ ամուսնության եկ, ունեցիր սեր.
 Սիրունների ամեն մեկն էլ չունեն տեր,
 Կմորթեն թշվառիդ անսուր, անդանակ:

Ազապն ասավ,—Ես եմ առույգ, գեղեցիկ,
 Ուրախ, անհոգ, բախտով աջող, երջանիկ,
 Որտեղ որ տեսնում եմ մեկ սիրուն աղջիկ,
 Ինձ կկարծեմ նրան հարմար ընդունակ:

Կարգածն ասավ,—Երջանիկ չես, թշվառ ես,
 Մարդկության անօղուտ, անպտուղ ծառ ես.
 Դու կաշխատես, այլոց թոնիր կվառես,
 Թողնում ես քու սունդ անծուխ, անկրակ:

Ազապն ասավ,—մարդ չի խոսիր ինձ վրա,
 Ծա եմ անկախ, ինքնագլուխ մեկ տղա.
 Ինձանից ոչ հալավ, ոչ հաց ուզող կա,
 Կուտեմ, խմեմ, ուրախ կապրեմ շարունակ:

Կարգածն ասավ,— ունեմ համեստ ամուսին,
Տիրոջ փառքը վայելում ենք միասին.
Աստված պարգևել է ինձի թանկագին,
Ունեմ երկու, երեք պաշտելի զավակ:

Աղապն ասավ,— լավ է այսպես մնալը.
Քան թե ամուսնանալ, վերջը զղջալը.
Շատ դժվար է զավակներու հոգալը,
Իմ ինչ պետքն է ընկնել մեծ ցավերու տակ:

Կարգածն ասավ,— դա է քո պատասխանը,
Զի զղջա ով գիտե իր արած բանը,
Հեշտ կկառավարե նա գերդաստանը՝
Ինչ մարդ գիտե ապրուստի լավ եղանակը:

Աղապն ասավ,— կուղեմ միշտ ազատ ման գալ,
Տնական հոգսերով չեմ ուզեր տնքալ.
Շատերը կցանկան աղջիկն ինձ տալ,
Սրբ հազար տեղից գալիս են խնդրակ:

Կարգածն ասավ,— պարապ մարդը ջանք չունի,
Օրերը զուր կանցնեն, աշխատանք չունի,
Զգիտե՞ս կին շունեցողը կյանք չունի,
Աբեղա էլ լինի է ցավոց ճարակ:

Աղապն ասավ,— չեմ համոզվիր հավիտյան
Կամ թե ոտս կապել խեղճ հավի նման,
Ման կուզամ ամեն տեղ որպես ինքնիշխան,
Բեռի տակ մտնելու շունեմ նպատակ:

Կարգածն ասավ,— երբ որ կերթամ դեպի տուն՝
Կրացվի իմ սիրտս ինչպես նոր գարուն.
Կինս, զավակներս ուրախ, զվարթուն,
Դեմ կվազեն իրար տալով աղաղակ:

Աղապն ասալ,— ունեմ ես շատ օթեան,
Ամեն օր կռնենամ նոր-նոր սիրական,
Իմ գիշերվա բնկերներս ողջ մնան,
Ինձ համար կյանք կուտան ամեն ժամանակ:

Կարգածն ասալ,— ես եմ միշտ բարեհամբալ,
Տունս կյանքը խաղաղ, կեցութիւնս լալ,
Կմոռանամ բոլորովին հոգս ու ցալ,
Երբ երգում են զսովակներս ներդաշնակ:

Աղապն ասալ,— չկա ինձ պես ինքնակամ
Կարգածներու մեջր դիտցիր, բարեկամ,
Քեա բռնող չկա, ուր ուզեմ կերթամ,
Քեզ նման իմ վիզս չեմ ձգեր օղակ:

Կարգածն ասալ,— քանի փոքր է հասակդ,
Պարծանքով կփայլի քո գլուշակդ,
Եւր մեծանաս կմարի աչք կրակդ,
Կմեռնիս անսերունդ և անհիշատակ:

Աղապն ասալ,— աչք խոսքիդ դեմ չունեմ փաստ,
Իրավ որ աղտալը խեղճ է ու նվաստ,
Ասա, հրամանիդ կանգնած եմ պատրաստ,
Նդիր տառապելույս բարի օրինակ:

Կարգածն սպասպի գործերը սարքեց,
Նդավ խաչքաւորը, պսակեց, կարգեց,
Աղապն էլ կարգածի խորհուրդը հարգեց,
Աշխարհի օրենքին դարձաւ հպատակ:

Ջիվան, բալ է մեկին առողջ կին մեկ հաս,
Անօրեն է, ով որ կին կպահէ շատ,
Պիտի վարլի յոր ծաղումին համեմատ,
Մարդ ոչ անասուն է և ոչ հրեշտակ:

Անհոգ ես, չես գիտեր ինչ կա քո մասին,
Պտտվում են քո խեղճ անձիդ վնասին,
Գամփոռներով, բարակներով միասին.

Փախի՛ր, այծյամ, փախի՛ր, որսկանն է գալիս,
Չազուկներդ տխուր, լալիս են, լալիս:

Որսկանը ճրագով քեզի ման կուգա,
Կուգե ձեռքերը քո արյունով լվա,
Խղճալի, քո տեղյակ սար ու ձոր կուլա.

Փախի՛ր, այծյամ, փախի՛ր, որսկանն է գալիս,
Չազուկներդ տխուր, լալիս են, լալիս:

Որսկանը գութ շունի, կանե կրակը,
Կամ քեզի կսպանե կամ քո գավակը,
Չուր չի անցնի հրացանի գնդակը.

Փախի՛ր, այծյամ, փախի՛ր, որսկանն է գալիս,
Չազուկներդ տխուր, լալիս են, լալիս:

Դաշտումը չես ման դար. թե մտածես լավ,
Քեզ կվիրավորեն, կստանաս մեծ ցավ,
Դուրս մի ելներ խիտ անտառից դու բնավ.

Փախի՛ր, այծյամ, փախի՛ր, որսկանն է գալիս,
Չազուկներդ տխուր, լալիս են, լալիս:

Չորերը մի մտնիր, վտանգավոր է,
Որսկանը ման կուգա, այնտեղ սովոր է,
Քարայրից խփելով քեզ կզլորե.

Փախի՛ր, այծյամ, փախի՛ր, որսկանն է գալիս,
Չազուկներդ տխուր, լալիս են, լալիս:

Ով յուր ազգը ուրանա,
 Երկու աչքով կուրանա,
 Հետնյալ աղքատի նման,
 Դռնեիդուռ մուրանա:

Կշտին դիպչի գեղարդը,
 Սրտիցը թափի լյարդը,
 Դժոխքի բռնցկելիք
 Լինի ազգուրաց մարդը:

Կեղծ ու պատիր հնչողին,
 Կատվի սլես մոնչողին,
 Աստված աշխարհից ջնջե
 Հայ անունը ջնջողին:

Հայը որք ժողովուրդ է,
 Օտարաց մեջ խառնուրդ է,
 Ազգուրաց, աստվածուրաց—
 Երկուսը մեկ խորհուրդ է:

Երբ որ հայը գումարվի,
 Նրան չի հավասարվի,
 Հայերեն չգիտեցողը
 Կիսատ հայ կհամարվի:

Ազգուրացը անմիտ է,
 Յուր ազգին ծուռ կդիտե,
 Բթամիտ շահասերը
 Ազգությունը ի՞նչ գիտե:

Որոնե հայաստանը,
 Հայրենիքիդ նշանը,
 Ինչպես հայ ծնար մորից,
 Հայ մտիր գերեզմանը:

Ով դու, հայ մարդ, զորացիր,
Հուսնի նման նորացիր,
Ոչ ալլազգին անարդե,
Ոչ քու ազգդ ուրացիր:

Ինքնիշխան անձիդ տիրե,
Կյանքդ նրան նվիրե,
Քրիստոսից ավանդած
Հույի կրոնն էլ սիրե:

Աստված տվեց նմանը,
Ամենին յուր արժանը,
Ազգուրացը վասակն է,
Ազգասերը՝ վարդանը:

Թե կհիշվի վասակը,
Բայց վատ է նսլատակը,
Պիտի խոսվի միշտ բարի՝
Վարդանա հիշատակը:

.
.

Ահա երկու ճանապարհ,
Որին կուզես հետևի:

Ք Ա Ջ Վ Ա Ր Դ Ա Ն

Ավարայրի դաշտը ներկեց արյունդ,
Կարմիր վարդան, հզոր վարդան, քաջ վարդան.
Ազգե-ազգ կհիշվի անմահ անունդ՝
Կարմիր վարդան, հզոր վարդան, քաջ վարդան,
Խորտակեցիր ծանր լուծը պարսկական:

Մեռար՝ թողիր անմահ անուն հիշատակ,
Քո զործքերով դարձար բարի օրինակ.
Դու սուրբ զործի համար եղար նահատակ,
Անմահ Վարդան, հզոր Վարդան, քաջ Վարդան,
Խորտակեցիր ծանր լուծը պարսկական:

Քեզ դրդուեց ջերմ հայրենյաց եռանդը,
Պաշտպանեցիր փրկչիդ տված սովանդը,
Դուրս վանեցիր Զրադաշտյան աղանդը,
Դու մեհ Վարդան, հզոր Վարդան, քաջ Վարդան.
Խորտակեցիր ծանր լուծը պարսկական:

ՕՏԱՐԱԿԱՆԻ ԵՐԳԸ

Ոտաբուխյան մեջը դուր անցավ ջանքս,
Կաշոտդ քաշելով մաշեցի կյանքս:
Կրկին դեպի քեզ է սիրտս, բաղձանքս.

Ա՛խ իմ երկիր, անուշ երկիր հայրական,
Պապիս, մամիս, նախնիքներուս օթևան:

Ծննդավայր, երբ քեզանից հեռացա,
Կարծես դրախտից դժոխքը ընկա,
Համդ ու արժեքդ ես նոր իմացա.

Ա՛խ իմ երկիր, անուշ երկիր հայրական,
Պապիս, մամիս, նախնիքներուս օթևան:

Տկարներուն թե չճնշե հզորը,
Կարելի՞ է ուղիին մոռանա հորը,
Մանավանդ քեզ նման հարազատ մորը.

Ա՛խ իմ երկիր, անուշ երկիր հայրական,
Պապիս, մամիս, նախնիքներուս օթևան:

Օտարության հաղը ասացին մեծկակ,
Բայց գնացի, տեսա փոքր նկանակ,
Դառնահամ, անաճուն, սպառող քսակ:

Ախ իմ երկիր, անուշ երկիր հայրական,
Պապիս, մամիս, նախնիքներու օթեան:

Թ Ի Յ Լ Ի Ս Ը

Իմ կարողության չափ որքան որ գիտեմ,
Պիտի գովեմ ես աննման Թիֆլիսը,
Կյանքիս մեջ ես վատութիւն տեսած չեմ,
Ինձ հարգել է միշտ պատվական Թիֆլիսը:

Աստված օրհնե սորա հողն ու ջուրը,
Բաղմացնե դործը և առևտուրը,
Հեար ոսկի բերե պատմական Կուրը,
Փարթամանա ազնվական Թիֆլիսը:

Բաղմալեզու, բաղմակրոն, բաղմամարդ,
Ժողովուրդը անհոգ, ուրախ ու զվարթ,
Կարմրաթուշ. թե ծեր, թե երիտասարդ,
Սիրուններու բնակարան Թիֆլիսը:

Մայիս ամսում կարծես դրախտ կդառնա,
Ամեն մարդ ժպտալով տանից դուրս կուզա,
Գնում են Մուշտայիդ և Օրթաճալա,
Կյանք կստանա հին բուրաստան Թիֆլիսը:

Ողջ Կովկասի քաղաքների թագուհին,
Ինչպես աստղերու մեջ փայլող՝ մի լուսին,
Ցոթը միլիոն ժողովրդի մայր տիկին,
Տարածում է վեհ հրաման Թիֆլիսը:

Այստեղի մարդկանց մեջ չկա իմ ու քու,
Իրար հարգող, հնադանդ, հլու,
Ամեն շաբաթ տոն է մեկ եկեղեցու,
Ունի բազում զբոսարան Թիֆլիսը:

Տվել է տերության մեծամեծ մարդիկ,
Քաջ-քաջ գեներալներ, գիտնական անձինք,
Հայրենիքի համար դործել են բարիք,
Լսել, հրճվել է պատվարժան Թիֆլիսը:

Ունի երկու մեծ բանտ, ունի ամրոցներ,
Մեծ հոյակապ տներ, լայն-նեղ փողոցներ,
Ունի արհեստանոց, կերպ-կերպ դպրոցներ,
Ափսոս չունի համալսարան Թիֆլիսը:

Հարուստը շատ հարուստ կապրի ապահով,
Աղքատը՝ ծայրահեղ աղքատ, տունը՝ սով,
Հանգստի՜ն ջրերով, բաղանիքներով
Համարվում է բժշկարան Թիֆլիսը:

Թիֆլիսը Կովկասի համար ճրագ է,
Զարգացած մարդկանցով պսակ ու թագ է,
Կարելի է ասել հավաքաբաղ է,
Պահում է շատ հայադավան Թիֆլիսը:

Բարեմաղթենք լինի Լոնդոնի նման,
Զարգանա արհեստով, ծաղկի ամեն բան,
Ամեն մեկում հարյուրավոր բանվոր կան,
Պատրաստել է վեց գործարան Թիֆլիսը:

Մեծ մարդկանց մարմիններ իբրև գանձ անգին,
Պահում է շիրիմների շինած ամենին,
Մեկը Վարանցովին, մյուսը Պուշկինին,
Կանգնեցրել է ջուխտ արձան Թիֆլիսը:

Կա տասը լրագիր՝ լեզվով շորս տեսակ,
Բոլորն էլ մարդկության օգուտ, ընդունակ,
Ամենն էլ բանում են, գործերն աջողակ,
Ունի վեց, յոթ տպարան Թիֆլիսը:

Կան բնկերություններ բարձրից հաստատված,
Օրենքով ճանաչված ու պնահատված,
Կարծես հանդամանքից հատուկ խրատված,
Դառնալու է բարոյական Թիֆլիսը:

Աղատվելով բարբարոսաց ձեռքիցը,
Հին դավերը նա հանել է մաքիցը,
Չար ու բարի շատ են անդեղ դիտիցը,
Կլինի հաղար տարեկան Թիֆլիսը:

Թե գնալու լինինք հարյուր տարի հտ,
Քաղաքումս եղել է առանձին ջուկ պետ,
Այժմ միացած է Ռուսիայի հետ,
Հնում է եղել վրաստան Թիֆլիսը:

Քաշոդ դորություն կա սրանում հատուկ,
Գալիս են օտարներ հայտնի, թե ծածուկ,
Որքան պանդուխտներու ջրումն ինչպես ձուկ
Որսացել է որպես ուռկան Թիֆլիսը:

Փողի կողմից հարուստ հայերն են աչտուղ,
Վրացիք էլ ունեն կալվածքներ շքեղ,
Հին ցեղի իշխաններ փարթամ, փառահեղ
Մոցումն ունի մայր սիրական Թիֆլիսը:

Երկաթուղիները գոռում են, գոչում,
Ամեն օր մարդ, ապրանք աչտուղ են լցնում,
Բաքվի ու Բաթումի մեջտեղն է ընկնում
Առուտուրի մեծ կայարան Թիֆլիսը:

էլ որքան թաթ, մուրթադ, որ կա իրանում,
Միշտ լցվում են Կովկաս և փող են տանում,
Ինչքան հիվանդ, կույր, կաղ, խեղ է պահպանում
Անկյալներու պատսպարան Թիֆլիսը:

Ջիվան, աստված երկար օրեր կամենա,
Տոկուն լինի հոսանքներուն դիմանա,
Շեն ու հաստատ լինի, ծաղկի, զարգանա,
Չընկճվի մինչև հավիտյան: Իֆլիսը:

Հ Ե Ք Ի Ա Թ Ն Ե Ր

(«Աշուղ Ղարիբ»)

ԳԼԽԻԴ ՄԱՏԱՂ ԼԻՆՆՄ

Գլխիդ մատաղ լինիմ, ծերունի հայրիկ,
Մայրս եկեղեցու գավթումը մնաց.
Ողորմություն արա, մի տեղ տուր փոքրիկ,
Մայրս եկեղեցու գավթումը մնաց:

Կորավ կարողությունս, կորավ ամեն բան...
Ես էլ մարդ էի, եղա աննշան...
Խնդրում եմ շնորհես ինձ մի օթևան,
Մայրս եկեղեցու գավթումը մնաց:

Հուսով եմ, որ ինձի դու մի տեղ կտաս,
Ընկածներու դրությունը կզգաս,
Մայրս մեռնի, դու մեղքի մեջ կմնաս,
Մայրս եկեղեցու գավթումը մնաց:

Մեկ կողմից ձյուն կուգա, մեկ կողմից անձրև,
Դարձել ենք խեղճ թռչուն, անբուն, առանց թև,
Քեզանից կսպասեմ այսօր մի պարգև,
Մայրս եկեղեցու գավթումը մնաց:

Երանի ձեզ, որ գնում եք հայրենիք,
Կազմել եք ի՞նչ սիրուն երամ, կոունկներ,
Խիֆլիսի վերայով անցեք, սիրելիք,
Իչեք այնտեղ գեթ մի անգամ, կոունկներ:

Ո՛հ, անմեղ թռչուններ, անցավ, անկրակ,
Երգում եք միասին ուրախ, ներդաշնակ,
Սպասեցեք մի քիչ՝ գրեմ մի նամակ,
Տարեք Շահ-Սանամին, ձեզ տամ, կոունկներ:

Ես անբախտ Ղարիբն եմ հուզված ու սխուր,
Կրում եմ սրտիս մեջ անհանգչելի հուր,
Ինձանից քրոջս, մորս տարեք լուր,
Անդ հյուր եղեք, գոնե մի ժամ, կոունկներ:

ԵԿԱ ԱՆՑՆԵԼՈՒ

Եկա անցնելու քեզանից,
Արաքս, ինձ մի ճանապարհ տուր,
Հեռացել եմ տեղից-տանից,
Արաքս, ինձ մի ճանապարհ տուր:

Այս աշխարհն է հին Հայաստան,
Նախնյաց մերոց էր օրորան,
Ինձի երեք սպասող կան,
Արաքս, ինձ մի ճանապարհ տուր:

Ոռոգում ես դու երկիրը,
Գետերի միջում ընտիրը,
Լսե Ղարիբիս խնդիրը,
Արաքս, ինձ մի ճանապարհ տուր:

ԵՎ, ՏՈՒՐ ՕՐՀՆՈՒԹՅՈՒՆԴ

Ղարիբը

Եկ, տուր օրհնությունդ, մայր իմ հարազատ,
Գնամ օտար երկիր՝ ման գամ մեկ միջոց.
Ես կենալ չի լինի, վճռել եմ հաստատ,
Գնամ օտար երկիր՝ ման գամ մեկ միջոց:

Մայրը

Սիրտս ցավով լցրիր, սիրելի որդի,
Հեռու տեղ գնալով մի լացներ մեզի,
Առանց քեզ կյանք չունիմ, խելքս կթռչի,
Հեռու տեղ գնալով մի լացներ մեզի:

Ղարիբը

Թեև չունինք մենք տեր, չունինք բարեկամ,
Բայց աստված կօգնե խեղճին հարածամ.
Կանչե քույրս տեսնեմ ես վերջին անգամ,
Գնամ օտար երկիր՝ ման գամ մեկ միջոց:

Մայրը

Աստվածանից գտնի մեզ դավ անողը,
Մորից և քրոջից քեզ բաժանողը,

Ո՞վ է քեզ օտար երկիր տանողը,
Հեռու տեղ գնալով մի լացնե՛ր մեզի:

Ղարիբը

Արի միակ քույր իմ, արի, ո՛հ, մի լար,
Լեր ծերունի մորդ ինքդ միւիթար.
Աղոթե միշտ պանդուխտ եղբորդ համար,
Գնամ օտար երկիր ման գամ մեկ միջոց:

ԹՈՂ ՍԱՆԱՄ ԵՐԵՍԻԴ ՄՏԻԿ ՏԱՄ

Թող, Սանամ, երեսիդ մեկ կուշտ մտիկ տամ,
Վարսերդ նոր մեկանց մի անել դիմակ,
Վառվռուն սոխակիս դու վարդ անթառամ,
Այրված եմ արդեն, մի տալ նոր կրակ:

Երկրորդ Անահիտն ես՝ ճիշտ, ոչ առասպել,
Ինքդ Ոսկիամայր, ունես ոսկեթել,
Աշխարհի հայելին երկինքն եմ տեսել,
Երկրում քեզի պես չկա արեգակ:

Սերդ սիրահարիդ հոգուն դարձավ ցեց.
Փափագով պատկերդ տեսնելու դիմեց,
Ով որ հաստատ աչքով քեզ մտիկ տվեց,
Անքուն պիտի մնա երկար ժամանակ:

Ղարիբն եմ, սլացավ միտքս դեպի վեր,
Լուսնթագն էլ շունի քեզ նման պատկեր.
Միայն դու ողջ եղիր, մտերիմ ընկեր,
Ես զոհվեմ, չի լինի Թիֆլիս ավերակ:

ՂԱՐԻՐԻ ՀՐԱԺԵՇՏԸ

Մոտեցավ բաժանման տխուր վայրկյանը,
Թողեք ես լամ, արտասուքս ծով լինի,
Դժվար է քրոջս և մորս բանը,
Ես որ գնամ, նրանց պաշտպան ո՞վ լինի:

Ձեզ եմ հանձնում իմ տուն ու տեղ օթևան,
Խղճուկ գերդաստանիս դուք եղեք պաշտպան,
Այցելեցեք շուտ-շուտ, հույս տվեք նորան,
Գոնե մորս սիրտը անխռով լինի:

Ուղեցի ձեր մոտը վերքերս բանալ,
Ղարիբն եմ, չեմ կարող անլաց հեռանալ,
Մտերիմ ընկերներ, ինձ միք մոռանալ,
Որ իմ սիրտս հանգիստ, ապահով լինի:

ՂԱՐԻՐԻ ՄՈՐ ԵՎ ՍԱՆԱՄԻ ՈՂԲԸ

Մայրը

Սանամ, ոտքերուդ տակ դնեմ գլուխս,
Ողբա, Սանամ, ողբա, ո՞ւր է Ղարիբս,
Վառվում-այրվում եմ, դուրս չի գա ծուխս,
Ողբա, Սանամ, ողբա, ո՞ւր է Ղարիբս:

Սանամը

Քո մատաղդ լինեմ, սիրելի մայրիկ,
Ինչպե՞ս ես չողբամ, սիրելիս չեկավ:
Աշխարհիս մեջ կյանք չունեցա երջանիկ,
Ինչպե՞ս ես չողբամ, սիրելիս չեկավ:

Տես, անիրավ բախտը մեզ ինչեր արեց,
Անամոթ թշնամին դռներս քարեց,
Արյունս շորացավ, շունչս դադարեց,
Ողբա, Սանամ, ողբա, ու՛ր է Ղարիբս:

Սանամը

Ղարիբն ինձի ինչ օրերու հասցրավ,
Հին ցավերուս վերա՝ նորից ցավ դրավ,
Անիրավ թշնամին բերեց վատ համբավ,
Ինչպե՞ս ես չողբամ, սիրելիս չեկավ:

ՄՆԱՍ ԲԱՐՅԱՎ, ԹԱՎՐԵԶ ՔԱՂԱՔ

Մնաս բարյավ, Թավրեզ քաղաք,
Էլ չեմ ուզում դառնալ քեզի,
Ատրպատականի ճրագ,
Զեմ կարող մոռանալ քեզի:

Աստված պահե շեն ու ապատ,
Ցավե, վտանգներե ազատ.
Հայրենիք ես, չեմ ուզեր վատ,
Կուզեմ ծաղկած մնալ քեզի:

Հետս առած քույր ու մայրս,
Մոցդ ավանդ թողի հայրս,
Ուզեցի, ծննդավայրս,
Վերջին բարեւ տալ քեզի:

Ղարիբ, լսե այս խոսքերս, և միշտ առ,
Մի օր շուրախացա. ինչ դու գնացիր.
Թողի հանդերձներս ես ծիրանն փառ,
Հագնելով ման շեկա, ինչ դու գնացիր:

Նղել էի տգեղ թռչուն անփետուր,
Ողբալով անցնում էր օրերս տխուր,
Աղամանդ օղերս պահում էի զուր,
Մի օր չպճնվա, ինչ դու գնացիր:

Արկղիս մեջ փտան զարդերս պես-պես,
Յոթը տարվա մեջը կյանքս եղավ կես,
Հաղար տեղ պատահավ խնջույք ու հանդես,
Ոչ մի տեղ չմտա, ինչ դու գնացիր:

Սանամ, փառքն է վաղանցուկ, խաբուսիկ,
Ո՞վ է տեսել օդը առանց փոթորիկ.
Յոթը ծնունդ անցավ և յոթը զատիկ,
Ես չդրի հինա, ինչ դու գնացիր:

ՍՏԵՂԾՈՂԻՑ ՍՐՏՈՎ ԽՆԴՐԵՑԻ

Ստեղծողից սրտով խնդրեցի մի բան,
Գոհ եմ, որ փափագիս հասցուց շուտ ինձի.
Իցե թե խնդիրս դուր եկավ նորան,
Բարիքներ ցույց տվեց բազմօգուտ ինձի:

Փոքր հասակիս մեջ շատ ցավեր տեսա,
Խնդություն շտեմած հոգսի մեջ ընկա,

Տվեցին իմ ձեռս գինով լի կթխա,
Մի ոսկի ըմպանակ՝ փայլուն-զուտ ինձի:

Իմ ազգականներս մոտ եղան եկան,
Սկսեցին անել լաց ու կոծ կական,
Ոմանք ասին—խելագար է այս տղան,
Ոմանք էլ կարծեցին խելամուտ ինձի:

Արշակն եմ, այս գիշեր մխիթարվեցա,
Հզոր ձեռք կյանք առա, զարդարվեցա,
Թիֆլիս՝ Շահ-Սանամին սիրահարվեցա,
Կարծես թե ծանոթ էր նա մանկուց ինձի:

ՔԵԶ ՈՐ ՏԵՍԱ

Քեզ որ տեսա խելքս եղավ ցիր ու ցան,
Հալվեցավ յուղն իմ սրտում, Արեգնազ,
Թե փափագիս շուտով հասա աննման,
Քեզ հետ կանենք շատ կեր ու խում, Արեգնազ:

Սիրո ձեռքից եղել եմ թափառական,
Ինձ թշվառիս տերը լինի օգնական.
Գիշեր ցերեկ կանչելով «Ախ, սիրական»,
Երեսս շմնաց խնդում, Արեգնազ:

Երբեք հանգիստ չունի սիրահար մարդը,
Ինչպես որ շարժվում է ծառի սաղարթը,
Չէ երգում սոխակը, չէ բացվել վարդը,
Այսօր ձեր այգին է տրտում, Արեգնազ:

Ես Ղարիբն եմ, ցավեր ունիմ անհամար,
Ափսոս փրկվելու չգտա հնար,
Իմ սիրո բարև Շահ-Սանամին տար,
Ես այստեղ կսպասեմ այգում, Արեգնազ:

Օտար երկրից վերադարձա,
 Խոսիր, մի լռիր, իմ սաղս:
 Գդվելով քեզ ձեռս առա,
 Խոսիր, մի լռիր, իմ սաղս:

Լավ ես պահել քո թելերը,
 Ապրիս, դու հոգվույս ընկերը.
 Հարսանյաց մեջ իմ անցքերը,
 Պատմիր, մի լռիր, իմ սաղս:

Ղարիրն եմ, դու մի մտածել,
 Սկսե ձայնդ տարածել,
 Յոթը տարի է չեմ ածել,
 Խոսիր, մի լռիր, իմ սաղս:

ԵՐԵՍԸ ՄԻ ՏԵՍՆԻ ՆԱԽԱՆՁՈՏ ՄԱՐԴԻ

(«Քյարամ և Ասլի»)

Երեսը մի տեսնի նախանձ տմարդին,
 Գլուխդ առ նորա մոտեց հեռացիր,
 Բաբի, ընկերասեր երիտասարդին,
 Պատվե, սիրե և արժեքը իմացիր:

Նախանձոտը երբեք օր արև չունի,
 Մարդ է ծնվել, բայց մարդկության ձև չունի,
 Եբբ տեսնում ես մի ծառ, որ տերև չունի,
 Մի մոտենալ, դու շատ հեռվից անցկացիր:

Ներսիս էլ ներս՝ հողի տակը հատակ կա,
Զգուշացիր, մոխրի տակը կրակ կա,
Կյանքի մեջը հաղար ու մի առակ կա,
Մտիր նրա խավերի մեջ, հասկացիր:

Քյարամ, մարդը ծառ է՝ աշխարհն է սղոց,
Անպատճառ կտրում են, թե ունենա խոց,
Թե խելք ունիս, ցավդ մի ասեր ալոց,
Դու սիրով տար, համբերելով դիմացիր:

ԻՆՁՆԻՅ ՄԻՔ ՆԵՂԱՆԱ

Ինձից միք նեղանա, համեստ քույրիկներ,
Եզրից կերթամ, ճանապարհը ձեզ լինի.
Սրտիս մեջը ունիմ ցավի կծիկներ,
Թույնը ես կիմեմ, մեղրը ձեզ լինի:

Եկա այստեղ՝ չկարծեք թե կմնամ,
Ուզեցի ձեզնով իմ սիրտս բանամ,
Ես ծարավ եմ, մի ջուր խմեմ կզնամ,
Մի կաթիլ ջուր տվեք՝ լիճը ձեզ լինի:

Գինարբու չեմ, աղանդներ չէ հարկավոր,
Սիրականիս ձեռքից ման կուզամ մուրր,
Իս մի ծաղիկ ունիմ՝ կոկոնից էլ նոր,
Այս կողմերում բուսած վարդը ձեզ լինի:

Քյարամն եմ, համ խելոք, համ էլ անբարիշտ,
Կրում եմ սրտիս մեջ տեսակ-տեսա՜ վիշտ,
Ասլիից անջատված սգավոր եմ ճիշտ:
Սև կհագնեմ, թող կարմիրը ձեզ լինի:

Ով նազելի, մի լար, բավ է,
Վառվում եմ, Ասլի, վառվում եմ,
Յավս ուրիշ տեսակ ցավ է,
Վառվում եմ, Ասլի, վառվում եմ:

Այս ցավը ինձ մահ պատճառեց,
Կերավ կյանքս և սպառեց,
Քո կրակդ ինձի վառեց,
Վառվում եմ, Ասլի, վառվում եմ:

Ինձ լսե, իմ հատընտիրս,
Մի տեղ ամփոփե մոխիրս,
Այսպես էր ճակատագիրս,
Վառվում եմ, Ասլի, վառվում եմ:

Քյարամն եմ, թշվառ արարած,
Այսպես էր կամեցել աստված,
Փափագս սրտումս մնաց,
Վառվում եմ, Ասլի, վառվում եմ:

Կարգախ գյուղի կիլիրթա թաղամասի գերեզմանոցում կա մի շիրմաքար, որի վրա անվարժ ձևերով փորագրված է. «Աստ հանգչի երգիչ Միայի-Ղաղար Կարապետյան, վախճանվել է 1903 թ. 19 մայիսի»։ Մնված թիվը հայտնի չէ։ Կշուղի նախնիները գաղթել են էրզրումից՝ 1830 թվականին, ժամանակակիցների վկայությամբ պետք է, որ նա ծնված լինի 1835 թվականին։

Միային, որին անվանում էին նաև Ղարա-Ղաղար, 19-րդ դարի վերջերի և 20-րդ դարի սկզբների Ջավախքի ամենատաղանդավոր աշուղն էր։ Նրա մոտ աշուղական արվեստ են սովորել Զիվանին, Թիֆիլին, Մաթևոսը և ուրիշներ։

Կարգախը Ախալքալաքի դավառի մեծ գյուղերից մեկն էր, ուր հաճախում էին հայ, վրացի, թուրք և այլ ազգի շատ աշուղներ, ելույթներ էին ունենում և շփվում տեղի աշուղների հետ։ Բացի աշուղներից, Կարգախ էին գալիս դավառի շատ գյուղերի բնակիչներ։ Նվ դա ուներ իր պատճառները. այստեղ բավական դարգացած էին առևտրական հարաբերությունները Արդահանի, Զրղրի, Ալեքսանդրապոլի, Ախալցխայի, Ախալքալաքի և այլ բաղաժնիների հետ։ Գյուղում կային կտորեղենի և մանրածախ ապրանքների խանութներ, որոնցում, բացի տեղացիներից, առևտուր էին անում նաև հարևան գյուղերի բնակիչները։ Մի խոսքով, Կարգախը համարվում էր Ջավախքի առուծախի կենտրոններից մեկը։ Գյուղի արհեստավորները ևս դեպի իրենց էին ձգում պատվիրատուներին։ Վերջապես Կարգախով է անցնում Արդահան, Զղրը, Կարս և Արևելյան Թուրքիա տանող միակ ճանապարհը։ Իզուր չէ, որ Կարգախ այցելողները կատակով գյուղն անվանում էին «Քիչիկ Ստամբուլ» (Փոքրը Ստամբուլ)։

Աշուղ Սիալին հիմնականում ստեղծագործել ու երգել է թուրքերեն լեզվով, հենց այդ պատճառով էլ շուրջական գրականության մեջ նրա մասին քիչ տեղեկություններ կան։ Գ. Լևոնյանի ջանքերով Սիալու միակ երգը՝ «Մաբինան» տեղ է գտել 1937 թվականին հրատարակած «Հայ աշուղներ» ժողովածուում։

Սիալու մասին գոյություն են ունեցել թյուր կարծիքներ, իբր նա սեփական ստեղծագործություններ չի ունեցել, այլ միայն կատարել է նշանավոր աշուղների հորինած երգերն ու հերիաթները։ Աշուղը ինքն է վկայում, որ ունեցել է շատ երգեր ու հերիաթներ։

Սիալին եմ հազար ու մի ցավ կրած,

Ունեմ շատ հեփաթներ, երգեր հորինած ...

Սիալու «Ոձ քաղարը» հերիաթը իր ժամանակին մեծ բնդունելության է արժանացել Զավախում։ Բրուտակալ բեկը գերված հայ աղջկան ստիպում է գավերը քիլի լցնել և համույք պատճառել իրեն։ Աղջիկը վշտացած երգում է.

Մանուշակն եմ, գինի կածեմ զավեր,

Ոտի ելան, խոսան սրտիս լաբեր,

Ես չեմ տանի օտաւների ցավեր,

Յարից եկած խոցն ու բորը շատ լավ են։

Բնութագրելով Սիալու կատարողական արվեստը, առաջին հերթին պետք է նշել, որ նա երգերի ու հերիաթների լավագույն կատարող էր։ Ելույթների ժամանակ աչքի էր ընկնում հանպատրաստից երգեր հորինելով։ Աշուղը եղել է խստաբարո, պահանջկոտ իր նըկատմամբ, իր աշակերտների ու ունկնդիրների նըկատմամբ։ Նրան լսում էին քար լռությամբ։ Իր վարպետին լավ է բնութագրել աշուղ Թիֆիլին՝ «Դու իմ անմահ վարպետ, անպարտ Սիալի»։

Այո՛, վարպետը անպարտ էր: Բազմաթիվ մրցույթների ժամանակ նա շարունակ հաղթող է դուրս եկել:

Սիրայու երգերի մեջ մեծ տեղ են գրավել սիրային խաղերը: Պատմում են, որ մի անգամ վրացական Գոգաշեն գյուղով անցնելիս աղբյուրի մոտ նա տեսնում է հավաքված աղջիկներին ու հարսներին, որոնք կժերով ու սափորներով ջուր էին վերցնում: Գուսանը հմայված կանգ է առնում, երբ նրանց մեջ տեսնում է գեղանի մի հարսի, սազը լարում ու գովերգում է.

Աղբյուրի մոտ տեսա մի գեղեցկուհի,
Ասի՛ երանի, ու՞մ յարն ես դու, գյոգալ,
Էլ չափ չկա, որ գին զնի քո բոյին,
Չավաճիւր հանճի քարն ես դու, գյոգալ:

Այս երգը ժողովրդի հիշողության մեջ մնացել է առաջաօր: Այն շատ գյուղերում տեղաշնացվել է ու փոփոխություն ենթարկվել. ասում են, որ երգը իրենց գյուղի այնինչ գեղեցիկ հարսին է նվիրված: Այդպես են մեկնաբանում Գանձայում, Կարդախում, Սուպդայում և այլ գյուղերում: Իրականում աշուղը այդ երգը հանպատրաստից հորինել է վրացական Գոգաշեն գյուղում:

Աշուղը շրջագայել է, եղել է գավառի մեծ գյուղերում, երբեմն էլ մեկնում էր Ալեքսանդրապոլ: Շրջագայելիս սիրում էր իր հետ տանել աշակերտներից մեկին: Նման դեպքերում նրա հետ ավելի հաճախ լինում էր Զիվանին, և մի անգամ Խերթվիսում մրցույթի ժամանակ սրամիտ աշակերտը իր վարպետին դուրս է բերում ծանր կացությունից:

Ինչպես բոլոր աշուղները, այնպես էլ Սիրային ունեցել է իր երգերի դավթարը: Հարազատների (Շեկո, Արտավազդ Կարապետյաններ, Գասպար Բանդոյան) վկայությամբ հուղարկավորության ժամանակ դավթարը և սազը աշուղի դիակի հետ միասին թաղել են: Ցավալի է, որ այդ սխալը ոչ ոք չի կանխել:

Կյանքի բովով անցած, տանջանքներ ու տառապանքներ տեսած Սիւլիկն բոլոր աշուղների և առաջագիւմ մարդկանց նման հայ ժողովրդի փրկութիւնը կասում էր որոս ժողովրդի ազատագրական շարժման հետ: Նա ազդարարում էր.

Ռուսաստանում ազնիվ մի մարդկութիւն կա, Թ
Արդարության համար վաղ, թե ուշ կգա:

Ազատութիւնը եկավ՝ գուսանն այդ շտեմով, բայց
իբրեւկանացան նրա երազանքները:

Սիրտդ բարի, գեմբդ չքնաղ,
Աչքերդ կապույտ, Մարինա,
Երեսիդ վրա ամեն չաղ,
Կա քաղցր ժպիտ, Մարինա:

Քեզ տեսնելիս սիրտս է վառվում,
Ուշք ու միտքս դիտես տարվում,
Ամենքի հետ քաղցր ես վարվում,
Զեռ հոգարտ, կոպիտ, Մարինա:

Ջուր գնալիս մեր քուչով եկ,
Դեպ Սիային նայիր մեկ-մեկ,
Ծալ-ծալ թափած մազերդ շեկ
Քյանց խաղողի ճիթ, Մարինա:

ԱՂԲՅՈՒՐԻ ՄՈՏ

Աղբյուրի մոտ տեսա մեկ գեղեցկուհի,
Ասի՛ երանի, ու՜մ յարն ես դու, գյոզալ,
Էլ չափ չկա, որ դին դնի քո բոլին,
Զաւա՛հիր հանքի քարն ես դու, գյոզալ:

Ասացի անխիղճ ես, սոխի ինձ տանջանք,
Բոլդ սալվի-չինար, շրթունքներդ մարջան,
Մի նայլածքդ արժե Ղարաբաղ-Գյանջա,
Ողջ Վրաստանի թայն ես դու, գյոզալ:

Ասի՛ ես հիվանդ եմ, չիգյարս յարա,
Ասացիր ինձ մոտ կա դարդերիդ շարա,
Փա՛ռք, որ քեզ տեսա, սիրահար դառա,
Աշուղ Սիայու յարն ես դու, գյոզալ:

ՇՈՂ Է ՏԱԼԻՍ

Շող է տալիս լուսաբացին,
Փեշք փռած ցողի թափին,
Ինքը նման վառ արևին,
Ասի՛ լալ-մարջան ու լացի:

Ոչ լուր ունեմ, ոչ էլ նամակ,
Ձեռք չի անցնի, դարդ է թամամ,
Ինքը յոսմա, կուրծքը շամամ,
Գյոզալների խան վրացի:

Էլ չեմ խփի սաղիս լարին,
Խոսքով գովքդ կանեմ բարի,
Վառեցիր աշուղ Սիայուն,
Բավադի ցեղ, ջա՛ն վրացի:

ՍԱՐԻ ԶԵՅՐԱՆ

Ուր ես թռչում, սարի ջեյրան,
Թևեր առած թռչուններից,
Մնացել եմ քեզի սեյրան,
Դու կյանք մաշող, սիրուն փերի:

Դեմքդ նման լուսաբացին,
Ձեռք չես անցնի, դարդով լացի,
Սիայու յար, ջավախեցի,
Դարձա սիրուդ հլու գերի:

Թորոս գյուղի պանդոկում տեղի ունեցած մրցույթի (մուհամմա) ժամանակ աշուղ Սիային պատասխանում է երիտասարդ աշուղ Սարգսին:

Անծանոթ եղբայրներ՝, անծանոթ քույրեր,
Նախ բարեհեմ՝ բարով տեսանք մենք իրար,
Աշուղներս ժողովրդին ծառա ենք,
Իսրեկամներ՝, սիրով հանդիպենք իրար:

Ճանապարհից հոգնած, բեզարած մարդիկ,
Գեղեցիկ խոսք ասենք, փայփայենք իրար,
Այս անցողիկ կարճ ժամերի ընթացքում
Սրտակիցներ դառնանք, ճանաչենք իրար:

Դեռ վաղ մանկույթ ես սաղ ունեմ իմ ձեռքին,
Մտերիմներ դառնանք, հասկանանք իրար,
Կարգախցի Սիայուն գուցե լսել եք,
Հայ անուններով էլ իմանանք իրար:

Այի ախպեր՝, ծով դարդերս մի բանա,
Քարին ասեմ, իմ վշտին չի դիմանա,
Սարն էլ լաց կլինի, եթե իմանա,
Մի պահ հանգստանանք, թող երգն էլ մնա:

* * *

Վշտի վրա նոր ցավ, նոր վիշտ ես դնում,
Գիտեմ, հարապատ, հանդիստ չես քնում,
Հուսանք մեզ էլ նոր առավոտ է բացվում,

Ռուսաստանում ազնիվ մի մարդկություն կա;
Արդարության համար վաղ, թե ուշ կգա:

Բարեկամս, մարդ ամեն ցավ տարել է,
Վշտի ծովն է ընկել, բայց չի դադարել՝
Ափ է դուրս եկել, նպատակը կատարել,
Ինչ ծանր բեռ ասես տարել է մարդը,
Միայն թե չնետվի մահի թափարդը:

Համ էլ վիշտը՝ թեթևացնում է լացով:
Ցավակցողն է օգնում խոսքով կամ հացով,
Միշտ տոկուն կմնա հասած հարվածով,
Ահավոր ցավերին դիմացող մարդը,
Քանի դեռ չի ընկել մահու թափարդը:

Գիտեմ այդ բոլորը դու լավ հասկացար,
Ձեռք կրակների բոցերով անցար,
Այրվեցիր, խանձվեցիր, դիմացար,
Միայն խրատն էլ հիմա իմացար,
Պիտի ապրի քեզ պես տառապած մարդը:

* * *

Սիրող սիրտը միշտ չի հասնում փափագին,
Հաճախ թախիծ ու տխրություն է լինում,
Պատահում է խռովում են իրարից,
Ճամփին հազար վտանդ, շարիք է լինում:

Սերը երկու կողմից, եթե չի լինում,
Անծուր է, ակամա, թող ու հեռացիր,
Քան թե վերջում կշռես շարն ու բարին,
Լավ է հենց սկզբից քո լացը լացիր:

Գյուղացին իր հարսը գյուղից է ընտրում,
Աղջկա հորն ու մոր ցեղն է հարցնում,

Գործիմաց սիրունի ձեռքն է խնդրում,
Գործն էլ սիրունության նման իմացեք:

Նախնիներից եկած խրատը բարի,
Վատ չէ, եթե սիրող սիրտը կարարի,
Փորձված թանը մածունից լավ համարիր,
Ճիպտան էլ քո այգուց կտրել իմացիր:

Շնորհալի Սարգիս, կատարյալ վարպետ,
Մեկ տեղ հասնենք Գյումրի, մեկտեղ դառնանք ետ,
Զայնդ դողանջում է ոնց Թափարվան գետ,
Հոր նման հոգատար՝ դու ինձ իմացիր:

ԱՇՈՒՂ ՍԻԱՅԻՆ ԽՐԱՏՈՒՄ Է ԻՐ ԱՇԱԿԵՐՏ ՄԱԹԵՎՈՍԻՆ

Սաղը պատվական է, թե լավ տեր ունի,
Եթե տերն էլ նրա վրա սեր ունի,
Մրցողը համովի, որ մի խեր ունի,
Թե չէ ձեռքից շուտ կթռչի լավ սաղը:

Եթե երգիչը հույս է դնում իր սազին,
Տարիների փորձին, սպիտակ մաղերին,
Սիրունու շարժ ու ձևին կամ նրա նազին,
Կարող է կորցնել գովական սաղը:

Ուժեղ մարդ ես, գլուխ ունես, միտքդ բաց,
Բանավեճը ոչ պանիր է, ոչ էլ հաց,
Նախքան հանդես գալդ քո պակասը լաց,
Որ մրցելիս չկորցնես քո սաղը:

Լավ չափիր, իմացիր ղեմինդ ով է,
Թե հաղթես էլ, թող ուրիշը քեզ գովե,
Մարդու միտքը մի անհատակ մեծ ծով է,
Մովից չոր դուրս գալու ձևը իմացիր:

Դեռ փոքր ես, ունեւ դեռ խրատի կարիք,
Մտքով իմաստացիր, միշտ գործիր բարիք,
Ուրիշին վատ չասես, չգործես շարիք,
Նանր քարի նման տեղդ ամուր կաց:

Թեկուզ Աքիլեսի պես լինես ուժեղ,
Դու ցույց շտապ հսկա ուժդ ամեն տեղ,
Ուժեղին կարող է խոցել մի տգետ,
Մի թույլ, մի ծուլ, մի տխմար, իմացիր:

Զոհրարն էլ ասում էր մերն է աշխարհը,
Որ Ռոսստոմ Զալն է իմ ծնող հայրը,
Պետք է որ թագուհի դառնա իմ մայրը,
Բայց խորհուրդը ճամփին մնաց կիսկատար:

Սիրային եմ, հազար ու մի ցավ կրած,
Ունեմ շատ հեքիաթներ, երգեր հորինած,
Սիրելի վարպետիդ լսիր, միտքդ բաց,
Զհավանած քարն աչք է հանել, իմացիր:

Աշուղ Թիֆլիսն՝ Եղո Մանուկյանը, ծնվել է 1845 թվականին, Ախալքալաքի գավառի Սուլդա գյուղում, հողագործ գյուղացու ընտանիքում: Պատանի Եղոն մեծ սեր է տածում աշուղական արվեստի նկատմամբ. սովորում է նվագել սազի վրա, ակտիվ մասնակցություն է ցույց տալիս գյուղական օդաներում կազմակերպվող աշուղական հանդեսներին, լինում է մրցույթի (մուհամմա) մասնակից և այլն: Թի-

ֆլիսն Զիվանու հետ միասին սովորել է կարգախցի աշուղ Սիալու մոտ: Սովորական ձևով Սիալին Եղոյին ևս տալիս է աշուղական անուն՝ Թիֆլի (պատանի) և բարի ճանապարհ մաղթում:

Առաջին շրջանում Թիֆլիսն երգել է Սալաթ-Նովալի, Շիրինի, Սիալու, այնուհետև Զիվանու երգերը: Սակայն երիտասարդ աշուղը դրանով չի բավարարվում, սեփական երգեր հորինելու փորձեր է կատարում և արժանանում երգասեր գյուղացիների ուշադրությանը: Նա աստիճանաբար կատարելագործվում է աշուղական արվեստի մեջ և Զավախքում լայն ճանաչում գտնում:

1918 թվականի գաղթի ժամանակ մեծ տառապանք-

ներ կրած աշուղը, ստիպված թողնում է հայրենի գյուղը և բնակություն հաստատում նախ Բակուրիանում և ապա Բաթումում, ուր էլ վախճանվում է 1923 թվականին, 78 տարեկան հասակում:

Աշուղի երգերի թեման բազմազան է. սոցիալական անարդարության քննադատումը կարմիր թելի նման անցնում է նրա երգերի միջով: Նրա սրտին ծանրացել էր ժողովրդի անտանելի վիճակը և դրա համար էլ շարունակ ըմբոստացել է տիրող կարգերի դեմ:

Սիրո թեման ևս առանձնակարգ տեղ է բռնում Թիֆլիս երգերում: Լինելով հարսանիքների երգիչ, նա հորինել է բազմաթիվ կենսուրախ երգեր: Հարսանյաց հանդեսի յուրաքանչյուր արարողությունը՝ նորահարսին հորանց տանից դուրս բերելը, փեսացուին շորեր հագցրնելը և այլն, զովերգել է համապատասխան հորինվածքով: Նրան են պատկանում «Թամադան», «Խնամի օջախդ շեն է», «Ծկել եմ բարի տեսության», «Ձեզ բարի լույս, բարեկամներ» և այս բնույթի բազմաթիվ երգեր:

Համաժողովրդական նշանակություն ունեցող իրադրությունները աշուղի ուշադրությունից չեն վրիպել: Բռնորոշ է առաջին իմպերիալիստական պատերազմի մասին գրած երգը: Պատերազմի դաշտում զոհվում են աշուղի և դրայրը և իր աղջկա ամուսինը: Մեղադրելով թագավորին, աշուղը գրում է.

Սագս ուրախության էլ մի լաւ չունի,

Նդրայրս զոհվել է, շիրմին քաւ չունի,

Աղջիկս ողբում է, որ էլ լաւ չունի,

Թագավորն անգութ է, խղճմամբ չունի:

Որք 1917 թվականի դեկտեմբերին ուսմ-թուրքական ճակատից ուսական զորքերը նահանջում են, հեռատես աշուղը կանխագուշակում է թուրքերի հարձակումը, ուս.

տի աղերսանքով դիմում է ռուսական զորքին.

Աման, ռուսներ՝, մի՛ք գնա,
Մի՛ք անտեր թողնի մեր հողը,
Սուրբան-էֆենդին մեզ կուտի,
Այդ խաբդախ, բալանչի գողը:

Եվ ահա սարսափելի գաղթը: Երիտթուրքերի հայա-
հալած քաղաքականության հետևանքով 1918 թվակա-
նին Ախալքալաքի գավառի հայերը գաղթեցին: Սա
պարզապես 1915 թվականի եղեռնու շարունակությունն
էր: Թուրքական կանոնավոր զորքերը ջարդում էին ան-
զեն ժողովրդին, թալանում գյուղերն ու քաղաքը: Ճանա-
պարհները պատած էին մարդկանց դիակներով, գաղ-
թականները թողած տուն ու տեղ, քայլում էին մահա-
սփյուռ, փոշոտ ճամպարհներով, գիշերը քնում էին բաց
երկնքի տակ: Եվ այս ամենին վկա Թիֆլիսն ողբալով
կոչ է անում.

Ձառ Սուրբանը արնածառով,
Ողջ հայերին է կոտորում,
Դու էլ հայ ես, աչիդ լավ բաց,
Քնել պետք չէ. շուտով վեր կաց:

Ժողովրդական երգիչը մեծ համակրանքով է
վերաբերվել հայ առաջադեմ մտավորականներին,
հ. Աբովյանին, Ղ. Աղայանին և այլոց երգեր է ձոնել:
Անձամբ ծանոթացել է Հ. Թումանյանի հետ և զրույցն
ավարտելուց հետո հանպատրաստից մի երգ հորինել,
որից երևում է, որ բանաստեղծը աշուղին հուսադրել է.

Հույսով ասավ՝ մի լոեցնի քո սազը,
Մեզ ազատություն է քերել էս դարը,
Պիտի ցնծան հայոց դաշտն ու սարը,
Պիտի ծաղկեն չոր անապատն ու փարը:

Աշուղի երգերը հարազատորեն վերարտադրելու նը-
պատակով բանահավաք Վ. Մկրտչյանը ունկնդրել է
շատ կատարողների, ինչպես Սուլդաշում, այնպես էլ
Ջավախքի մյուս գյուղերում:

Թիֆլիսն շնորհալի աշուղ էր, նրա երգերը լավ են
հանգստացնում, բացի տողերի վերջնավանկերի ուրիշ,
կա նաև ներքին ուրիշ ու համաձայնություն.

Հայոց վշտի, հայոց երգի,
Հայոց վեճի համար ծնվա,
Հայոց բառի, հայոց տառի,
Հայոց բարի համար ծնվա:

Գրի առնված երգերի թիվը հարյուրից անցնում է,
բայց կան նաև կորստի մատնված շատ երգեր, որոնք
աշուղը հորինել է թուրքերեն: Լավ տիրապետելով թուր-
քերեն լեզվին, նա շատ հաճախ ելույթներ է ունեցել նաև
հարևան թուրքական գյուղերում:

Թիֆլիսն մեծ համբավ կարող էր ձեռք բերել, եթե
նրա երգերը իր ժամանակին հրատարակվեին: Աշուղի
գործունեությունը ոչ ոք չի հետաքրքրվել, ինքն էլ դը-
րանից չի դժգոհել: Նրա երգերի փոքրիկ գրքույկը «Եր-
գեր» վերտառությամբ առաջին անգամ հրատարակվել
է 1982 թվականին, Թբիլիսիի «Մերանի» հրատարակչու-
թյան կողմից:

Մեր օրերի նշանավոր գուսան Հավասին մեծ հա-
մակրանքով էր խոսում Թիֆլիսի մասին: Երբ մոտ սովո-
րել է գուսանական արվեստը: Հավասու երգերը ուշա-
դիր ընթերցելիս զգացվում է Թիֆլիսի շունչը: Երախտա-
պարտ Հավասին իր վարպետին նվիրել է մարդասիրա-
կան խոր զգացմունքներով օժտված երգեր:

Աշուղ, ժողովրդի համար խաղ ասա՛,
 Միշտ գովերդիր, սրտանց երգ ու տաղ ասա՛,
 Հավին խնդա, ցավին ա՛խ ու վա՛խ ասա՛,
 Հացի հետ լաց, հացին լի, ուրախ ասա՛:

Յանուղ-հնձողներին բարին կամեցի՛ր
 Գնա արտավորի հետ բարեկամացի՛ր,
 Ժողովրդի շարն ու բարին իմացի՛ր,
 Նրա համար սրտի խոսք ու խօսղ ասա՛:

Ուր ժողովուրդ չկա, սաղը ո՞ւմ է պետք,
 Խնդությունը, խաղը, տաղը ո՞ւմ է պետք,
 Թիֆլիսի, շորացած բաղը ո՞ւմ է պետք,
 Անիմաստ երգչին միշտ ավաղ ասա՛:

Մ Ն Վ Ա

Հայոց վշտի, հայոց երգի,
 Հայոց վերքի համար ծնվա,
 Հայոց բառի, հայոց տառի,
 Հայոց քարի համար ծնվա:

Հայոց հողի, հայոց ջրի,
 Հայոց սարի համար ծնվա,
 Սեր ու կարոտ, խինդ երգելու,
 Սա իմ դարի համար ծնվա:

Սաղը ձեռքիս մեկ խնդում է,
 Մեկ հառաչում, տխուր երգում,
 Մեկ ելնում է արեգակը,
 Մեկ բուք ու հողմ, ձյուն է գալիս:

Իմ հայի պես հայ եմ ես էլ,
Վիշտ ու կարիք ցաւ եմ տեսել,
Թիֆիլուս էլ մի վշտացնի,
Հաղար կոիւլ, դաւ եմ տեսել:

Ե Ր Ա Ձ

Երազիս մեջ մորս տեսա,
Մանուկ էի դիրկն առաւ,
Սիրով նայեց, ասաւ, բայա,
Ինձ քեզանից ո՞վ տարաւ:

Ասի, մայրիկ, փոքրիկ եմ դեռ,
Ինձ օրորիր, երգ ասա,
Ասաւ՝ աւա՛ղ, ազիզ բաւա,
Այս երազ է, որ տեսար:

Վերջին անգամ սիրով դրկեց,
Զերմ դուրգուրեց ու յացեց,
Լուսաբացը խեղճ Թիֆիլուս
Հացող աչքերը բացեց:

Զ Ա Վ Ա Խ Ք

Զավախքը բարձր տեղ է,
Զուր ունի կյանքի դեղ է,
Կաթն անարատ, յուղն առատ,
Աշխատավորն է հարազատ:

Յոթը տասնյակ գյուղ ունի,
Այգիներ շատ սուղ ունի,

Բնակիչը կարկուտից,
Երաշտից երկյուղ ունի:

Կովեր, խաշներ անհամար,
Բոնել են ողջ սար ու դար,
Ջավախքում շատ-շատերն
Ապրել են ուղիղ մեկ դար:

Խեղճ Թիֆլիսն անբաժին,
Հույսը դրել է սագին,
Հոգի ու կյանք է տալիս
Իր Ջավախքի մի մազին:

ԱՐԻ, ՍԻՐԵԿԱՆ, ՈՐՏԵՂ ԵՍ

Սիրեկան, սիրո ծարավ եմ,
Սիրուհուդ ջուր տուր, որտե՞ղ ես,
Սիրտս հալ ու մաշ է եղել,
Սիրո կարոտ եմ, որտե՞ղ ես:

Օտարության մեջ ուշացար,
Ինձ պաշտամունքի աղբյուր դարձար,
Մենակ ընկած եմ սարևոտ,
Կաղաչեմ, արի, որտե՞ղ ես:

Քեզ համար կորած հավ դառա,
Քո սիրո կրակով վառա,
Ցար կանչելուց չդադարա,
Արի, սիրեկան, որտե՞ղ ես:

Առանց յար կյանքը ի՞նչ կանեմ,
Հոգուս գանձերը ո՞ւմ տանեմ,
Քեզ իմ սրտից ես ո՞նց հանեմ,
Արի Թիֆլիսու, որտե՞ղ ես:

Դեմքով սիրուն, տեսքով սիրուն, ո՛վ փերի,
 Հասակդ նուրբ, դու անթերի, ո՛վ փերի,
 Շատ ջահել ես հալել-մաշել, ո՛վ փերի,
 Ես էլ դառա սիրուդ գերի, ո՛վ փերի:

Եկ, կաղաչեմ, հերիք կանչեմ, եկ, փերի՛,
 Դու իմ սազն ես, հոգուս մասն ես,
 Երգիս խասն ես, եկ, փերի՛:

Լավ հասկացա, շատ սիրուն ես, դու՞ չունես,
 Սիրտ մաշելուց, իմացիր, օգուտ չունես,
 Ինչ էլ անես, կասեմ, իմ կյանքը դու ես,
 Խելքի արի, եղիր բարի, ո՛վ փերի:

Եկ, կաղաչեմ, հերիք կանչեմ, եկ, փերի՛,
 Դու իմ սազն ես, հոգուս մասն ես,
 Աչուդ դարձա, ձեռքիդ դերի, ո՛վ փերի:

Սեր ես դառել, սուր ես առել, ո՛վ փերի,
 Սառն աղբյուրից ջուր ես առել, ո՛վ փերի,
 Թիֆլիզն էլ կուզե իմել, ծարավ է,
 Կյանքս քոնն է, ինձ մի այրի, ո՛վ փերի:

Եկ, կաղաչեմ, հերիք կանչեմ, ո՛վ փերի,
 Դու իմ սազն ես, հոգուս մասն ես,
 Երգիս խասն ես, ե՛կ, փերի:

ԱՂԲՅՈՒՐԻՑ ԶՈՒՐ ՏԱՆՈՂ ԱՂՋԻԿ

Մեր անուշ աղբյուրից ջուր տանող աղջիկ,
 Կանգնիր, ես իմ սաղով քո տեսքը գովեմ,

Թուխ այտերդ, սև աչերդ, ծամերդ,
էդ վարդադույն, ալվարդ երեսդ գովեմ:

Մեջքդ բարակ, ծոցդ նոներ են երկու,
երկար վիզդ, փոքրիկ բերանդ գովեմ,
լեզուդ մեղրածոր է, ծամերդ ջուխտակ,
լուանի պես լուսեղեն պատկերդ գովեմ:

Մեր անուշ աղբյուրից ջուր տանող աղջիկ,
Քո այդ թեթև, աշխույժ քայլածքը գովեմ,
Դու աշուղ Թիֆլիսն խելահան արիր,
Իմը պակաս, թող միշտ քո խելքը գովեմ:

Կ Ն Ք Ա Մ Ա Յ Ր Ը

Ալ է հաղել, ալ այտերով,
Կարմիր վարդ է կնքամայրը,
Տեսեք ոնց է հարսին զուգել,
Ինքն էլ մի հարս՝ կնքամայրը:

Քայլում է ոնց թեթև կաքավ,
Խնդովթյուն է կնքամայրը,
Ծաղկի բուրմունք է տարածում,
Օժում է իր անցած վայրը:

Սանահորը ողջույն տալիս՝
Խոնարհվում է կնքամայրը,
Քեզ նման տասը ծներ՝
Քո աննման անուշ մայրը:

Ասեք, Թիֆլիսն ոնց գովի,
Գովական է կնքամայրը,
Հպարտացած ջան է կանչում
Ու քեֆ քաշում կնքամայրը:

Երանի երազիս գայիր,
Ինձ քո ձեռքով մի ջուր տայիր,
Նստեիր, մոտս մնայիր,
Երանի երազիս գայիր,
Ինձ քո ձեռքով մի ջուր տայիր:

Երանի թերվեր կամաց,
Տեսնեի թուխ երեսդ բաց,
Սեղմեր գլուխդ սրտիս,
Ա՛խ, երանի, երազիս գայիր,
Ինձ քո ձեռքով մի ջուր տայիր:

Երանի, ա՛խ, շատ երանի,
Անուշ լեզուն քո բերանի,
Թիֆլիսն սիրո խոստում տար,
Գոնե որպես մի երազ գար
Ու ինձ սիրո անուշ ջուր տար:

ՀՈՎՀ. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԻՆ

Բաթումում տնից դուրկ մուրացկան էի,
Թումանյանի գալն իմացա, գնացի,
Վիշտս ավելացավ՝ ցավը լսելով,
Ժողովրդիս ողբն իմացա ու լացի:

Հույսով ասավ՝ մի լոեցնի քո սազը,
Մեզ ազատություն է բերել էս դարը,
Պիտի ցնծան հայոց դաշտն ու սարը,
Պիտի ծաղկեն շոր անապատն ու քարը:

Նա ինձ սփոփում էր, բայց ինքն էր տկար,
Վախենամ շատ գործեր թողնի կիսկատար,

Արտասովում էր սիրած կինը անդադար,
էլի բախտ էր՝ տեսա վարպետին հանճար:

Հիշեցի ողբալի Անուշը, Մարոն,
Խղճալի Գիքորը, սիրահար Սարոն,
Արյուն է հեղվում Կարինից-Տարոն,
Մեզ չգթաց բնավ Եվրոպան պարոն:

Հանճարն հիվանդ էր, վշտով հեռացա,
Նրա ցավն հիշելով, իմը մոռացա,
Այս դարդերի ծովում լալով կուրացա,
Թիֆլիս խաչ, հավատ թողի ուրացա:

Ս Ի Ա Յ Ո Ւ Ն

(Հիշատակ)

Բազում երգերի, հեքիաթի վարպետ,
Զավսխարի արև, աշուղ Սիայի,
Զես մեռնի, դու կապրես միշտ, առհավետ,
Ժողովուրդը փառքդ հոգում կպահի:

Բանավեճ է եղել, հաղթել ես չատին,
Երբեք չես խնայել տմարդին, վատին,
Զարին՝ «Օձ քաղաքի», դեմ արիր պատին,
Վնաս չեկա՛վ սազիդ լարի մի հատին:

Թիֆլիսն էմ՝ ամեն վայրկյան քեզ ծառա,
Լեզու առած ես քեղանից դաս առա,
Քո ջանքերով երգ ու սազի տեր դառա,
Դու իմ անմահ վարպետ, անպարտ Սիայի՛:

Երգիչների երգիչ, ազնիվ Ջիվանի,
 Զավախքի պարծանքն ես, Զավախքի զարդը,
 Բնավ չի թառամի, անմեռ կմնա,
 Քո ցանած ծաղիկը, քո տնկած վարդը:

Երգերդ խրատող, բառերդ ոսկի,
 Հայի սրտից կուգան տաղերդ բոլոր,
 Լսողը խելքիդ, շնորհքիդ դասից
 Կթողնե ետ կգա իր ճամփից մոլոր:

Դու ազնվացնում ես ծոմոված հոգին,
 Ցույց ես տալիս արդար ճամփեն յուսավոր,
 Զարդում, հերքում ես հնոց աղաթները սին՝
 Քո խրատող խոսքով, երգով փառավոր:

Քո ծանոթ Թիֆլիսն քեզ էլ ո՞նց գովի,
 Զունի քո քանքարը, շունի քո լեզուն,
 Շիտակ հոգիդ թող ինձնից չխռովի,
 Եթե ասեմ՝ նոր Սայաթ ես, իմաստուն:

ՎԱՐԴԱՆ ՄԱՄԻԿՈՆՅԱՆԻՆ

Նեղվում է աղգդ շարաշար,
 Արի՛, զորավար, որտե՞ղ ես,
 Պարսից գնդերը հալածող,
 Մեր քաջ բարերար, որտե՞ղ ես:

Մեր սուլունն ավերակ է դառել,
 Աղգդ շար Սուլթանին գերի,
 Դու վեհ հերոս Ավարայրի,
 Կապասենք, արի, որտե՞ղ ես:

Դադարեց մեր երգն ու տաղը,
Ավերվեց շենացած թաղը,
Գուցե մեզ էլ մորթեն վաղը,
Փրկություն, արի՛, որտե՞ղ ես:

Վանքին, ժամին աղոթելով,
Սովի չափ արցունք թափելով,
Զուր հույսերով մեզ խաբելով,
Կապասենք, արի՛, որտե՞ղ ես:

Սաղիս լարն եմ հնչեցնում զուր,
Թիֆիլուն ո՞վ կտա կեռ թուր,
Քաջ զորավար, փրկություն տուր,
Կանչում ենք, արի՛, որտե՞ղ ես:

ԹԻՖԼԻՆ՝ ԻՐ ԱՇԱԿԵՐՏ ՀԱՎԱՍՈՒՆ

Դասերդ ավարտել՝ վարպետ ես դառել,
Քո վարպետին նվեր նոր սազ ես առել,
Ում հետ էլ մրցել ես՝ հաղթանակ տարել,
Քեզ բարի ճամփա, իմ լավ Հավասի:

Այսօր բաժանվում ես, երգիչ ես արդեն,
Բայց եւր է սոխակը զատվել իր վարդեն,
Գիշերը չեմ քնել՝ իմ սրտի դարդեն,
Քեզ բարի ճամփա, իմ լավ Հավասի:

Գնա, լավ ծառայիր քո ժողովրդին,
Բարե ան, բարե տուր հային, թե թուրքին,
Բարձր պաշիր աշուղական բարբր հին,
Ճամփիդ՝ վարդ ու մեխակ, երգիչ Հավասի:

Սիրով բնդունում եմ քո նվեր սազը,
Հալալ իմ ջանքերը, իմ տված դասը,

Զպակասի էդ քո գլխի մի մազը,
Ճամփիդ՝ շուշան, սիմբիլ, գուսան Հավասի:

Շնորքով մարդ ես, կաճես, Հավասի՛,
Քեզ աշուղ համարիր հասարակ դասի,
Թե նեղվեմ, Թիֆլիսիդ օգնության հասի,
Ուժդ ժողովրդից միշտ առ ու գնա:

Կ Ա Ր Ո Տ Ե Լ Ե Մ

Սիրուններից սիրուն, հե՛յ, յա՛ր,
Զքնաղ տեսքիդ կարոտել եմ,
Արի, երգով հերիք կանչեմ,
Բոյ ու բուսիդ կարոտել եմ,
Ալ երեսիդ կարոտել եմ:

Շատ ման էկա քաղաք ու գյուղ,
Զտեսա քեզ նման շքեղ,
Դու ես աշուղիս ճար ու դեղ,
Ես քո տեսքին կարոտել եմ,
Թուխ ծամերիդ կարոտել եմ:

Հիսնի՛, Թիֆլիսն կին դառար,
Թափառ երգչի երգից վառար,
Սիրեցիր, երբեք չսառար,
Ա՛խ, քո հացին կարոտել եմ,
Խինդ ու լացիդ կարոտել եմ:

(Մոռ երգը)

Իմ աննման սիրուն, քեզ հալալ կաթս,
Կեսրանց տանից միշտ լավ անունդ իմանամ,
Մեծերի պատիվը գլխից վեր պահիր,
Նրանք սիրեն, թող ևս կարոտով մնամ:

Համեստ, խաղաղ եղիր, դեմքով միշտ պայծառ,
Բոլորն ասեն հալալ կաթկեր ես, բալա,
Քո վարքով բարձրացրու մեր տան պատիվը,
Նրանք պաշտեն, թող ևս կարոտով մնամ:

Այս երգն էլ Թիֆլիսն գրեց ինձ համար,
Իմ աննման աղջիկ, իմ արև անմար,
Միշտ անթառամ մնա՝ ձմեռ, թե ամառ,
Նրանց բույր տուր, թող ևս կարոտով մնամ:

ԴՈՒՔ ՄՆԱՔ ՐԱՐՈՎ

(Աղբկա երգը)

Իմ անգին ծնողներ՝, քույրե՛ր, եղբայրներ՝,
Բաժանվում եմ այսօր, դուք մնաք բարով,
Հարս եք ճամփում արդեն հսրազատին ձեր,
Հարազատն է զատվում, դուք մնա՛ք բարով:

Արդեն բոլորել է իմ օրն ու տարին,
Սիրով համբուրեցե՛ք ինձ ու իմ յարին,
Օրհնեցե՛ք, ցանկացե՛ք մեզ լավն ու բարին,
Աննման ծնողներ, դուք մնաք բարով:

Մայրիկ ջան, քո անուշ կաթով եմ սնվել,
Կաթդ հալալ արա, դու մնա՛ս բարով,
Հայրիկ ջան, քո փայլուն աստղով եմ ծնվել,
Աստղդ թող շողշողա, դու մնա՛ս բարով:

Հայրական տուն, հարազատ տուն, օթևան,
Հեռանում եմ քեզնից, դու մնա՛ս բարով,
Այցի կուգամ հարազատներ՝, ընկերներ՝,
Մեր լավ հարևաններ, դուք մնա՛ք բարով:

Թիֆլիսն հորինեց մեզ համար խաղը,
Ծաղկել են սարերը, ծաղկել է բաղը,
Անշուշտ, մեր նոր տան մեջ կլինեմ վաղը,
Ինձ բարի կամեցեք, դուք մնա՛ք բարով:

ՀԱՐՍԱՆԻՔԻՑ

Հարսի մայրը լաց է լինում
Փեսի մայրը՝ պար գալիս,
Հարսի հայրը վշտանում է,
Փեսի հայրը՝ ծափ տալիս:

Մեկն արցունքոտ, մյուսն ուրախ,
Մեկը խնդուն, մյուսը՝ ախ,
Չեմ հասկանում, թե ո՞վ շահեց,
Հանելուկ է այսօր, ավա՛ղ:

Թիֆլիսն միշտ վկա դրան՝
Նվազել ու տաղ է ասել,
Բաբին մաղթել ծաղիկներին,
Երկուսին էլ լավ է ասել:

Սազիս լարը սրտիս լարն է,
Սազից անգին բան չունեմ, յա՛ր,
Սազիցս շատ քեզ սիրեցի,
Դարձա թամամ մի սիրահար:

Սազիս ձայնը մտքիս ձայնն է,
Որ կանչում է միշտ՝ արի՛, յա՛ր,
Սազիս լեզուն իմ լեզուն է,
Քեզ հետ սազով եմ սիրահար:

Գաղտնիք չունեմ ես իմ սազից,
Կյանքում միակ ընկերս է, յա՛ր,
Նրա հետ միշտ թափառել եմ՝
Երկրից-երկիր ու սարե-սար:

Քո Թիֆլիսն առանց սազի,
Առանց յարի չի դիմանա,
Սազով երգեմ սրտիս սերը,
Թող արար աշխարհ իմանա:

ԳԵՂԵՑԻԿ Է ՇՈՂՆ ԱՐԵՎԻ

Գեղեցիկ է շողն արևի,
Շաղն արտերի գեղեցիկ է,
Բայց իմ յարի վառ ժպիտը՝
Շող ու շաղից գեղեցիկ է:

Բուրմունքով է կարմիր վարդը,
Ծաղիկների գեղեցիկն է,
Իսկ իմ յարը վարդից բուրող՝
Վարդից կարմիր գեղեցիկ է:

Շատ աղջիկներ եմ ես տեսել,
Շատ ժպիտներ քնքշանքով լի,
Սակայն յարիս նիստուկացը՝
Այն բոլորից գեղեցիկ է:

Գեղեցիկ է շողն արևի,
Շաղն արտերի գեղեցիկ է,
Բայց Թիֆլիս սիրած յարը
Ամեն բանից գեղեցիկ է:

ՍԻՐՈ ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Աղջի՛, կարմիր լալան բացել է թերթը,
Արի ելնենք էրթանք Սուլդայի բերդը,
Էն ծակ քարի տակով սրտանց անցկենանք,
Ազնիվ խոսք տանք իրար ու սիրով մնանք:

Ասա՛, ինչ՞ ենք անում տերտեր կամ վկա,
Երբ որ մեզնից բարձր բնությունը կա,
Մենք թող սիրենք իրար ու սիրով մնանք,
Մեր սիրո գաղտնիքը հոգով իմանանք:

Հայրդ հակառակ է՝ կտանեմ քեզ սար,
Մեզ պաշտպան դուրս կգա աշխարհը արար,
Տառապանք էլ եթե կրենք միասին,
Վատ խոսք դու չես լսի մեր սիրո մասին:

Քո Թիֆլիին շունի կրթություն, ուսում,
Բայց սազի տեր մարդը դուզ խոսք է ասում,
Արի՛, արի՛, ինչ՞ ես մենակ ման գալիս,
Ուր գնանք, աշուղին հարգանք են տալիս:

ՅԱՐ ԱՆՈՒՇԻԿ ...

Յար անուշիկ, յար սիրունիկ,
Յար գովական, յար,
Սիրո ծաղիկ, վարդի շաղիկ,
Յար նազելի, յար:

Շուտով արի, սրտով արի,
Սիրով արի, յար,
Իմ նվիրած վարդով արի,
Զարդով արի, յար:

Քո վառ սիրուց ես դարձել եմ
Սիրո ծարավ, յար,
Զքնաղ տեսքդ խելքս տարավ,
Սիրտս վառավ, յար:

Յար անուշիկ, յար սիրունիկ,
Յար գովական, յար,
Քո Թիֆլիսն միշտ դեղ ու ճար,
Մի ուշանա, յար:

ՅԱՐՍ ՄՈՏԵՍ ԱՆՑԱՎ

Յարս մոտես անցավ, խոռվ էր, լուռ էր,
Դեմքը թախծոտ, խիստ մտածկոտ, տխուր էր,
Իմ նրան նայելը, կանչելը զուր էր.
Մոլորված նայեցի, սիրտս շահեցի,
Յարիս խոռվ տեսքը սեր համարեցի:

Յարս վարդ էր փնջել, պարտեզը բաց էր,
Մոլոր էր, հուզված էր, դեմքը քրտնած էր,
Ասես աշխատել էր, հոգնած, հարթած էր.

Մոլորված նայեցի, սիրտս շահեցի,
Յարիս վարդ փնջելը խաղ համարեցի:

Վերջն իմացա, ամա՛ն, յարիս վիշտն էր խոր,
Առանց նրան էլ ինչ արե, էլ ինչ սեր,
Ծնողներն ընտրել էին փեսացու մի նոր,
Մոլորված նայեցի, վիշտս պահեցի,
Յարիս լքված սերը ցավ համարեցի:

Սիրահա՛ր, քո վարդն է հարուստի բաղում,
Ոսկեպաշտ ազնավն է նրա հետ խաղում,
Իգու՛ր, խեղճ Թիֆլիս՛, քեզ էլ չեն թաղում,
Մոլորված նայեցի, լացով նայեցի,
Յարից բաժանվելը մահ համարեցի:

ՊԱՐՏԵԶ ՄՏԱ

Ես իմ սիրունու պարտեզը մտա,
Կարոտած սրտով սիրունուն գտա,
Նա ինձ վարդ տվեց, ես նրան՝ շուշան,
Ասավ՝ մի մնա մենակ փերուշան:

Սիրտս ծարավ է, սիրածս՝ աղբյուր,
Ծարաված սիրտը միշտ փնտրում է ջուր,
Կյանքում էլ ինչ սեր, թե չկա համբույր,
Սերն անմարելի ատրուշան է, հուր:

Աշուղ Թիֆլիսն իր սազին գերի,
Զի գտնում վերջը սիրո երգերի,
Թե կյանքում խնդա ու բախտը բերի,
Սերն սպեղանի կլինի վերքերի:

ՀՐԱՇՔԻ ՊԵՍ ՀԱՅՏՆՎԵՅԱՎ

Հրաշքի պես հայտնվեցավ,
Տեղով հրաշք է իմ յարը,
Համեստությամբ լուսին դարձավ,
Դեմքով հրեշտակ իմ յարը:

Երբ աչքերն հառեց աչքերիս՝
Այրվեցի, հուր է յարս,
Երբ մի տաք համբույր շնորհեց,
Տեսա անուշ ջուր է յարս:

Երբ պարեց, սահելով անցավ,
Ասես գարնան բույր է յարս,
Քնքշություն, գեղեցկություն,
Միշտ հեղահամբույր է յարս:

Ոսկին, ակը իմ ինչին է,
Ամեն բանից թանկ է յարս,
Թիֆիլուն սեր, երջանկություն,
Նա է արար-աշխարհս:

ՃԱՄՓԻՆ ՏԵՍԱ

Ցայլի ճամփին մի սիրունիկ հարս տեսա,
Մեջքին շարան-շարան շորս հյուս վարս տեսա,
Գլխին վարդ էր դրել, փուշին խաս տեսա,
Տեսքով առաքինի, մտքով պարզ տեսա:

Ասի՛, ո՞ւմ սիրունն ես, յարաբ ո՞ւմ յարն ես,
Որ ջահելի սերն է քաշել քեզ սարն էս,
Զլինի թե քո սիրով դու նրան ալրես,
Մի հրեղեն փերի, մի թառլան տեսա:

Ես մոտեցա, նա խոր նայեց աչքերիս,
նոր շորերով զարդարվել էր իմ փերիս,
ինձ էր փնտրում, կարոտել էր երգերիս,
իմ անուշիկ յարին լուսեղեն տեսա:

ՅԱՐ, ՔԵՋՆԻՑ ՎԵՐՔ ԱՌԱ

Յա՛ր, քեզնից վերք առա, սերդ ինձ մաշեց,
Սրած կացին դարձավ. իմ ծառը տաշեց,
Այս սանջող, սուր ցավը տարիններ քաշեց.

էլ հերիք է, խղճա, արի՛, ճար արա,
Քո կրակն ինձ հալեց, քո սիրուց վառա:

Յա՛ր, շարությունով չէ, չեն բուժի վերքը,
Խելքի արի, լսիր իմ սրտի երգը,
Խոնարհիր գլուխդ, տուր ինձ քո ձեռքը.

էլ հերիք է, խղճա, արի՛, ճար արա,
Քո կրակն ինձ հալեց, քո սիրուց վառա:

Աշուղին ո՞վ կտա մամոնա, ոսկի,
Նա միայն երգիչ է, վարպետ է խոսքի,
Թիֆլիսուց շի վատվում քո տեսքը իսկի.

էլ հերիք է, խղճա, արի՛, ճար արա,
Քո կրակն ինձ հալեց, քո սիրուց վառա:

ԽՆԱՄԻ, ՕՋԱԽԴ ՇԵՆ Է

Խնամի, օջախդ շեն է,
Սեղանիդ հաց, սիրտդ լեն է,
Աղջիկ ունես՝ լուսեղեն է,

Ասա՛, էլ ո՞նց գովերգեմ քեզ,
Ծաղիկ ունես սիրուն ու հեզ,
Ի՞նչ բառերով գովերգեմ քեզ:

Խնամի՛, թասը բեր գինու,
Բաց արա, խասը բեր գինու,
Խմողաց անուշ քեֆ ասա,
էն մեծ կարասից բեր գինու,
Մեր ծաղիկների կենացը,
էն մեծ կարասից բեր գինու:

Հարս ու աղջիկների նազը,
Թող զնգա աշուղի սուգը,
Զպակասի ձեր գլխի մազը,
Սիրով կատարվի մուրազը,
Դե լից բաժակները գինի՝
Խմողներին անուշ լինի:

Խնամի՛, օջախդ շեն է,
Սեղանիդ հաց, սիրտդ լեն է,
Լեզվիդ իրավ լուսեղեն է,
Թիֆիլին ո՞նց գովերգի քեզ,
Ծաղիկ ունես խոնարհ ու հեզ,
Ի՞նչ բառերով գովերգեմ քեզ:

ՀԱԶԱՐ ՄԱՂԻՑ ՀԱՅ ԵՄ ԿԵՐՆԼ

Իմ սազի հետ թափառել եմ,
Հազար մաղից հաց եմ կերել,
Մի օր ցորեն, մի օր գարի,
Մի օր էլ տապակած եմ կերել:

Հայի լավաշ, գլուրջու՝ պուրի,
Թուրքի՝ առապայ, օսի՝ քչարդին,
Ռուսի կաշա, մյուսի մոտ խաշ,
Բաբլեցու շորեկն եմ կերել:

Ուր գնացի մեր կովկասցին՝
Միշտ դուռը բացեց, սեղանին՝ հաց.
Իմ սրտով շեն, իր հողով լեն,
Ամեն տեղ հաց, կուշտ եմ կերել:

Լեզուներն են միայն տարբեր,
Քաշում, տանում են վեր ու վեր,
Ասում են՝ Թիֆլիս ավայեր,
Մենք բոլորս ենք աշուղասեր:

Ի Մ Ս Ա Ձ Ը

Քեֆի համար է ստեղծված իմ սազը,
Երբ ու տաղի, խաղի համար է ստեղծված իմ սազը,
Ողբ ու կոծի, լացի համար է ստեղծված իմ սազը,
Իմ սիրելի խալխի համար է ստեղծված իմ սազը:

Ես վարպետ եմ, ուղածիս պես ինքս եմ շինել իմ սազը,
Միշտ տարել եմ նրա ցավը, նրա քնքշանքն ու նազը,
Ուրախ հնչե, չպակասի ժողովրդիս մի մազը,
Երջանկություն, ուրախություն՝ այդ է խնդրում իմ սազը:

Երբ պարում են, թռչկոտում է իմ սազը,
Երբ լալիս են, հեծկոտում է իմ սազը,
Երբ խնդում են, հրճվում է իմ սազը,
Թող անկատար չմնա սրտիս մուրազը:

Յանկանսում եմ, որ ոչ ես լամ, ոչ սազս,
Պաղատում եմ, որ կատարվի ուղածս,
Խաղաղություն լինի արար-աշխարհին,
Խաղաղություն ու կյանք երգի իմ սաղը:

Թիֆլիսն Լմ՝ մեծ Սիսյուն միշտ ծառա,
Նբա շնորհ, նրա ոգով դաս առա,
Սաղ սիրեցի, յարիս սիրուց ես վառա,
Սազս առած՝ հայոց աշուղ ես դառա:

ԻՆՔՍ՝ ԻՆՁ

Ամեն մարդ մի սլաշտոն գտավ,
Դու սաղի ծառա մնացիր,
Բող առած՝ միշտ գլուղից-գլուղ,
Դռնից-դուռ անցար, գնացիր:

Մի օր կուշտ, մի օր քաղցած,
Մի օր պատի տակ մնացիր,
Մի օր խնդացիր, բերկրացիր,
Մի օր ողբացիր ու լացիր:

Մեկը քեզ մի հաց կամեցավ,
Իր տաքուկ հարկի տակ առավ,
Մեկը լոկ անուշ խոսք ասավ՝
Անուշ լեղվով սիրտդ շահեց:

Ամեն մարդ մի պաշտոն գտավ,
Դու սաղիդ ծառա մնացիր,
Թիֆլիս, կյանքիդ շատն անցավ,
Էլ հոգ չէ, քիչ էլ դիմացիր:

Անուշ կերութիւումը, ուրախ հանդեսը
Ծաղկեցնող, զարդարող զարդն ես, թամադա՝
Գինու գավը ձեռքիդ, գործիդ հաստատուն,
Դու ընդունակ, ընտիր մարդ ես, թամադա:

Կենացներ ես ասում խրատող խոսքով,
Ազնիվ միտքը, բնավ, չեն շափի ոսկով,
Թե երևան գնանք, Թիֆլիս, թե Մոսկով,
Խնջույքն անիմաստ է առանց թամադա:

Թեկուզ որքան մարդ էլ նստի սեղանին,
Աղբյուրի պես հոսի հին կարմիր գինին,
Հարբեն իրար կանցնեն տղամարդ ու կին,
Թե չլինես դու, բարիմաստ թամադա:

Դու աշուղի հոգու հալալ ընկերն ես,
Սեղանին բոլորածներից բոլորից վերն ես,
Քո կարգ ու կանոնով հանդեսի տերն ես,
Երգասեր, բանիմաց, ազնիվ թամադա:

Քեզ ընտրել են իւելքիդ ու վարքիդ համար,
Քեֆեր ես անցկացրել անթիվ, անհամար,
Դու միշտ մեծ ախպեր ես Թիֆլիսու համար,
Թասդ անուշ արա, անուշ թամադա:

Պ Ա Ր Ե Ր Գ

Քողն երեսին, շողն երեսին,
Շաղն երեսին վարդն եկավ,
Օրոր, շորոր, հեզ ու նազով՝
Սրտիս սիրած յարն եկավ:

Հեզ ու նազով, իմ մուրազով՝
Սրտիս սիրած յարն եկավ:

Բաղով եկավ, խաղով եկավ,
Տաղով եկավ սիրունս,
Շախով եկավ, ժպտուն եկավ՝
Իմ արևը, գարունս:

Խնդուն եկավ, բաղով եկավ,
Իմ արևը, գարունս:

Սարեն եկավ, կալեն եկավ,
Արտեն եկավ իմ սերը,
Պաղ ջրերի զովեն եկավ,
Հովեն եկավ իմ սերը:

Ջովեն եկավ, հովեն եկավ,
Մովեն եկավ իմ յարը:

Շատ աշխույժ է, շատ թեթև է
Մեր Թիֆլիս այս պարը,
Թող նա սիրած սազը գովի,
Ես՝ անթառամ իմ յարը:

Սազը գովի, մասը գովի,
Ես՝ անթառամ իմ յարը:

ՀԱՆԴԵՍ Է ԲԱՅՎՈՒՄ

Գովական խնամի, աննման հյուրեր,
Անգին բարեկամներ, հանդեսն է բացվում,
Ոտքի ելեք, ուրախացեք, խնդացեք,
Ախորժակը անուշ գինով է բացվում:

Առաջին բաժակը՝ զույգի կենացը,
Ցնծացեք, պարեցեք, «շաբաշ» կանչեցեք,
Միշտ անսպառ լինի խմիչքն ու հացը,
Իրար շատ հարգեցեք ու ջան կանչեցեք:

Ջան ասողը քեֆում երբեք չի հարբել,
Չի լացել դառն օղուց, չի խախտել կարգը,
Ձգուշացել, իրեն պահել է պարկեշտ,
Ինչպես պահանջում է մեր հայոց բարքը:

Շատ խմողը, իմացեք, միշտ շատ է խոսում,
Կորցնում է իրեն ու վատ է խոսում,
Անպատեհ բաներ են բերանից հոսում,
Թիֆիլին իր խալխին ճիշտ խոսք է ասում:

Մ Ա Թ Ի Ն

Հայ աշուղական գրականության մեջ Մաթինի անունը ևս չի հիշատակվում: Նա սուպագրված ոչ մի երգ չունի: Թե՛ կենսագրական տեղեկությունները և թե՛ երգերը մինչև օրս պահպանվել են մարդկանց հիշողության մեջ:

Մաթին՝ Հարություն Թումասի Թումասյան (նախկինում՝ Տեր-Գրիգորյան), պետք է, որ ծնված լինի 19-րդ դարի 20-ական թվականներին: Նրա ծննդավայրը եղել է էրզրումի Կարնո գավառի Խաչքավան գյուղը: 1830 թվականին տասնյակ հազարավոր հայ գաղթականների թվում էր Հարությունն ևս ընտանիքը, որը, գալով Ջավախք, բնակություն է հաստատում Խանդո գյուղում:

Մաթին անունը թուրքերեն մաթ բառից է սերված, որը նշանակում է զարմանք: Իր էությունը իսկապես, որ նա զարմացնում էր հանդիսականներին և լայն ճանաչում գտնում:

Հարությունի մանկության և պատանեկության տարիները եղել են ախուր և զրկանքներով լի: Մի կտոր հաց վաստակելու հույսով նա մեկնել է օտարություն և Պոլսում հարուստների ընտանիքներում վարձվում է որպես տնային ծառա: Երդասեր երիտասարդը միևնույն ժամանակ լարված ուշադրությամբ հետևում է աշուղ-

ների ելույթներին: Մաթինի մոտ աստիճանաբար ձևավորվում է աշուղական ձիրքը, նա սկսում է ինքնուրույն երգեր հորինել ու հանդես գալ սրճարաններում:

Աշուղական գործունեության հետ միասին Մաթինը սովորում է նաև «Ղարազյոզ» (սև աչքեր՝ թուրքերեն) ցուցադրել: «Ղարազյոզը» կատարյալ ներկայացում էր: Թիթեղից կամ սովարթղթից պատրաստած մարդկանց, կենդանիների մարմնաձևերի, ինչպես նաև իրերի պատկերների ցուցադրումը էկրանի վրա լույսի ազդեցության ներքո՝ սովերի միջոցով: Ներկայացման զխավոր հերոսը Ղարազյոզն էր, հենց նրա անունով էլ ներկայացումը կոչվել է «Ղարազյոզ»: «Ղարազյոզը» մեր օրերի տիկնիկային թատրոնի նախատիպն է, հիշեցնում է նաև մուլտիկինոնկարի ցուցադրում:

Մաթինը կատարյալ ճարտարախոս դերասան էր: Սազը ուսած «Ղարազյոզի» հերոսների մարմնաձևերը պարկի մեջ դրած, շրջում էր գավառներում: Նրան լավ էին ճանաչում Զավախքում, Արդահանում, Ալեքսանդրապոլում, Մալկայում, Ախալցխայում և այլ գավառներում:

Աշուղ Մաթինը ապրեց մինչև 19-րդ դարի վերջերը, հորինեց հարյուրավոր երգեր ու հեքիաթներ: Նրա երգերը իր ժամանակին գրի չեն առնվել և հիմա դժվար է դրանք վերականգնել: Միայն վերջին տարիներին Ախալքալաքի գավառագիտական թանգարանի դիրեկտոր Աբսեն Կարապետյանը զբաղվեց ժողովրդի հիշողության մեջ պահպանված Մաթինի երգերի գրառման գործով և թուրքերենից թարգմանեց հայերեն:

Ես որ մեկիդ լինեմ ծառա,
Աչքերդ պայծառ, սիրուններ,
Հագուստներիդ նուրբ մետաքսից,
Հասակներիդ ծառ, սիրուններ:

Ճակատներիդ նորած լուսին,
Ափսոս, պահում եք քողի տակ,
Թարթիչներիդ մեկ-մեկ նիզակ,
Մազերդ անսառ, սիրուններ:

Լեզվով մաքդկանց գրավում եք,
Նազով նրանցից ցավում եք,
Քայլերիս դուք կաթավում եք,
Աշխույժ եք ու վառ, սիրուններ:

Միջլիս անեք սիրո բաղում,
Քաղցր ձայնով Լրգում, խաղում,
Աչքով, ունքով սիրտ եք դալում,
Ախ, երանի ձեզ, սիրուններ:

Սույաթ-նովան շարվի-շարան՝
Դարդեր ուներ յարի համար,
Քանի մեկ քաջեր մահացան՝
Լինում եք պայծառ, սիրուններ:

Ջիվանին ձեզ ձոնեց խոսքեր,
Աչքերդ ծով, հոնքերդ կեռ,
Բարակ մեջքերիդ էլ ոսկե՝
Կապել եք գոտի, սիրուններ:

Ծիծաղում եք, վարդ է բացվում,
Հազար տեսակ վարդ է բացվում,
Իմ սրտի մեջ դարդ է բացվում,
Հոգի հանող, յար սիրուններ:

Մաթինն էմ, ձեռքիս սաղ ունեմ,
Հարուստ էմ, շատ արմաղ ունեմ,
Ձեր գովքի մեջ էլ մաս ունեմ,
Համեստ ու համառ, սիրուններ:

ԻՆՉ ԱՆԵՄ

Հայրենիքից դուրս եմ եկել ես այսօր
Ամբողջ ճամփես անձրև թափվեց, ինչ անեմ,
Տամալայում երեք աղջիկ ես տեսա,
Սայթաքեցի, թեև ցավեց, ի՞նչ անեմ:

Մեկը անզուսպ, շափը չգիտեր բերանի,
Աթալից սե, չտեսնեի, երանի,
Մի խոսք ասաց, խիստ ցավեցի նրանից,
Սրտիս վրա կրակ դրեց, ի՞նչ անեմ:

Մեկը ձեռքին մի մաղ ուներ սաղելի,
Ինքը հրեշտակ, մահիլ եղա մաղերին,
Նա ինձ խղճաց և ամսոսաց նազելին,
Քաղցր լեզվով ինձ փայփայեց, ի՞նչ անեմ:

Ես ձեզ տեսա խելառ-խելոք վարմունքով,
Ճամփես շողվեց զարդարանքի ծաղկունքով,
Սիրտ եք դադում խումար ու ուն աչքունքով,
Դարդ ու ցավը մեջքս ծռեց, ի՞նչ անեմ:

Անունս Մաթին է, մի աշուղ եմ ես,
Լսեցեք թե ինչ ասելիք ունեմ ձեզ՝
Եղեք համեստ, ամոթխած ու հեռատես,
Ձեր վարմունքը հոգիս հանեց, ի՞նչ անեմ:

Սիրահար եմ սիրունների,
Դարդ ունեմ ու դարման շունեմ,
Իզուր հոգսի եմ տիրացել,
Կարծես ուրիշ էլ բան շունեմ:

Գեղեցիկն է տարել ինձի,
Երգիչ արել, վառել ինձի,
Սիրո ծառա արել ինձի,
Բայց կարծում են, որ յար շունեմ:

Ես Մաթինն եմ խալխի ծառա,
Մի լեյլի Մեջնուն ես դառա,
Կարծում եմ, թե յարիս առա,
Բայց իզուր է, էլ յար շունեմ:

ՍԻՐՏՍ ՀՈՎԱՆԱ

Ստեղծող, քեզանից մի խնդրանք ունեմ,
Այնպիսի մի յար տուր, սիրտս հովանա,
Բոյը երկար լինի, մեջքը բարալիկ,
Այնպիսի մի յար տուր, սիրտս հովանա:

Ամոթխած, համեստ, հասկացող, գիտակ,
Դարդիս դարման լինի, վարմունքով շիտակ,
Խնձորից էլ կարմիր, թղթից էլ ճերմակ,
Այնպիսի մի յար տուր, սիրտս հովանա:

Մաթինն եմ՝ կարոտով իմ յարի համար,
Փնտրել ու չեմ գտել ծով դարդիս մի ճար,
Ոչ շատ սպիտակ, ոչ՝ սև, ճաշակիս հարմար,
Քիչ դուրեկան լինի, հոգիս զորանա:

Քաղցրալեզու գեղեցկուհուն տեսնելիս՝
Դարդ ու ցավը մարդու սրտից վազ չի գա,
Ամեն անգամ վարդի կողքով անցնելիս,
Ինչպես լինի, սիրտդ տեղից ժաժ կգա:

Ինչպես որսամ սեգ սարերի մարալին,
Տեսնելուն պես սիրտս կլինի յարալի,
Զօր ու գիշեր կանչում եմ, թե յար արի,
Միայն նա է ինձ փրկողը, ճար չկա:

Երեսն արև, սև հոնքերը աչքերին,
Կուրծքը դրախտ, բոյը թելի մի փերի,
Նա իմ տերն է, ես էլ նրա լուկ գերին,
Նրա ձեռքից ազատվելու ճար չկա:

Սև, սև աչքեր, կամար հոնքեր աղեղված,
Հոգիս հանել, սիրտս թողել միշտ դադված,
Մաթինն եմ ես կրակներով խորովված,
Լավ է այրվեմ կայծակովն այն աղջկա:

Զ Մ Ն Ա Ց

Ինչ օրից ինչ օրի մնացինք, աստված,
Հին ժամանակներից ադաթ չմնաց,
Երբ բազեն ու ցինն են ոսկեփիշ դարձել,
Լալ-մարջանի վրա էլ փառք չմնաց:

Սառնամանիքն է տիրել, փսացին՝ հե՛յ վախ,
Ոչ ոք չի տեսել բերք տվող դավաղ,
Սուտասան՝ քարոզիչ, լսողը սավաղ,
Ներկա մարդու վրա հարգանք չմնաց:

Գինը շգիտեն, թանկ ու էժան են ծախում,
Խամ ուլունքը ջավահիրի հետ խառնում,
Կաշառքի համար են անգուսպ դողդողում,
Ճիշտ դատաստան, օրենք, էլ կարգ չմնաց:

Վատ օրերը եղան մեկմեկին հաջորդ,
Դարդ ու վիշտ է պատել անսովոր ու խորթ,
Ջահելները անգուսպ, բերանները ճոռթ,
Խղճուկ Մաթին, նամուս, էլ հարգ չմնաց:

Խ Ր Ա Տ Ա Կ Ա Ն

Այս երազկոտ աշխարհում լայնարձակ՝
Լավությունն է մնում, ով մարդիկ,
Ձէ՞ որ կյանքն է այս աշխարհից անցողիկ,
Լավությունը թող աշխարհին ու գնա:

էն շար մարդը ի՞նչ է տարել մի օգուտ՝
էս շնն աշխարհից իր սրտով անգութ,
Կհայտնվեն նոր մանուկներ, նոր սերունդ,
Լավությունը թող սերնդիդ ու գնա:

ԻՄ ԽՈՍՔԵՐԻՆ ԱԿԱՆՋ ԱՐԱ

Արի պարոն, դառիր պարոն,
Իմ խոսքերին ականջ արա,
Սիրտս մի խանութ է բացել՝
Մոտից անցիր, բազար արա:

Թանկ մի ծախս էժան մալը,
Մի խառնե հարյուր-հազարը,
Ճիշտ ուղիով գնալ գալը՝
Վայել է, անցիր ու գնա...

Մաթին, որքան ապրես, երգես,
Աստված հողիդ կառնի ձեռքեդ,
Առաջ ինքդ խրատի քեզ,
Հետո խալխին քարոզ արաս

Դ ՈՒ Ա Ն Ի Ր Ա Վ

Դու անիրավ հորի-փերի,
Քո աշուղին ի՞նչ արեցիր,
Մեջքս արիր կոր ու կեռման,
Բոյս անգամ թալանեցիր:

Երդում արիր, խոսք տվեցիր,
Ձեռք քաշեցիր, բեղարեցիր,
Մի հասարակ ծառ կարծեցիր
Եվ ճյուղերս կտրատեցիր:

Թե թիկունքս եղավ նաչար,
էլ ու՞մ ասեմ ջան ու հաջան,
էս ինչ արիր դու դավաճան,
Սիրտ-ջիզյարս դու դաղեցիր:

Մաթինն եմ, ում պատմեմ դարդս,
Կորավ խինդս, կորավ վարդս,
Թառամեց վառ սիրտ վարդս,
Բաղ ու բախշաս կողոպտեցիր:

* * *

Հասկացողը շուտ չի մտնի ասպարեզ,
Նվագողի համար խառ դաստան է պետք,
Մեկ-երկու խաղով մի մտնի մեյդան,
Մեյդան եկողին խելք ու միտք է պետք:

Ընտիր հալվան անփորձ ձեռքով չի լինի,
Ամեն սուլթան հմուտ, խելքով չի լինի,
Բերդ կառուցող միայն խոսքով չի լինի,
Գործին հարմար, նուրբ կառուցող մարդ է պետք:

Մաթինն եմ, դարդս թող տալ չի կարող,
Սարի մարդը ծովում լող տալ չի կարող,
Ամեն խոսք մեջլիսին շող տալ չի կարող,
Աշուղի ասածը միշտ սազական չի լինի:

Ֆ Ի Ր Ա Ղ Ի

Իր ժամանակին Զավախքում ճանաչված աշուղ է եղել Ֆիրադին։ Նա հայ աշուղական գրականության մեջ մտել է երկու երգով՝ «Գիշեր-ցերեկ» և «Խարապա էր» («Հայ աշուղներ», 1937 թ., Երևան)։ Զնայած բաղմամբով երգերի հեղինակ էր, սակայն բացի աղերկուսից, մյուսները ոչ մի տեղ չեն տպագրվել, և ոչ ոք հոգ չի տարել այդ մասին։

Աշուղ դառնալու ցանկությունը երգչի մոտ առաջացել է դեռևս երիտասարդ հասակում, երբ իրենց գյուղում ելույթներ էին ունենում տարբեր վայրերից ժամանած գուսանները։

Ֆիրադին՝ Մարգար Պապոյանը, ծնվել է Ախալքսուլաքի գավառի Դադեշ գյուղում։ Մնված թիվը հայտնի չէ, մահացել է 1921 թվականին։ Նա եղել է ինքնուս աշուղ, ոչ մի վարպետի մոտ չի սովորել, շնայած դրան, նրա համբավը շուտով դուրս է եկել գյուղի սահմաններից։ Իրենելով սրամիտ և ուշիմ, աշուղական մրցույթների ժամանակ աչքի է ընկել իր առաջադրած հարցերով և պատասխաններով։ Ժամանակ առ ժամանակ գուսան ընկերակցել է նշանավոր աշուղների հետ և մեկնել Ալեքսանդրապոլ՝ մրցույթներին մասնակցելու նպատակով։ Զավախքի աշուղներից Ֆիրադին մտերմական կա-

պիւր է ունեցել Սիւսյու, Զիվանու, Թիֆիլու և այլոց հետ։
Մի առանձին համակրանքով էր վերաբերվում Զիվանու
նկատմամբ և շատ հարցերում խորհրդակցում
ներա հետ։

Աշուղի մոտ բարձր էին պատմելու և երգելու ունա-
կությունները, հասարակությունը նրա ելույթները լսում
էր մեծ հետաքրքրությամբ։ Առանձնապես լավ էին գը-
նահատվում երգախառն հեքիաթները։

Ֆիրաղին իր երգերի համար ինքնուրույն երաժշտու-
թյուն չի ունեցել, բացառությամբ մի քանիսի։ Նա իր
երգերն ու տաղերը կատարել է արևելյան երաժշտու-
թյան եղանակներով, երբեմն էլ օգտագործել է հայ ժո-
ղովրդական երգերի մեղեդիները։

Ֆիրաղին հանպատրաստից երգեր հորինելու մեջ
կատարյալ վարպետ է եղել։

Մյուս զուսանների նման Ֆիրաղին ևս ամեն
տեսակ գրկանքներ է կրել։ Նա չի կարողացել կար-
գավորել ընտանիքի նյութական դրությունը, իսկ 1918
թվականի գաղթի ժամանակ կանգնում է կործանման
վտանգի առջև։ Դրա համար էլ համադյուղացիները նը-
րան կոչում էին «Տժիր» մականունով, այսինքն ժիր չէր։

Աշուղը իր երգերի մի մասը հորինել է թուրքերեն
լեզվով։ Մարդկանց հիշողության մեջ պահպանվել են
աննշան քանակությամբ երգեր, որի շառնելու պատճա-
ռով կորստի են մատնվել շատ երգեր։

Գուսանը արձագանքել է աշխատավորներին հուզող
հարցերին, նա դժգոհում էր աիրող կարգերից և անար-
դարություններից։ Զառամյալ աշուղը կյանքին հրաժեշտ
է տալիս հետևյալ տողերով.

Այս աշխարհում դարդիս մի հար չգտա,

Խոր վշտեռս ծով են դարձել, ես կերթամ,

Զօր ու գիշեր հանգիստ չունեմ, բուն չունեմ,

Իմ ցավերը սայլի բարձած՝ ես կերթամ։

Ֆիրադու երգերի մի մասը հորինված է կրոնական-աստվածաշնչային մոտիվներով, նա շատ երևույթներ վերագրում էր բախտին կամ ճակատագրին, երգիչը հաճախ էր դիմում աստծու ողորմությանը՝ «Ստեղծող, Ֆիրադին եմ, աղերսում եմ քեզ» և այլն:

Մի առանձին ջերմությամբ են հնչում դուստնի սիրային երգերը, որոնք բովանդակում են անկեղծ սիրո եռյուլունը: Ի դեպ, դրանք հիմնականում թարգմանվել են թուրքերենից և բավականին տուժել են:

Ֆիրադին իր երգերը նվիրաբերել է չարքաշ կյանք վարող աշխատավոր ժողովրդին և դարձել նրա վշտակիցը, դրա համար էլ մեր օրերում հասարակությունը վառ է պահում ժողովրդական երգչի հիշատակը:

Գիշեր-դերեկ կրակովդ
Վառեցիր ինձ, խարակ էրիր,
Առաջդ լայով, ողբայով,
Լեզուս լարից բարակ էրիր:

Խոռվար, խոլոր աշեցիր,
Հալեցիր, կյանքս մաշեցիր,
Ուրիշադ ինձանից քաշեցիր,
Էրված սրտիս կրակ էրիր:

Ես Ֆիրադն եմ, դարդս հազար,
Բարակ մեջքիդ նախշուն մեղար,
Էդ խոսքերը, որ դու խոսար,
Ջիզրիս սուր ու դանակ էրիր:

ԽԱՐԱՊԱ ԷՐ ...

Խարապա էր Տաշվան-թափեն,
Բլել էր ձներու շափեն,
Աղջիկները մանչ կխաբեն,
Շորորա, թառլան, շորորա:

Աղբրի առաջն էր առու,
Յարս քնկտով ինձեն հեռու,
Պաքմ տվեց տեղի հերու,—
Շորորա, թառլան, շորորա:

Անուշ էր աղբրի ջուրը,
Ելա կայնա բակի դուռը,
Խաբար տարավ պղտի քուրը,
Շորորա, թառլան, շորորա:

Այս աշխարհում դարդիս մի ճար չգտա,
 Խոր վշտերս ծով են դարձել, ես կերթամ,
 Զօր ու դիշեր հանգիստ չունեմ, քուն չունեմ,
 Իմ ցավերը սալլին բարձած՝ ես կերթամ:

Արցունքս լիճ է դարձել, հոգիս խոցվել,
 Վշտերիս չափ չկա, հոգիս խոռվել է,
 Սիրտս գաղաղել է, ալեկոծվել է,
 Ես գարնան հեղեղի պես լցվել եմ կերթամ:

Ֆիրաղին եմ՝ կարոտ մեր հին կողմերին,
 Մեր սարերին, քաղաքներին, գյուղերին,
 Խաբար կանոնեմ թռչուններից, հողմներից,
 Հայրենի սահմանները անցել եմ, կերթամ:

Ա Վ Ա՛ Խ

Զկշտացա յարիս սիրուց, կարոտից,
 Օտար ճամփաներով գնում եմ, ավա՛խ,
 Շնորհակալ եմ մեծ ու փոքրից, բոլորից,
 Վիրավոր եմ, վերքս ծանր է, ավա՛խ:

Խելագար եմ դառել, լալիս եմ, լալիս,
 Այգիս ավերակ է, ծաղիկ չի տալիս,
 Անհամար դարդերս միտքս են գալիս,
 Աչքերիցս արցունք թափում եմ, ավա՛խ:

Ստեղծող, Ֆիրաղին եմ, աղերսում եմ քեզ,
 Յոթվերքից ուզում եմ բախտ ու մուրազ ես,
 Էլ ուրիշ ճար չունեմ, եկել եմ հանդես,
 Ճամփես սարերով հարթում եմ, ավա՛խ:

Բժիշկ չունեմ ինչպե՞ս պատմեմ դարդերս,
 Գազազել եմ, դադար չունեմ, ի՞նչ անեմ,
 Անխաղ աշխարհը ինձ արեց յարից,
 Ես իմ ցավին էլ ճար չունեմ, ի՞նչ անեմ:

Մբտումս բացվել է անշափ խոր մի վերք,
 Ես ում որ սիրեցի, խլեցին տարան,
 Աշխարհում ողբալի, խղճալի դառա,
 Մի մեծ ողբ ու վթար ունեմ, ինչ անեմ:

Ֆիրադին եմ, վրդովվել եմ, լալիս եմ,
 Վիշտ ու ցավով սիրտս լցրած գալիս եմ,
 Հոգս ու խնամք ես իմ յարին տալիս եմ,
 Բայց զգում եմ, էլ յար չունեմ, ի՞նչ անեմ:

ՈՎ ՄԱՏԱՂ ԼԻՆԻ

Սոխտակ աշտերիդ սև-սև կամարներ,
 Այդ սևուկ խալերիդ ո՞վ մատաղ լինի,
 Լեմբոդ աշխարհում չկա նմանդ,
 Այդ դեմքիդ մազերիդ, ո՞վ մատաղ լինի:

Սուլթան-Սուլեյմանն էլ զրկվեց իր թախտից,
 Զուք քաշեց յարից, ժպտացող բախտից,
 Սոխակները այգում երգում են նորից,
 Այդ լեզվիդ, բառերիդ ո՞վ մատաղ լինի:

Ֆիրադին եմ, յարիս գովել եմ իմ սազով,
 Տարվել եմ ես ինձ գերող նրա վարքով,
 Քրտինքս սրբեց նա ալ թաշկինակով,
 Այդ նազուկ ձեռքերիդ ո՞վ մատաղ լինի:

Ս Ո Ւ Խ Ա Ն Ի

Սուխանի, որը պարսկերեն նշանակում է գիտուն, բանիմաց, Աբել Չոլախյանի աշուղական անունն է։ Սուխանու մասին ոչ մի գրավոր տեղեկություն չի պահպանվել, միայն կան աղոտ, կցկտուր տվյալներ և թուրքերեն հորինած երգեր։ 1924 թվականին սուրեց մարդկանցից այդ երգերը գրի է առել աշուղի Հակոբ եղբոր թոռը՝ Պողոս Աբելյանը։ Դրանք այժմ պահվում են Ախալքալաքի գավառագիտական թանգարանում։

Սուխանին ծնվել է էրզրումի Պալլի-Մակիփ գյուղում 19-րդ դարի առաջին կեսերին, չքավոր գյուղացու ընտանիքում։ 1830 թվականի մասսաչական գաղթի ժամանակ այս գյուղի բնակիչները գալիս են Ջավախք և բնակություն հաստատում Գումրուրդո գյուղում։

Սուխանին Պոլսում սովորել է նշանավոր աշուղների մոտ և երգեր է հորինել թուրքերեն ու պարսկերեն լեզուներով, հայերեն ոչ մի երգ չի գրել։ Աշուղը պատանի հասակում մայրենի լեզվով գրել-կարդալ է սովորել, ունեցել է իր երգերի դավթարը, որը, սակայն, չի պահպանվել։

Ավանդաբար մինչև մեր օրերը հասած տեղեկությունների համաձայն Սուխանին իր գերազանց ընդունակությունների և աշուղական բարձր արվեստի շնոր-

հիվ եղել է պարսկական շահի պալատական երգիչներից մեկը:

Սուխանին հիմնականում ստեղծագործել է սիրային երգեր, սակայն սոցիալական անարդարությունները, ինչպես նաև ազդային հալածանքները նրան շատ են հուզել, և նա երգերի միջոցով բողոքի ձայն է բարձրացրել:

Աշուղը ամուրի կյանք է վարել, չի ամուսնացել: Մահացել է Գումբուրդո գյուղում անցած դարի վերջերին:

Սույն ժողովածուում զետեղված է Ա. Կարապետյանի՝ թուրքերենից թարգմանած մի քանի երգ:

Թագավորի ցեղ ես, ով սիրունի՛,
Թագունի լինելը քեզ լավ կսագի,
Չայնդ քաղցր, կաթ է հոսում շուրթիցդ,
Ասա, թե ես ինչպե՞ս դիմանամ քո նազին:

Առանց թագի թագունի ես անթերի,
Գրավել ես, կործանել ես շատերին,
Դեռ չբացված կոկոն վարդ ես, ով փերի՛,
Հեյրան եղա բարակ մեջքիդ, ծամերիդ:

Ջար ուհան, նարգիզ ու կարմիր լալա ես,
Մոցդ մի դրախտ է, դու լուսնի փայլ ես,
Սուխանու համար էլ սոսկալի ցավ ես,
Խնայիր գուսանիդ, ապրում եմ հազիվ:

ԲԱԶՄՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Քեզ եմ խնդրում, ականջ արա, ո՞վ աշխարհ,
Ինձ տար միացրու հոծ բազմությունը,
Թեպետ մեղավոր եմ, լսիր աղերսանքս,
Խղճա ու գթա, տար բազմության մեջ:

Չորս աղբյուր է հոսում, մարդ քո ճամփին,
Շատերն են խմել, հագեցել կարգին,
Սիրուց վառվողներն էլ այնտեղ կհարբեն,
Սիրտս ինձ քաշում է՝ դեպ բազմության մեջ:

Փշում է մի փող, քնից արթնանանք,
Կլինի դատաստան, միացեք, մարդիկ,
Աշխարհում էլ չունեմ քեզանից խնդիրք,
Տար Սուխանուն հոծ բազմության մեջ:

Զրկվեցի ես փառքից, ծիծաղից անգամ,
Հույսը կորցրած մարդ իսկական ես եմ,
Գիտունները դիրս կարդալ չեն կարող,
Սե օրերին միշտ ենթակա եղա ես:

Իմ կյանքն է մաշվել, կախվել է մազից,
Դավաճանի սրից փրկվել եմ հաղիվ,
Ընկել ոտնատակ՝ տկար եմ քանզի,
Լոկ բամբասանքի առարկա եղա:

Սուխանին եմ, աշխարհ, դարձել եմ զուսան,
Ինձ խնայիր, գոնե տուր ճիշտ դատաստան,
Թռչուններին տվել ես բույն, օթեան,
Փահլուզի պես թափառական եղա ես:

Յ Ի Ր ՈՒ Ց Ա Ն Ե Ղ Ա Ն

Որքան պիտի քաշեմ ցավերն այս դառն,
Մով դարդերից հալս խիստ անհույս եղավ,
Հարվածեցին անձիս դաշույն ու դանակ,
Հոգիս տանջելու մի ասպարեզ եղավ:

Բորբոքվեց սիրտս, բազմացան ցավերս,
Մբսր, Բաղդատ հասան արդար դավերս,
Սե ծովն ալեկոծվեց, տարավ նավերս,
Խորտակվեց իմ ղեկը, շատ վատ բան եղավ:

Առնեմ գլուխս՝ կորչեմ ծայրեծայր,
Օրերս սե անցան, եղա անդադար,
Կանչում եմ, տեր աստված՝ ցավերիս մի ճար,
Սուխանուս մտքերը ցիր ու ցան եղան:

Մի անաստված յար սիրեցի,
 Ձեռք չի տալիս, ի՞նչ անեմ,
 Կեցած վայրը անառիկ տեղ,
 Ուռկան չունեմ, ես ի՞նչ անեմ:

Խումար աչքեր տւեսա, լացի,
 Դեմքը նման լուսաբացի,
 Երկկլիկ իր խոսք տվածին
 Տեր չի դառնում, ես ի՞նչ անեմ:

Շնկշնկոցով փչեց քամին,
 Աչքս մնաց փարթամ ծամին,
 Ասաց՝ կգամ, իմ Սուխանի,
 Բայց նա չեկավ, ես ի՞նչ անեմ:

ՔԱՂՅՐԱԼԵՂՈՒ

Ինձ կապեցիր քո վարսերով,
 Ո՞րնց աղատվեմ, քաղցրալեզու՛,
 Սխալվեցի, քեզ սիրեցի,
 Ինչպէս զատվեմ, քաղցրալեզու՛:

Խելքս արիր դու փերուշան,
 Բոյդ բալակ, տեսքդ շուշան,
 Գլխիս բռնել ես դու նշան,
 Դարդս էլ ու՞մ ասեմ, անուշիկ:

Մտիկ արեք անխիղճ յարիս,
 Բեմուրագիս, անջիգյարիս,
 Ուզում է Սուխանուն այրի,
 Թող քո սիրով այրվեմ, անուշիկ:

Ես վառվում եմ, ծուխս չկա,
Դարդս ծով է, կյանքս վկա:
Մահից վատ է իմ վիճակը,
Լաց եմ լինում, որքան սգամ:

Կուզեմ երգել՝ Լրի՛-Լրի՛,
Մեզին տեսնեմ ես իմ փերուն,
Ավերվել է բուրաստանս,
Ձայնը չի գա սոխակների:

էլ չափ չկա տանջանքներիս,
Արցունք թափեմ սազիս յարին,
Կուզեն ձեռքես խլեն, տանեն,
Իմ գովական նազլու յարին:

Ցարս անցավ վառ ծիծաղով,
Ես արցունքով՝ գլխիս տալով,
Նա վարդերով ուրախացող,
Ես ողբացող՝ տխուր տաղով:

Փա՛ռք քեզ, աշխարհ, տեսա յարիս,
Ասի՛՝ կատարվեցավ բարիս,
Բայց ինձանից խռով գնաց,
էլ ի՞նչ ասեմ խունջիկ յարիս:

Ցարս անցավ այն հին բաղով,
Թուխ մազերը թաց էր շաղով,
Անց ենք կենում այս աշխարհով,
Ես տանջանքով, նա՛ ծիծաղով:

Սուխանին եմ, դարդս լացի,
Բան չեմ տեսել վատից բացի,
Զուլալ սերս մերժեց յարս,
Հալածվեցի ու ողբացի:

ԱՆԿԻՐԹ ԱՇԱԿԵՐՏԸ

Խելքից սակավ, ծուլ աշակերաք,
Զի սովորի, բան չգիտե,
Քիթը բարձրացրած երկինք,
Հմուտ վարպետ, սան չգիտե:

Թե որ ճամփին մի բան նեսես,
Գծվելու է հետզհետե,
Կարծում է, թե բուն վարպետ է,
Երգի չափ ու հանգ չգիտե:

Քար է նետում հսկա սարին,
Զի տարբերում չարն ու բարին,
Հույս է դրել ինքն իր խելքին,
Վերջ ու դատաստան չգիտե:

Ես վարպետն եմ, ասի հե՛յ վախ,
Զի տարբերում ընկույզ, դավաղ,
Կարմիր գույն է հագնում հաճախ,
Զքնաղ, բուրաստան չգիտե:

Գուսան Հավասին ծնվել է անցած դարի վերջերին, սկսել է ստեղծագործել քր-սաներորդ դարի առաջին տասնամյակում և համընդ-հանուր ճանաչման է արժա նացել երեսունական թվա-կաններին: Նա մեր օրերի գուսանների ավագ սերնդի ամենատաղանդավոր ներ-լայացուցիչն է, որի երգե-լը աչքի են ընկնում թեմա-տիկայի բազմազանությամբ և գեղարվեստական բարձր արժանիքներով:

Մոտավոր հաշվումներով Հավասին գրել է 2000 երգ և 1500 քառյակ, 130-ի չափ էլ հորինել է մեղե-դիներ: Նրան են պատկանում նաև «Հյուսիսային արև», «Դավաճան Արփիկը», «Աշխենը և Սուրիկը» և այլ հե-քիաթներ: Այս տվյալները անվանի գուսանի ստեղծա-գործական կարողությունների չափանիշն են: Հավասին արձագանքել է իր ստեղծագործական ժամանակաշրջա-նի բոլոր հարցերին. գրել է խրատական, կենցաղային, սատիրական երգեր: Նրա երգերի մեջ առանձնակի տեղ են գրավում սիրային ոտանավորները: Հետագա տարի-ներին, արդեն լայն ճանաչում գտած գուսանը, իր երգա-ցանկը հարստացնում է սոցիալիստական շինարարու-թյան մոտիվներով գրած գործերով: Հավասու ստեղծա-գործական միտքը բորբոքում է Հայրենիքի սերը՝ Հա-

յաստանի, Երեւանի սերը, որն ավելի բարձր է գնահատում, քան սիրած յարի նկատմամբ ունեցած սերը. «Կուզեմ անդադար թողած սեր ու յար, երգել քեզ համար, Հայրենիք», («Հայրենիք»): Նույն շնչով են գրված «Հայաստանի սիրուն ստրեր», «Երիտասարդ Հայաստան», «Շինարար կյանք», «Սովետական կես դարը» և այլ երգեր: Կոլտնտեսային գյուղի նվաճումները ոգևորում էին գուսանին, և այդ բնագավառի բազմաթիվ հարցեր նա արժածել է իր երգերում: Գուսանը շատ երգեր ունի նվիրված հզոր Կարմիր բանակին, Հայրենական պատերազմին, Վրաստանին, իր սիրելի Զավախքին և այլն:

* * *

Գուսան Հավասին՝ Արմենակ Պարսամի Մարկոսյանը, ծնվել է 1896 թվականին Վրացական ՍՍՀ Մակաչի շրջանի Այազմա գյուղում, հողադուրկ գյուղացու ընտանիքում: Երեք տարեկան հասակում ծաղիկ հիվանդություներ Արմենակին գրկում է տեսողությունից: Որդուն բուժելու ծնողների պորձադրած ջանքերը ասպարհյուն են տեսնում... Երեխան ընդմիշտ մնում է տեսողությունից զրկված:

Անգութ աշխարհ, ինձ դառդ տվիր անխառտ,
Կարծես ես եմ որդին չէի հառազատ,
Այլոց համար բարի մայր ես գթառատ,
Անգութ աշխարհ, իմ ջիգյարը դաղեցիր,
Դաղեցիր ու վերհերիս աղ շաղեցիր:

Արմենակի ծանր վիճակը շատ էր մտատանջում ծնողներին, նրանք էլք են որոնում, որպեսզի երեխան ապագայում մի զբաղմունք ունենա: Հայրը գյուղում հայտնի երգասաց էր և հեքիաթներ պատմող: Նա Արմեն-

նակի մոտ նկատում է ձայնային լավ տվյալներ ու երգելու ունակութիւններ և որոշում է որդուն ուղարկել աշուղի մոտ սովորելու Այստեղ Պարսամին օգնութեան է հասնում հարեան գյուղի բնակիչ աշուղ Դովրանը: Վերջինս Արմենակին սովորեցնում է սազ նվագել և որոշ գիտելիքներ է հաղորդում գուսանական արվեստից:

Արդեն տասներկու տարեկան հասակում Արմենակը, ընկերակցելով տեղի աշուղների հետ, շրջագայում է գավառի գյուղերում:

Հայրը անձամբ ճանաչում էր Ախալքալաքի գավառի Սուլդա գյուղի նշանավոր աշուղ Թիֆիլյուն և որդուն ուղարկում է նրա մոտ սովորելու: Արմենակը Սուլդայում մնում է մոտ երկու տարի, վարպետը նրան հրուշակում է աշուղ և տալիս է աշուղական անուն՝ Հավասի: Հավասի թուրքերեն հավաս բառից է, որը հայերեն թարգմանվում է մի քանի ձևով՝ ցանկութիւն, տրամադրութիւն, սեր, բայց ոչ եռանդ:

Հավասին իր անսահման գոհունակութիւնն է հայտնում սիրելի վարպետին և նրա կնոջը՝ Հիսնիին:

1929 թվականին, Հավասին արդեն ընտանիք կազմած և երկու երեխայի հայր, մշտական բնակութիւն է հաստատում Ախալքալաքում: Այստեղ երիտասարդ գուսանի համար մի նոր ասպարեզ է բացվում: Ժողովրդական և գուսանական երգերի սիրահար ջավախեցիները նորեկ գուսանի նկատմամբ մի առանձին հոգատարութիւն են ցուցաբերում: Հավասին բոլոր գյուղերից հրավեր է ստանում, չի մերժում և սիրով այցելում է: Բախտի բերումով գուսանը ընկերակցում է տեղի նշանավոր երաժիշտներ ջութակահար Աշո Գրիգորյանի և դուդուկահար Հարութ Դավթյանի (Սամսրցի Արութ) հետ: Ի պատիվ այս երկուսի, պետք է ասել, որ նրանք խոշոր դեր են խաղացել Հավասու երաժշտական ունակութիւնների զարգացման գործում:

Ջավախքում ամենուրեք հնչում էին անվանի գու-

սանի երգերը: Տեղական ռադիոհաղորդումների ծրագր-
րում շարունակ կալին Հավասու երգերը, որոնք ավելի
հաճախ կատարում էր ինքը՝ գուսանը: Հավասու երգերը
առաջին անգամ տպագրվել են Ախալքալաքի շրջանա-
լին, իսկ այնուհետև՝ «Պրոլետար» («Սովետական Վը-
րաստան») հանրապետական թերթերում:

Ախալքալաքը հանդիսացավ Հավասու երկրորդ
հայրենիքը, այստեղ էլ հիմնականում ձևավորվեց նրա
գուսանական արվեստը: Հավասու երգերը հազեցված
են լեռնաշխարհի բնության վեհությունը, նազանքով
յայլա գնացող կանանց ու աղջիկների գեղեցկությամբ,
դաշտերում ու լեռներում ջանասիրաբար աշխատող
մարդկանց նվիրվածությամբ: Գուսանը այդ ամենին ջեր-
մությամբ է արձագանքում՝ «Ջավախեցի, ջանիդ մեռ-
նեմ»:

* * *

Ասում են ձուկը ծովում է մեծանում, այդ մտքին
համամիտ էր նաև գուսանը, և նա գրեց «Գնանք Երևան»
երգը ու 1944 թվականին մեկնեց, դարձավ մայրաքա-
ղաքի մշտական բնակիչ: Ստեղծագործական աշխա-
տանքի մի նոր շրջան է սկսվում գուսանի համար. հա-
մերգներով հանդես է գալիս հանրապետության շրր-
ջաններում, գյուղերում, մշակույթի տներում, ելույթներ
է ունենում ռադիոյով, հեռուստատեսությամբ, երգերը
տպագրվում են թերթերում և ամսագրերում: Մեկը
մյուսի հետևից հրատարակվում են գուսանի ստեղծա-
գործությունները՝ «Նոտայագրված երգեր» (1947 թ.),
«Բուրմունք» (1950 թ.), «Երգերի ժողովածու»
(1958 թ.), «Իմ քնարը» (1961 թ.), «Գուսան Հավասի»
(1983 թ.) և այլն:

Բազմաթիվ ուսումնասիրություններ են գրվել Հա-
վասու ստեղծագործությունների մասին: Նրա գուսանա-
կան արվեստը և գործունեությունը բարձր են գնահատ-
վել, և նա արժանացել է ՀՍՍՀ ժողովրդական արտիստի

կոչմանը: Մի քանի անգամ մեծ հանդիսավորությամբ նշվել են գուսանի հոբելյանները, ավելի ճոխ ու բովանդակալից էր նրա 80-ամյակին նվիրված երեկոն և այն եղավ վերջինը ... 1978 թվականի փետրվարի 22-ին դադարեց բաբախելուց մեր ժամանակի նշանավոր գուսան Հավասու սիրտը:

Երևան մեկնելուց հետո ախալքալաքցիները կարոտով էին սպասում ուստա Արմենակին (այսպես էին անվանում Զավախբում նրան): Եվ նա գալիս էր սիրով ու ամեն անգամ մի նոր խումբ կազմած ելույթներ էր ունենում: Զավախբում շատ հուշեր են կապված գուսանի անվան հետ, որոնք այսօր էլ նրա երկրպագուները պատմում են, իսկ երգերը գիտեն բոլորը և երգում են, երգում են մեծ բավականությամբ:

1939 թվականի կեսերին Վրաստանի կոմպոզիտորների միության կողմից գործուղված կոմպոզիտոր Ումր-Շատր Ախալքալաքի շրջանում գրի առավ աշուղական և ժողովրդական երգեր:

ՆԿԱՐՈՒՄ.—Գուսան Հավասու երգերը գրի առնելու պահը, դուրսկոլ նվագակցում է Սամսարցի Արուսթ:

Ամբողջ մարդկության մտքից թե առավ,
 Երբ խաղաղության աղաւնին թռավ,
 Խաւարին ճնշող վառ արե դաւաւ,
 Շողաց լույսերով, խրախույսներով,
 Անգոր անճարին լցրեց հույսերով:

Այս կոչն է հատուկ ազգերին համայն,
 Ողջ աշխարհով մեկ տղին սիրտ ու ձայն,
 Էս երկրի վրա ընդարձակ ու լայն
 Թող ծաղկի բարով, հաշտության սիրով,
 Թող ապրեն մարդիկ խաղաղ, անխռով:

Կոլում քանդվողը մեռնողի տունն է,
 Կլանքից էլ թանկը խաղաղությունն է,
 Այս կոչը կայուն աշխարհի սյունն է,
 Երգի՛ր անսասան, Հավասի՛ գուսան,
 Թող հնչի սերը սուրբ խաղաղության:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Երիտասարդ տեսքիդ ու դեմքիդ մատաղ,
 Ո՛վ իմ սովետական, սիրուն Հայաստան,
 Էս չորս տասնյակ տարի ապրելով խաղաղ,
 Դառել ես աննման, սիրուն Հայաստան,
 Օրեցօր բարձրացող հասակիդ ղուրբան:

Գովական ես, որպես իմը չեմ գովե,
 Դաշտերդ առատ բերքով լցվել է, ծով է.
 Քո կենսատու ջուրն էլ որքան համով է,
 Անուշ, անմահական, սիրուն Հայաստան,
 Օրեցօր բարձրացող հասակիդ ղուրբան:

Ջրմուղներ ու գետեր, մեր ժամանակի,
Նոր-նոր գործարաններ ամեն տեսակի,
Քո պատկերն օրեցօր կրացվի, կծաղկի,
Բույրով եղեմական, սիրուն Հայաստան,
Օրեցօր բարձրացող հասակիդ ղուրբան:

Հավասու կյանք ու հույս, Երևան քաղաք,
Բայց քեզ ինչպե՞ս գովեմ, հայ ազդի հողյակ,
Համայն տատղերի մեջ մի հատ ես, լուսնյակ,
Պանծալի Երևան, սիրուն Հայաստան,
Օրեցօր բարձրացող հասակիդ ղուրբան:

Հ Ա Յ Ր Ե Ն Ի Ք

Մա՛յր իմ Հայաստան, սիրուն աննման, քո եղեմական
բույրն անուշ,
Դու տեսքով դարուն, ծաղկած դալարուն, սարիդ
վարարուն ջուրն անուշ,
Միշտ մնաս կայտառ, արևի սկես վառ, հստակ ու
պայծառ, Հայրենիք,
Կուզեմ անդադար թողած սեր ու յար, երգել քեզ
համար, Հայրենիք:

Ի՞նչ ունի որդին, մոր նման անգին, մատաղ քո
տեսքին, ես մատաղ:
Քեզ պիտի սիրեմ, կյանքս նվիրեմ ու սիրտս բերեմ
քեզ մատաղ,
Կապրեմ քո հույսով, քո բարի բույսով և անմար
լույսով, Հայրենիք,
Կուզեմ անդադար, թողած սեր ու յար, երգել քեզ
համար, Հայրենիք:

Հավասին եմ ես, պիտի գովեմ քեզ, նազելի հարս ես
միամոր,
Ես որ դուստն եմ, քեզ պարտական եմ, պիտի գովքդ
անեմ ամեն օր,
Փառքիդ համեմատ, երգում եմ ազատ, մայր իմ
հարազատ, Հայրենիք,
Կուզեմ անդադար, թողած սեր ու յար, երգել քեզ
համար, Հայրենիք:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍԻՐՈՒՆ ՍԱՐԵՐ

Մաղկոտ լեռներ Հայաստանի,
Աշխարհում հայտնի, անվանի,
Երանի տամ ձեզ, երանի,
Որ ծաղկաբեր գարնան օրեր
Անցկացրել եք հազար դարեր,
Հայաստանի սիրուն սարեր:

Վարդ աղջիկներ կզան ձեզ մոտ,
Ձեր գառ ու վառ տեսքին կարոտ,
Սրտեր բացող շորս դին արոտ,
Ուրախ երգեր, խինդ ու պարեր,
Եվ այսպես շատ ու շատ դարեր,
Հայաստանի սիրուն սարեր:

Հավասին եմ, երգիչն իմ յարի,
Ցարս է ծնունդ ոսկե դարի,
Սովետական լույս աշխարհի,
Դուք որ տեսնեք, կառնեք լարեր,
Էլ չեք քնի հավերժ դարեր,
Ու կդառնաք աշուղ, սարեր:

Ցնծությամբ լցվեց ալսօր տունը մեր,
Այսպես մի օր էլ ամենքին լիներ,
Ստաղոս նամակ՝ մեծ ավետաբեր,
Խնդությամբ բացի, կարդալով լացի,
Երգելով մնացի՝ դալու է յարս:

էն արյան դաշտից, մարտերից երկար,
Եկան վատ լուրեր, բոթեր անհամար,
Թափել է արյուն հայրենյաց համար
Ասպետ ասլանս, վիրավոր ջանս,
Արծիվ թառանս, գալու է յարս:

Անցել էր արդեն տարին բոլորակ,
Որ չէի ստացել ո՛չ լուր, ո՛չ նամակ:
Խոցված էր սիրտս անսուր, անդանակ,
Երգեց Հավասին՝ ցնծաց իմ հոգին,
Մեռնեմ էն ճամփին, գալու է յարս:

ԳՆԱՆՔ ԵՐԵՎԱՆ

Անցկացավ հունվարը, ցուրտ փետրվարը,
Եկավ գարնան օրը, գնանք Երևան,
Բողբոջ հանեց ծառը, կանաչեց սարը,
Բացվեց ճանապարհ, գնանք Երևան:

Հայաստանի սերը, սիրուն պատկերը,
Քաշում են սրտերը, ջահելն ու ծերը,
Գարնան պարտեզները, զով գիշերները,
Բացվել են վարդերը, գնանք Երևան:

Տեսնում եմ Երազով, հասնում եմ վազով,
Զարթնում եմ վռազով, մնում մուրազով,
Արի երգ ու սազով, գարնան տարազով,
Անցնենք Ալագյազով, գնանք Երևան:

Հավասին եմ, բարի գուսանն իմ յարի,
Սովետական դարի, հայոց աշխարհի,
Սերս չի դադարի, միշտ կվարարի,
Ալի, յար ջան, արի, գնանք Երևան:

ԿՈՒՆՈՉԻ ԶՈՐԱՆ

Նոր լուսաբացին, արևից առաջ
Հոտոդ փովել է սարն ի վեր կանաչ,
Արոտիդ շորս դին բացվել է կակաչ,
Քեզ պես դուրեկան, կոլխոզի շոբան:

Արևնամուտին տուն արի, յար ջա՛ն,
Կոլխոզի շոբան, արևիդ դուրբան:

Ես էլ մայիսին չեմ մտել պարտեզ,
Զեմ քաղիլ ծաղիկ, վարդեր հրակեզ,
Իմ անուշ հովիվ, կսպասեմ ես քեզ,
Իմ ծաղիկ գարնան, կոլխոզի շոբան:

Արևնամուտին տուն արի, յար ջա՛ն,
Կոլխոզի շոբան, արևիդ դուրբան:

Իմ սերն է անքուն հոգուդ ընկերը,
Հսկում է հոտիդ ողջ գիշերները,
Հավասն էլ երկեց հերոսիդ սերը,
Քաջ ու պատվական, կոլխոզի շոբան:

Արևնամուտին տուն արի, յար ջա՛ն,
Կոլխոզի շոբան, արևիդ դուրբան:

Եկե՛լ ես Վրաստան, լինեմք գերին,
Մտե՛լ ես պարտեզը աղունիկներին,
Զարմացրի՛ր վրաց հրեշտակներին,

Արի մոտս, ձեռքդ տուր, հայաստանցի,
Այրվում եմ, հասցրու ջուր, հայաստանցի,
Քեզ նման սիրունին սիրահարվել եմ,
Տարար ուշք ու միտքս, խելագարվել եմ,
Սիրում եմ քեզ, հայաստանցի,
Վառվում եմ ես, հայաստանցի,
Սիրում եմ քեզ, մարալ, մարալ, մարալ, մարալ,
Վառվում եմ ես, ջեյրան, ջեյրան, ջեյրան:

Հայ աղջիկ, քեզ համար ի՞նչ երգեր հանեմ,
Վարդ ծաղիկ ասեմ. թե՛ թռչուն անվանեմ,
Խե երգեր սիրում ես, քո ցավը տանեմ,

Արի մոտս, ձեռքդ տուր, հայաստանցի,
Այրվում եմ, հասցրու ջուր, հայաստանցի,
Քեզ նման սիրունին սիրահարվել եմ,
Տարար ուշք ու միտքս, խելագարվել եմ,
Սիրում եմ քեզ, հայաստանցի,
Վառվում եմ ես, հայաստանցի,
Սիրում եմ քեզ, մարալ, մարալ, մարալ, մարալ,
Վառվում եմ ես, ջեյրան, ջեյրան, ջեյրան:

Հավասին մատաղ քո դեմք ու տեսքին,
Նման ես մեր երկրի արտերի հասկին,
Քեզ սիրողն ի՞նչ կանի աշխարհի ոսկին,

Արի մոտս, ձեռքդ տուր, հայաստանցի,
Այրվում եմ, հասցրու ջուր, հայաստանցի,

Քեզ նման սիրունին սիրահարվել էմ,
Տարար ուշք ու միտքս, խելապարվել էմ,
Սիրում էմ քեզ, հայաստանցի,
Վառվում էմ ես, հայաստանցի,
Սիրում էմ քեզ, մարալ, մարալ, մարալ, մարալ,
Վառվում էմ ես, ջեյրան, ջեյրան, ջեյրան:

Ի՞նչ ԱՍԵՄ ՅԱՐԻՍ

Պարտեզում, իրիկնապահին
Ընկերներէով ման կուգային,
Բացվել էր դեմքը երկնային
Արե ասեմ, թե,
Լուսին ասեմ, թե,
Ի՞նչ, ի՞նչ ասեմ, գեղեցիկ յարիս:

Նրգում է սրտի սերիցը,
Սազն էլ չի գցում ձեռիցը,
Թափում է շրթունքներիցը,
Նաբաթ ասեմ, թե,
Շրթար ասեմ, թե,
Ի՞նչ, ի՞նչ ասեմ, անուշիկ յարիս:

Հավասու դարդերը ծով է,
Դարձյալ նստել յար կգովե,
Հետս էլ չի խոսի, խոռվ է.
Համր ասեմ, թե,
Բլբուլ ասեմ, թե,
Ի՞նչ, ի՞նչ ասեմ սիրունիկ յարիս:

Իմ կյանք ու սեր, սիրուն աղջիկ,
Սիրուն աղջիկ, ալվան ծաղիկ,
Ալվան ծաղիկ, սարի Լոնիկ,

Արի սեյրան, չոլի ջեյրան,
Չոլի ջեյրան, Լս քեզ ղուրբան:

Չայնդ քաղցր, լեզուդ անուշ,
Լեզուդ անուշ, բաղամ ու նուշ,
Բաղամ ու նուշ, դու մեղրաթուշ,

Արի սեյրան, չոլի ջեյրան,
Չոլի ջեյրան, Լս քեզ ղուրբան:

Հավասն Լմ, քեզ խնդիր կանեմ,
Խնդիր կանեմ, կյանք տուր ապրեմ,
Կյանք տուր ապրեմ, զուր չմեռնեմ,

Արի սեյրան, չոլի ջեյրան,
Չոլի ջեյրան, Լս քեզ ղուրբան:

ՅԱՅԼԱՎՈՐ ՅԱՐՍ

Սարի ճամփով ալ ու ալվան,
Յայլավորը շարվե-շարան,
Շտապում են պար բռնելու
Մաղկած լանջին բարձր լեռան:
Պար Լկոզ, քո պարին մեռնեմ,
Քո սիրած զով սարին մեռնեմ,
Կաթնաղբյուրի ճերմակ ջրով
Հովացած ջիգյարին մեռնեմ:

Հագել են ալ գարնան տարազ,
Բարձրանում են վեր նազենազ,
Իրիկնադեմ երգ ասելով,
Տուն կրառնան խիստ վազելազ:
Շտապով ընթացող յարս,
Երեսին քրտնի ցող յարս,
Գիշերվա լուսինն շիմանա
Արեով գնացող յարս:

Յայլավորը թեթև կգա,
Իմ յարը հեհնե կգա,
Հայաստանի սեզ սարերին
Կաթը ձեռքին ներքև կգա:
Տուն արի, թառլանիդ ղուրբան,
Հավասին ջեյրանիդ ղուրբան,
Յարի համար սեր է քաշել,
Սարի կթվոր, ջանիդ ղուրբան:

ԶԵՓՅՈՒՌ ԲԱՐԵՎ ՏԱՐ

Անուշ հովիկ, եկար գարնան,
Ծաղկեցւիր այգի, բուրաստան,
Գնա դեպի իմ մայր Հայաստան,
Զեփյուռ, բարև տար իմ յարին,
Գարնան արև տար իմ յարին:

Ման է գալիս բուրաստանում,
Վարդի բույրով հանգստանում՝
Սովետական Հայաստանում,
Զեփյուռ, բարև տար իմ յարին,
Կարմիր արև տար իմ յարին:

Անուշ հովիկ, դարդա լացող,
Շնկշնկալով սիրտս բացող,
Հավասուն իսպառ մուսացող,
Զեփյուռ, բարե տար էմ յարին,
Կյանք ու արե տար իմ յարին:

ԵՂՆԻԿԻ ՊԵՍ ԾՈՒՌ ՄԻ ԱՇԵ

Ալ երեսդ ալա է,
Բացված կարմիր լալա է,
Նայվածքդ, սիրուն աղջիկ,
Գլխիս դարդ ու բալա է:

Եղնիկի պես ծուռ մի աշե, սիրո՛ւն ջան,
Զահել սիրտս դու մի մաշե, սիրո՛ւն ջան:

Այրող սերդ սառել է,
Սիրտդ ինձնից դառել է,
էդ քո նայել, ժպտալդ
Խելքս գլխիցս առել է:

Եղնիկի պես ծուռ մի աշե, սիրո՛ւն ջան,
Զահել սիրտս դու մի մաշե, սիրո՛ւն ջան:

Հագածդ նուրբ տարազ է,
Հասակիդ լավ կսազե,
Քեզ հետ ասել, խոսելը
Ծ՛վ ցավ է, և՛ մուրազ է:

Եղնիկի պես ծուռ մի աշե, սիրո՛ւն ջան,
Զահել սիրտս դու մի մաշե, սիրո՛ւն ջան:

ԱՆՆՄԱՆ ՏԱՐԱԶՈՎ

Աննման տարազավ, թել-թել մազերով,
Իմ յարն եկավ անցավ հազար նազերով:

Հուռ գնաց՝ մնացի բարեին կարոտ,
Ինչպես սիրտս է երկնուց արեին կարոտ:

Ես մի երգ ասացի ման գալու հարմար,
Ես տխուր՝ ինքն ուրախ խնդալուն հարմար,
Հետի ընկերները քաշեցին տարան,
Մաշված սիրտս էլ նորից մաշեցին տարան:

Անգութն էլ շսեց Հավասուս երգին,
Այտերին նման էր փնջերը ձեռքին,
Յարս բաղեն գնաց, կուրծքը վարդերով,
Աչքս լալեն մնաց, սիրտս՝ դարդերով:

ՋԱՎԱԽԵՑԻ ՍԻՐՈՒՆ ԱՂՋԻԿ

Ո՛վ, Ջավախքի սիրուն աղջիկ,
Սեգ Աբուլի լանջի ծաղիկ,
Ես էն ծաղկանց միջի գառն եմ,
Ինչու՞ համար քեզի դառն եմ,
Ջավախեցի, ջանիդ մեռնեմ:

Սարին աշել, բոյ ես քաշել,
Զինար բոյովդ կյանքս ես մաշել,
Ես էլ էն քո երկրի ծառն եմ,
Ինչու՞ համար քեզի դառն եմ,
Ջավախեցի, ջանիդ մեռնեմ:

Սարեն կուգաս վարդի թերով,
Սիրտդ լիքն է յարիդ սիրով,
Սերս սրտիդ սերին խառնեմ,
Ինչու՞ համար քեզի դառն եմ,
Ջավախեցի, ջանիդ մեռնեմ:

Դու Հավասու կյանքի արև,
Նեղացել ես, չես տա բարև,
Արի՛, արի՛, սիրտդ առնեմ,
Ինչու՞ համար քեզի դառն եմ,
Ջավախեցի, ջանիդ մեռնեմ:

ԱՆԳՈՒԹ ԱՇԽԱՐՀ

Անգուժ աշխարհ, ինձ դարդ տվիր անփարատ,
Կարծես ես քո որդին չէի հարազատ,
Այլոց համար բարի մայր ես գթառատ,
Անգուժ աշխարհ, իմ ջիգյարը դաղեցիր,
Դաղեցիր ու վերքերիս աղ շաղեցիր:

Գիշերն անծայր և երկինքս էլ ամպոտ էր,
Թախծախնդիր իմ բողոքը քեզ հետ էր,
Անմեղ հոգիս լուսաբացիդ կարոտ էր,
Անգուժ աշխարհ, իմ ջիգյարը դաղեցիր,
Դաղեցիր ու վերքերիս աղ շաղեցիր:

Երևանն է այսօր շքեղ, աննման,
Երջանիկ են տեսնողները մշտական,
Թող տեսնեի ես էլ, գոնե մի անգամ,
Անգուժ աշխարհ, իմ ջիգյարը դաղեցիր,
Դաղեցիր ու վերքերիս աղ շաղեցիր:

Հավասին եմ, տանջող դարդիս ճար չկա,
Մանուկ օրից անտակ վշտի ծովն ընկա,
Ամեն քայլում մի ընկերի ենթակա,
Անգուժ աշխարհ, իմ ջիգյարը դաղեցիր,
Դաղեցիր ու վերքերիս աղ շաղեցիր:

ՀԱՎԱՍԻՆ ՍԱՉ Է ՆՎԻՐՈՒՄ

ԻՐ ՎԱՐՊԵՏ ԹԻՖԼՈՒՆ

Սազ եմ բերել, վարպետ, խնդրեմ ընդունես,
Թե ավել, թե պակաս, Հավասուդ ներես,
Ինչ ցանկաս, նոր սաղով միշտ դուրիս բերես,
Իմ անդին ուսուցիչ, ազնի՛վ Թիֆլիս:

Տարիներով քեզ հնազանդ մնացի,
Քո շնորհիվ միտքս, աչքերս բացի,
Ջանք շինայելով հասցրիր հացի,
Հայրական հոգու տեր, անզի՛ն Թիֆլիս:

Ի՛նչ բառեր որոնեմ, ի՛նչ գույներ փնտրեմ,
Որ լավերից լավը քեզ համար ընտրեմ,
Թե սխալմունք ունեմ, թողութլուն խնդրեմ,
Միշտ բարու մեջ մնաս, բարի՛ Թիֆլիս:

Սազս ուսած կանցնեմ քո ճամպարհով,
Տուր քո ճարտար ձեռքը և մնաս բարով,
Եթե սրտիս շուշեն չջարդին քարով,
Քեզ միշտ պարտական է քո սան Հավուսին:

Ներողամիտ եղիր քո սանին նորից,
Գոհացա ձեզանից ու ձեր շնորհից,
Դժվար է բաժանվել իմ Հիսնի մորից,
Միշտ շնորհապարտ եմ քեզ, վարպետ Թիֆլիս:

ԽԱՂՈՎ ԱՆՅԱՎ

Արտից եկող սիրուն փերին
Ի՛նչ անուշ ծիծաղով անցավ,
Չէր մոռացել սիրած յարին,
Եկավ ու մեր թաղով անցավ:

Թաղով անցավ, խաղով անցավ,
Ի՛նչ անուշ ծիծաղով անցավ:

Հոգին բարի, սիրտն անխռով,
Այ երեսի քրտինքը ծով,
Շատ է սիրում ծառերի հով,
Գարնան կանաչ բաղով անցավ:

Բաղով անցավ, խաղով անցավ,
Ի՛նչ անուշ ծիծաղով անցավ:

Չկա, չկա ոչ մի երկիր
Յարիս նման մեկ յար ընտիր,
Իր աշտերի նման կարմիր
Վարդը ձեռքին շաղով անցավ:

Շաղով անցավ, խաղով անցավ,
Ի՛նչ անուշ ծիծաղով անցավ:

Վրթանեսի յարն արևոտ,
Ամոթխած է օտարի մոտ,
Ինձ չթողեց ձայնին կարոտ,
Անուշ երգ ու տաղով անցավ:

Տաղով անցավ, խաղով անցավ,
Ի՛նչ անուշ ծիծաղով անցավ:

ԳԱՐՆԱՆ ԾԱՂԻԿ ԵՍ

Գարնան ծաղիկ ես, ծաղիկ հոտավետ,
Բույրդ գալիս է անուշ հովի հետ,
Գարունն է լցրել քեզ իր շաղերով,
Բլթուլն է երգել անուշ տաղերով:

Մենակ ես բացվել գարնան բաղի մեջ,
Նոր արշալույսի անուշ շաղի մեջ,
Մենակ ես հաղթել հազար-հազարին,
Հազար երանի քո սիրած յարին:

Անուշ աղբյուր ես՝ սարից ես գալիս,
Ծառավ ճամփորդին ջուր էլ չես տալիս,
Հեռվից կարծում են զովադնող ջուր ես,
Խմողին՝ ալբող կրակ ես, հուր ես:

Բաց արա լեզուդ, լռի մի բառ ասա,
Զրով չի մարի, ի՞նչ կրակ է սա,
Բաց արա սիրտս, թող ապրեմ էլի,
Դարձիր Հավասուդ, անուշ նազելի:

ՎԱՐԴԵՐԻ ՄԵՋ , ԴԱՐԴԵՐԻ ՄԵՋ

Յար, քեզանից հզոր չկա,
Սիրո վառման մարտերի մեջ,
Ով որ տեսնի ուշքը կերթա,
Դու լալ ու դառ դարդերի մեջ:

Զարդերի մեջ, վարդերի մեջ,
Սիրտս թողիր դարդերի մեջ:

Երբ տեսնում եմ քեզ խնդալիս,
Ես տխրում եմ, արյուն լալիս,
Արտույտ դառել, ման ես գալիս
Գարնան կանաչ արտերի մեջ:

Արտերի մեջ, վարդերի մեջ,
Սիրտս թողիր դարդերի մեջ:

Մայր արևին դու չես զիջել,
Դեմքիդ ծիծաղ է կարկաչել,

Կարծես գարնան շաղն է իջել
Խառ կակաչի ալ թերի մեջ:

Այ թերի մեջ, վարդերի մեջ,
Սիրտս թողի՞ր դարդերի մեջ:

Հավաս, Երզնի վառ սերն է ծով,
Նման գարնան արտերի մով,
Արի ման գանք զով գիշերով
Մեր ծաղկաշատ հանդերի մեջ:

Հանդերի մեջ, վարդերի մեջ,
Սիրտս թողի՞ր դարդերի մեջ:

ՅԱՐ, Ո՞ՒՐ ԵՍ ԴՈՒ

Ձմեռն անցավ, իմ նազելի,
Յար, չիմացա, թե ո՞ւր ես դու,
Ծաղիկների հետ բուրալի,
Գարնան բացվող աղբյուր ես դու:

Յար, ո՞ւր ես դու, աղբյուր ես դու,
Ծարավ սրտի սառ ջուր ես դու:

Յար, քեզ գովեմ հաղար երգով,
Հազար երգով, սիրո խոսքով,
Անուշ լեզվով, դեմ ու տեսքով,
Սրտիդ այրող վառ հուր ես դու:

Յար, ո՞ւր ես դու, աղբյուր ես դու,
Ծարավ սրտի սառ ջուր ես դու:

Յար, Հավասու երգն իմանաս,
Սիրուց տանջված փրտոյ բանաս,
Ուր էլ գնաս, ուր էլ մնաս,
Առանց յարի տխուր ես դու:

Յար, ո՞ւր ես դու, աղբյուր ես դու,
Ծարավ սրտի սառ ջուր ես դու

Զ ՈՒ Ր Կ Ե Ր Թ Ա Ս

Արի՛, յար չան, արի՛, սեր ջան, լալ ու մարջան
գոհար ես,
Գոհար անդին ու թանկագին, դու իմ կրծքին քնար ես,
Քնար լարով, անդին քարով, գնաս բարով, ո՞ւր կերթաս,
Արի՛, արի՛, եղնիկ սարի, առանց յարի զուր կերթաս:

Օրն է գարուն, քեզ պես սիրուն, դու դալարուն
ծաղիկ ես,
Ծաղիկ քնքուշ, բացվել ես ուշ, բուրմունքդ անուշ
փնջիկ ես,
Փնջեր քաղել, սիրտս դաղել, մենակ թողել, ո՞ւր
կերթաս,
Արի՛, արի՛, ծաղիկ սարի, առանց յարի զուր կերթաս:

Զուր ցավեցիր, խռովեցիր, կաքավեցիր նազենազ,
Նազերդ առար, թռչնիկ դառար, թեթև թռար վազեվազ,
Վազ տալով վար, դու սիրահար, Հավասու յար,
ո՞ւր կերթաս,
Արի, արի՛, թռչնիկ սարի, առանց յարի զուր կերթաս:

ԿԱՐՈՏ ԿԵՐԹԱՄ

Ո՛հ, ինչ դժվար օր էր այսօր,
Երկինքս ամպոտ, միտքս մուրոր,
Սիրուդ սրով իմ սրտին խոր
Ցարա տվիր, յարոտ կերթամ,
Ես քեզանից կարոտ կերթամ:

վերջին անգամ տվիր ձեռքդ,
էլ չեմ լսի անուշ երգդ,
էլ չի բուժվի տված վերքդ,
Յարա տվիր, յարոտ կերթում,
Ես քեզանից կարտու կերթում:

Քեզ բան տուել չատ դժվար է,
Շատ դժվար է, անհնար է,
վերքս անդեղ ու անճար է,
Յարա տվիր, յարոտ կերթում,
Ես քեզանից կարտու կերթում:

Մեր թշնամին ուրախացավ,
Նախանձ սիրտը հանգստացավ,
Իսկ Հավասիդ վերք ստացավ,
Յարա տվիր, յարոտ կերթում,
Ես քեզանից կարտու կերթում:

ԱԵ՛, ՄԻ ԱՆԳԱՄ Է՛, ԶԻՋԵՐԻ

Ա՛խ, մի անգամ էլ զիջիր, սիրունիկ, քեզ բան ասելի,
նորից աչք-ունքդ դովեի, սիրուն, աննման ասելի,
Պաղկապալսար սարի նման ծոցիդ բուրաստան ասելի,
Բլրուլին կարստով տանջող՝ վարդով վարդաբան ասելի:

Երանի՛ քեզ չճանաչող անձանոթ, օտար լինելի,
Կամ լավ ու վատից անտեղյակ, սիրուց բխաբար լինելի,
Կամ թե մարմար կրծքիդ վրա մի ոսկեքաշ լար լինելի,
Մատաղ սրտիս քնքուշ զարկով հնչելի, ջան-ջան ասելի:

Մի անգամ ասի՛ ի՞նչ ասեմ, ասի՛ր, տեսքիս արև ասա,
Կարմիր խնձոր անվանեցի, ասի՛ր՝ վարդի տերև ասա,

Բոցավառ կանթեղ աշերիդ դու խնդրեցիր, թե սե ասա,
երեսնի մեկ էլ երդերի, Կախշուն ծիածանն ասերի:

Դու Հալաասուդ ելած սիրտը դուլացնեիր հովի նման,
Սրբերի սրցածին աշրերիս, չիղղներ ծովի նման,
Ախ ու վախով շմեռնեի անբախտ Սալաթ-Նովի նման,
Սիրուն ձեռք կրծքիս վրա, Հիմա ուր վախճան, ասերի:

Քեզ էլ քի ՄԵԱ

Դու մի աննման փերի ես,
Քեզ նման հողածին չկա,
Միայն սիրո մեջ թերի ես,
Քեզանում սեր կայդին չկա:

Ցավ դրիր սրտիս վրա,
Հիմա ուր կուգես գնա,
Քեզ էլ չի մնա:

Շատ եմ ասել վարդ բուրավետ,
Համեմատել աստղերի հետ,
Հրեշտակի լույս երեսդ
Ասում ես՝ «Քեզ բաժին չկա»:

Ցավ դրիր սրտիս վրա,
Հիմա ուր կուգես գնա,
Քեզ էլ չի մնա:

Հազար տեղով վերքս բացիր,
Սիրո ցավը դու չղցացիր,
Ինչ հաս ունես՝ վերջն իմացիր,
Որ ասեն Հավասին չկա:

Յամ գրիր սրտիս վրա,
Հիմա ուր կուղեզ գնա,
Քեզ էլ չի մնա:

ԿԱՐՈՏԵԼ ԵՄ ԵՍ

Գուսանների լեզվով գովական աղջիկ,
Ո՛ւր ես, խինդ ու խալիդ կարոտել եմ ես,
Սարի անմահական քաղցրաբույր ծաղիկ,
Առավոտյան շաղիդ կարոտել եմ ես,
Անուշ երգ ու տաղիդ կարոտել եմ ես:

Հերոս, անվախ սիրտը չի սպասի բախտի,
Սիրունն իր նազերով քաջին կհաղթի,
Յար, ծոցիդ պարտեզն է անմահ դրախտի,
Սիրուն բախշա-բաղիդ կարոտել եմ ես,
Անուշ երգ ու տաղիդ կարոտել եմ ես:

Համասուս մի կյանք է մեկ բարե տալդ,
Կսպանե անտարբեր հեռուն ման գալդ,
Վաղուց է չեմ լսել խոսել, խնդալդ,
Նազելիս, ծիծաղիդ կարոտել եմ ես,
Անուշ երգ ու տաղիդ կարոտել եմ ես:

ԶՈՔԱՆՉ ԽԱՆՈՒՄ

ՓԵՍԱ—Ո՛չ բարով գայի ձեր գեղը,
Զուտեի քո ձվածեղը,
Խելքս տարար տեղն ու տեղը,
Ինձ խաբել ես, զոքանչ իանում,
Տխուր եմ, չեմ ուրախանում:

ԶՈՔԱՆԶ—Աղա փեսա, էս ի՞նչ արիր,
ես գիտեմ, թե լավ լութ բերիր,
Սրտիս վրա կրակ դրիր,
Գլխիդ մատաղ, ազիզ փեսա,
էսօր դեմքդ լավ շտեմա:

ՓԵՍԱ—Ես ձեր տանը դռնադ դառա,
Խոսքիդ համոզվեցի, վառա,
Իր մոր գոված աղջիկն առա,
Ինձ խաբել ես, զոքանչ խանութ,
Տխուր եմ, չեմ ուրախանում:

ԶՈՔԱՆԶ—Հոժար չես, որ մեր տուն եկար,
Աշխարհիս մեջ բախտդ գտար,
Ինձ պես կնկա փեսա եղար,
Գլխիդ մատաղ, ազիզ փեսա,
Որ իմանաս, մեծ բան է սա:

ՓԵՍԱ—Ես քեզ տեսա սիրուն խելքով,
Աղջիկդ առա մեծնանց կարգով,
Կրակն ընկա ես իմ ձեռքով,
Ինձ վառել ես, զոքանչ խանութ,
Տխուր եմ, չեմ ուրախանում:

ԶՈՔԱՆԶ—Իմ աղջիկը խասից խաս է,
Մարմար ծոցի ոսկե թաս է,
Մտածելը քեզ վնաս է,
Գլխիդ մատաղ, ազիզ փեսա,
էսօր դեմքդ լավ շտեմա:

ՓԵՍԱ—Մտածելը անօգուտ է,
Մի ճար արա, քանի շուտ է,

Լավ ուտել ու պառկել գիտե,
Ինձ խաբել ես, զոքանչ խանում,
Տխուր եմ, չեմ ուրախանում:

ԶՈՔԱՆԶ—Որ մտիկ տաս բոյին, բուսին,
Երեսմ ունի կլոր լուսին,
Անծանոթ է ձեր տան ծեսին,
Գլխիդ մատաղ, ազիզ փեսա,
Որ իմանաս, մեծ բան է սա,

ՓԵՍԱ—Կարծես խելքը գլխին յար չէ,
Սարից իջած կոպիտ արջ է,
Կարել-գործելուց խաբար չէ,
Ինձ խաբել ես, զոքանչ խանում,
Տխուր եմ, չեմ ուրախանում:

ԶՈՔԱՆԶ—Իմ աղջկան շատ մի ատե,
Սխալներին մի նախատե,
Կեսուր շունի, որ խրատե,
Գլխիդ մատաղ, ազիզ փեսա,
Որ իմանաս, մեծ բան է սա:

ՓԵՍԱ—Ես մի ջահել, մտքով թեթե,
Քեզ որ տեսա՝ մոռացա բարե,
Դու կարմիր ես, աղջիկդ՝ սև,
Ինձ վառել ես, զոքանչ խանում,
Ես ումնո՞վ եմ ուրախանում:

ԶՈՔԱՆԶ—Հերիք խոսիս դու դուփ-դուրան,
Անմեղ տեղը ատես նրան,
Գնա կորի, լափշո բերան,

էլի կասի զոքանշ խանում,
Տես ումնո՞վ է ուրախանում:

ՓԵՍԱ—Թե որ խիղճդ միտդ բերես,
Թե ինչ օրի մնացի ես,
Հավասին էլ ծաղրէց վրես,
Ինձ վառեցիր, զոքանշ խանում,
Տխուր եմ, չեմ ուրախանում:

ՔԱՆԻ ԳԱՐՈՒՆ Է

Եկ, իմ աննման, սրտով սիրաբան,
Տուր ինձ մի պայման, քանի գարուն է,
Դուրս գանք ման գալու, խոսել, խնդալու
Հրճվենք ես ու դու, քանի գարուն է,
Եկ, առնենք քնար, սիրուն, ոսկեկար,
Երգենք սեր ու յար, քանի գարուն է:

Նայիր արոտին, ոչխարի հոտին,
Հնչում է ուրախ հովվի մեղեդին,
Արի ման դալեն, թողնելով մահլեն՝
Գնանք մեր յայլեն, քանի գարուն է,
Եկ, առնենք քնար, սիրուն, ոսկեկար,
Երգենք սեր ու յար, քանի գարուն է:

Գարուն է, գարուն, իջնում է առուն
Մեր ծաղկադալար սարերից սիրուն,
Զուր տուր ալ վարդին, Հավասու սրտին,
Ճար արա դարդին, քանի գարուն է,
Եկ, առնենք քնար, սիրուն, ոսկեկար,
Երգենք սեր ու յար, քանի գարուն է:

Յարը մարդու յարա կուտա, շատ ուշ հասկացա,
 ժայռից պոկած սիրտը նրա քնքուշ հասկացա,
 Յարս ինձ շասաց՝ «Դեղ տամ վերքիդ, առ դիր,
 Սեր երգելուց ձեռքիդ սազը վայր դիր, ով աշուղ»:

Երանի յադ ունենայի,
 Յադերից շատ ունենայի,
 Սարի պես դարդ ունենայի,
 Յար շունենայի:

Յարի սերը շատ անուշ է, լավին լավ չի գա,
 Յարի դարդը ծակող փուշ է, ցավին ցավ չի գա,
 Քաղցր է նրա տված ջուրը, անմահական է,
 էլ չի հանգչի տված հուրը, հոգի կհանե:

Երանի յադ ունենայի,
 Յադերից շատ ունենայի,
 Սարի պես դարդ ունենայի,
 Յար շունենայի:

Հազար տեսակ տանջանք կուտա վարդը բլրուլին,
 Ով յար ունի՝ նա կիմանա դարդը բլրուլին,
 Ես Հավասն եմ, սոխակի պես վշտերս եմ լալիս,
 Սիրո հուրը իմ սրտակեզ՝ հանգիստ չի տալիս:

Երանի յադ ունենայի,
 Յադերից շատ ունենայի,
 Սարի պես դարդ ունենայի,
 Յար շունենայի:

Երգ ձոնեցեք ուրախ, զվարթ,
Սրն է գարուն ծաղիկների,
Որպես հոտով ու կարմիր վարդ,
Երկու սիրուն ծաղիկների:

Մեր սիրուն հարս, ջահել փեսա,
Ձեր խնջույքին ես էլ հասա,
Հարսանիքներդ բարով տեսա,
Ձեր նոր կյանքի մուրազն է սա:

Փեսան բլբուլ՝ կանցնի բաղով,
Հարսն էլ գարնան վարդն է շաղով.
Կյանքերն օրհնենք երգ ու տաղով՝
Մեր սիրասուն ծաղիկների:

Մեր սիրուն հարս, ջահել փեսա,
Ձեր խնջույքին ես էլ հասա,
Հարսանիքներդ բարով տեսա,
Ձեր նոր կյանքի մուրազն է սա:

Բաժակները լիք-լիք արեք,
Կենացները տեղով տարեք,
Հարսանիքին երգեք, պարեք՝
Նոր դալարուն ծաղիկների:

Մեր սիրուն հարս, ջահել փեսա,
Ձեր խնջույքին ես էլ հասա,
Հարսանիքներդ բարով տեսա,
Ձեր նոր կյանքի մուրազն է սա:

Իր երգով մաղթեց Հավասին,
Բախտ ու արև, սեր երկուսին,

Մեկն արեւ է, մեկը՝ լուսին,
Վառ շողշողուն ծաղիկներին:

Մեր սիրուն հարս, ջահել փեսա,
Ձեր խնջույքին ես էլ հասա,
Հարսանիքներդ բարով տեսա,
Ձեր նոր կյանքի մուրազն է սա:

ԱԽՊԵՐ ԶԱՆ

Օտարության մեջը մաշեց իր կյանքը,
Թերի մնաց սրտի իղձն ու բաղձանքը,
Ձի վերջանա հոգի հանող տանջանքը,
Օտար երկրում տխուր, տրտում, ախպեր ջան,
Իմ տանջալի, իմ անխնդում, ախպեր ջան:

Շատ վաղուց է նամակ չի գա, լուր չի գա,
Նամակն ուշանալը սրտիս դուր չի գա,
Ախպերասեր, կարոտ աչքիս քուն չի գա,
Կարոտդ հուր, ախ ուր ես, ուր, ախպեր ջան,
Անմահական անուշ աղբյուր, ախպեր ջան:

Կինը որ կա, օտար մարդու աղջիկ է,
Որդին որ կա, արհեստական ծաղիկ է,
Իսկ ախպերը անուշ կյանքի մասնիկ է,
Կյանքի կտոր, հոգուս հաստոր, ախպեր ջան,
Ինձ թողել ես խեղճ ու մոլոր, ախպեր ջան:

Դու Հավասի, ախպեր կանչիր երգերով,
Սիրտդ լիքն է կարոտալի վերքերով,
Նա չի բուժվի օտաբների ձեռքերով,
Վերքերիս դեղ, հոգով անմեղ, ախպեր ջան,
Բոյ բուսաթով, վայելչագեղ, ախպեր ջան:

Սիրտս ծակեց արմասի պես,
Աղջի, սուր դանակ է խալդ,
Երեսդ շուռ տուր ինձանից,
Այրեցիր, կրակ է խալդ:

Թուր է խալդ, սուր է խալդ,
Հոգի այրող հուր է խալդ:

Խալդ ինձ տվեց սիրո քնար,
Բաց արավ էշխի ճանապարհ,
Ցերեկն արև է ինձ համար,
Գիշերն էլ լուսնյակ է խալդ:

Թուր է խալդ, սուր է խալդ,
Հոգի այրող հուր է խալդ:

Հավասին է խալի կարոտ,
Դեղ է վնասում սրտին յարոտ,
Մերանավառ ու ծաղկահոտ,
Գարնան մանուշակ է խալդ:

Թուր է խալդ, սուր է խալդ,
Հոգի այրող հուր է խալդ:

ԱՆՈՒՇ ԳԱՌՆԻԿ ԵՍ

Անուշ գառնիկ ես, գառնիկ միամոր
Նախշուն թռչնիկ ես, թռչնիկ թեւավոր,
Մենակ, անընկեր, անընկեր տատրակ,
Ճամփիս կապասես, թանկագին հոգյակ,

Թանկագին հոգյակ, սիրուն իմ սոխակ,
Սիրուն իմ սոխակ, քաղցրախոս թութակ:

էդ բարակ բոյիդ, բոյիդ շինարի,
Մեղրածոր լեզվիդ, լեզվիդ շաքարի,
Կարոտած կգամ, կգամ երազով,
Քեզ հետ կխոսեմ սրտիս մուրազով,
Սրտիս մուրազով, իմ սիրուն սազով,
Իմ սիրուն սազով, յար ջան, քո նազով:

Գուսան Հավասն եմ, կարոտել եմ քեզ,
Ա՛խ, երբ կհասնեմ, հասնեմ սրտակեզ,
Ծաղկալից գարնան, գարնան սարերի,
Կանցնեմ վրայով սառն աղբյուրների,
Սառն աղբյուրների, անուշ ջրերի,
Անուշ ջրերի, աննման փերի:

ԻՆՉՈ՞Ւ ՍԻՐԵՑԻՐ

Ինչո՞ւ սիրեցիր, քո սերն եմ, ասիր,
Անընկեր հոգուդ ընկերն եմ, ասիր,
Ասիր, թե ավյուն, սեր պիտի տամ քեզ,
Որ դու ինձ երգես, քանի որ կամ ես,
Ա՛խ, անուշ լեզվով սիրտս գերեցիր,
Ա՛յ դու սեասիրտ, ինչո՞ւ սիրեցիր:

Ինչո՞ւ սիրեցիր, փերիդ եղեմյան,
Տեսնողին կանես խենթ ու խելահան,
Քո դեմք ու տեսքին շատերն են տարվել
Եվ նազ ու սազիդ կրակով վառվել.
Քո անուշ լեզվով սիրտս գերեցիր,
Ա՛յ դու անհոգի, ինչո՞ւ սիրեցիր:

Ինչո՞ւ սիրեցիր դիպուկ շանթի պես,
Իմ անսեր սիրտը արիւր սիրակեզ,
Տվիր Հավաստն հարված մահաբեր,
Քո սերն եմ երգում ցերեկ ու գիշեր,
Ցա՛ր, անուշ լեզվով սիրտս գերեցիր,
Ա՛յ դու ապերախտ, ինչո՞ւ սիրեցիր:

ԴՈՒ ՄԻ ԱՐԵՎ ԵՍ

Դու մի արեւ ես, արեւ անխավար,
Հեգ սրտիս վրա, խեղճ հոգուս համար,
Դու մի ջեյրան ես սարի սիրահար,
Որսորդին տանջող, փախչող անդադար:

Իս մի սաղ ունեմ, գլինք չկա ձեռքիս,
Իզուր ես փախչում, չես լսում երգիս,
Ես մի աշուղ եմ, աշուղ սիրահար,
Աշուղ անողն էլ դու ես, անջիգյար:

Ուզում եմ ասել, դու հոգեհան ես,
Հավաստվ սիրտս անհավաս կանես;
Ուզում եմ երգել՝ աշխարհն իմանա,
Որ քո կրակին էլ չեմ դիմանա:

1986 թվականի հունիսին Կարգախ գյուղում մեծ շուֆով հշվեց աշուղ Ջիվանու ծննդյան 140-ամյակը:
ՆԿԱՐՈՒՄ. — Հանդիսավարության մասնակիցները:

Ք Ո Վ Ա Ն Կ Ա Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

ԱՌԱՋԱԲԱՆ — Դ. Բաղրատունի	3
ԶԻՎԱՆԻ	6
Աշուղ	13
Հովիկ	13
Մաշրիկ	14
Շնկեր	15
Սղիտակ մազեր	15
Եւ բեզ տեսա	16
Նմիր	17
Դովեստ Արարոյի դասերս	18
Աւրի սիրուն եղնիկ	19
Պաղ աղբյուրի մտ	20
Իրեկոյան զիմ արի	21
Խիւստամ	21
Զարտորդ օրեր	22
Ազդ իմ	23
Եւ մեկ ծառ եմ ծիրանի	23
Խելքի աշէջեք	24
Ազապն ու կարգածք	27
Այծյամ	30
Ազգութաց	31
Բաշ Վարդան	32
Օտարականի երգը	33
Թիֆլիսը	34

Հեփաթներ

Գլխիդ մատաղ լինեմ	37
Երանի ձեզ	38
Իկա անքննելու	38
Եկ, տուր օրհնութիւնդ	39
Թող, Սանամ, երեսիդ մտիկ տամ	40
Ղարիբի հրաժեշտը	41
Ղարիբի մոր և Սանամի ողբը	41
Մնաս բարով, Թալրիկ քաղաք	42
Շուհ Սանամի դիմումը Ղարիբին	43
Ստեղծողից սրտով խնդրեցի	43
Քեզ որ տեսա	44
Օտար երկրից վերադարձա	45
Երեսը մի տեսնի նախանձոտ մարդի	45
Ինձնից միք նեղանա	46
Ով նազելի	46

ՍԻԱՅԻ 48

Մարինա	52
Աղբյուրի մոտ	52
Շող է տալիս	53
Սարի շէյրան	53
Մուհամմա	54
Աշուղ Սիային խրատում է իր աշակերտ Մաթևոսին	56

ԹԵՅԻԼԻ 58

Աշուղ	62
Ոնվա	62
Երազ	63
Ջավախք	63
Արի, սիրեկան, որտե՞ղ ես	64
Ով փերի	65
Աղբյուրից ջուր տանող աղջիկ	65
Կեքամայրը	66
Երանի երազիս գայիր	67
Հովհ. Թումանյանին	67

Սիայուն	68
Նիվանուն	69
Վարդան Մամիկոնյանին	69
Թիֆլին՝ իր աշակերտ Հովաստուն	70
Կարոտել հմ	71
Բող ես կարոտով մնամ	72
Դուր մնաք բարով	72
Հորսանիրից	73
Գողանիր շունեմ	74
Գեղեցիկ է շողն արևի	74
Սիրո խոստովանութուն	75
Յար անուշիկ	76
Յարս մոռես սնցով	76
Պարտել մտա	77
Հրաշքի սկես հայտնվեցավ	78
Ճամփին տեսա	78
Յար քեզանից վերբ առա	79
Խնամի, օճախդ շեն է	79
Հաղար մաղից հաց հմ կերել	80
Իմ սաղը	81
Ինքս՝ ինձ	83
Թամաղա	83
Պարերդ	83
Հանգես է բացվում	84
ՄԱԹԻՆ	86
Սիրուններ	88
Ինչ անեմ	89
Ես հույս չունեմ	89
Սիրտս հովանա	90
Լավ է այրվիմ	91
Չմնաց	91
Խրատական	92
Իմ խոսքերին ականջ արա	92
Դու անիրավ	93

ՏԻՐԱՂԻ	95
Գիշեր-ցերեկ	98
Խարապա	98
Ես կերթամ	99
Ավախ	99
Ինչ անեմ	100
Ով մատաղ լինի	100
ՍՈՒՔԱՆԻ	101
Սիրուհի	102
Բաղմոթյան մեջ	103
Եղաւ Լս	104
Ցիրուցան եղան	104
Ես ինչ անեմ	105
Փաղցրալեզու	105
Մերժեց յարս	106
Անկիրթ աշակերտ	107
ՀԱՎԱՍԻ	108
Երգ խաղաղության	113
Երիտասարդ Հայաստան	113
Հայրենիք	114
Հայաստանի սիրուն սարեր	115
Ուշացած նամակ	116
Գնանք Երևան	116
Կոլխոզի շորան	117
Հայաստանցի	118
Ինչ ասեմ յարիս	119
Չոլի չեյրան	120
Յայլավոր յարս	120
Զեյթուն, բարե տար	121
Եղնիկի պես ծուռ մի աշե	122
Աննման տարազով	122
Ջավախեցի սիրուն աղջիկ	123
Անգութ աշխարհ	124
Հավասին սաղ է Կլիրում իր վարպետ Թիֆլուն	125
Խաղով անցավ	125

Գարնան ծաղիկ ես	126
Վարդերի մեջ, դարդերի մեջ	127
Յար, ո՞ւր ես դու	128
Ձուր կերթաս	129
Կարոտ կերթամ	129
Ա՛խ, մի անգամ էլ գիշերիր	130
Քեզ էլ չի մնա	131
Կարոտել եմ ես	132
Չորանչ խանում	132
Քսենի գարուն է	135
Յարր մարդու չարա կուտա	136
Հարսանյաք երգ	137
Ախպեր չան	138
Խալդ	139
Անուշ դառնիկ ես	139
Ինչո՞ւ սիրեցիր	140
Դու մի արև ես	141

խմբագիր՝ Զ. Չորոնյան, նկարիչ՝ Լ. Վարդանյան, Գեղ. խմբագիր՝ Բ. Կոչարեիձե, տեխնիկական խմբագիր՝ Է. Աղսա-խալյան, սրբագրիչ՝ Ա. Բոստանջյան

ԻՐ 4018

Հասնիված է շտաբների 1.07. 1987 թ. ստորագրված է տպագրության 14.08.1987 թ., ՈՒԷ 01923, ֆորմատ 70X100 1/32 թուղթ № 1 տատանասակ՝ դրական: Տպագրությանը՝ բարձր Պոլյմ. տպոգրական մամուլ 5,97: Հաշվ. հրատ. մա-նուլ 5,21: Տիրած 2500 օրինակ: Պատվեր 897:

Գինը՝ 65 կոպ.

«Արևիկ» հրատարակչություն, 380008 Բրիչիսի, Ռուս-խավելու պողոտա 42: Վրացական ՍՍՀ հրատարակչույթյուն-ները, պոլիգրաֆիայի և գրքերի արտադրության պետական կոմիտեի Ախալքալաքի տպարան, Դործարանային փող. 11

ՋԱՅՆԵՄԵՏԻՍ ԱՄՍԼԵՅԻՍՆ ԵՐԵՎԱՆԻ

(Լոմբարդ Երևան)

Չեղճին, Գինանիտյառնա և Երևանիտեղծեր Երևան
Երևանիտեղծ Ե. 3.

Երևանիտեղծ Երևանի, 380008 Երևանի, Երևանիտեղծի
Երևան. 42 Երևանիտեղծի Երևան Երևանիտեղծի Երևանի
Երևանիտեղծ Երևան 11

ПЕСНИ АШУГОВ ДЖАВАХЕТИ

(На армянском языке)

Составил, написал предисловие
и автобиографии БАГРАТУНИ Д. В.

Издательство «Мерани», 380008 Тбилиси. проспект
Руставели 42. Ахалкалакская типография Госкоми-
тета Грузинской ССР по делам издательств, поли-
графии и книжной торговли, Ахалкалаки, ул. За-
водская 11.